

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

بلنديون

(ناول)

نجم عباسي

نيو فيلڊس پبليڪيشنس
نندو ولي محمد، حيدرآباد، سنڌ.
1984ع

نيو فيلڊس پبلڪيشن جو اٺونجاهون ڪتاب

ڇپائيندڙ نيو فيلڊس پبلڪيشن

ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد، سنڌ.

ڇپيندڙ نيو فيميس پرنٽنگ پريس

هوم اسٽيڊ هال چاڙهي، حيدرآباد، سنڌ.

پهريون ايڊيشن آڪٽوبر 1984ع

قيمت 12/- روپيا

(سڀني حق ۽ واسطا مصنف جا قائم)

Novel: "BULANDYOON" Written by NAJAM ABBASI. Published by New Fields Publications, Tando Wali Mohammed Hyderabad Sind. Pakistan. First Edition October 1984. Price per copy Rs. 12/-

سروچياڻي بهتاور هاريائيءَ جي نالي.

ذبحر عباسي ء جا چڀيل ڪتاب

- ۱۹۶۹ ۰۱ طوفان جي تمنا (پڻ ڇاپا)
- ۱۹۷۳ ۰۲ پٿر تي ليڪو
- ۱۹۷۴ ۰۳ ڪاڙهو لالتين (پڻ ڇاپا)
- ۱۹۷۷ ۰۴ جيڪي منهنجي من ۾ آهي
- ۱۹۷۸ ۰۵ ناچڻي
- ۱۹۷۸ ۰۶ ايڏو سور سهي
- ۱۹۷۹ ۰۷ مون پڻ ڪاڙهو هو
- ۱۹۸۰ ۰۸ ڏنڻ اڻ ڏنل
- ۱۹۸۱ ۰۹ رشتا نانا
- ۱۹۸۲ ۰۱۰ اڪيلا نه آهيون
- ۱۹۸۲ ۰۱۱ سورج هوندي مرجهايل
- ۱۹۸۳ ۰۱۲ للڪار
- ۱۹۸۴ ۰۱۳ ٻهاڙن ۾ پڪار
- ۱۹۸۴ ۰۱۴ پيار ڪهائي
- ۱۹۸۴ ۰۱۵ بلنديون

منهنجو پندرھون ڪتاب

تازو هڪ ساعتڪار ساڻي ۽ چيو ته سنڌي ۾ ناولن جي اٺاڻ پوري ڪرڻ لاءِ هر هڪ سنڌي ڪهاڻيڪار کي پڪو ۽ ڪرڻ کپي ته هو گهٽ ۾ گهٽ هڪڙو سنڌي ناول لکندو. سال ۱۹۷۹ شروع ٿيڻ سان مون کي خيال پيدا ٿيو ته هي سال مان پنهنجي لاءِ ”ناول جو سال“ مقرر ڪريان ٿو، ۽ هر حال ۾ هن سال هڪڙو ناول ضرور لکندس. پوءِ هي ناول، مون ۲- مارچ ۱۹۷۹ تي لکڻ شروع ڪيو، ۲۱۴- مئي ۱۹۷۹ تي پورو ڪيم.

ضروري ناهي ته اڳ ۾ لکيل ڪتاب اڳ ۾ ڇپجي. هن ناول کان پوءِ منهنجو لکيل ناول ”پيارڪهاڻي“ پهرين ڇپجي ويو. جي منهنجو هي ناول بروقت ڇپجي ها ته ڪن واقعن جي اڳڪٿي ۽ جو ڏيک ڏئي ها.

مون هي ناول، ناول کي اهو سمجهي لکيو آهي ته ننڍي ڪهاڻي ۽ ناول ۾ فرق فقط ننڍوڏاڻي ۽ ٿورائي گهڻائي ۽ جو آهي: ڪهاڻي ۾ هڪڙو مکيه واقعو ٿيندو آهي ۽ ناول ۾ ڪيترائي، ڪهاڻي ۾ هڪڙو خاص ڪردار هوندو آهي ۽ ناول ۾ ڪيترائي، ڪهاڻي ۾ جيون جو هڪڙو پهلو بحث هيٺ ايندو آهي ۽ ناول ۾ ڪيترائي، ڪهاڻي ۾ هڪڙي مسئلي: پنڳتي، راجنيتي يا ٻئي قسم کي کڻيو آهي ۽ ناول ۾ ڪيترن ئي مسئلن جو وجود موجود هوندو آهي.

ناول ۾ هڪڙي مرڪزي ڪهاڻي هوندي به گهڻيون ننڍيون ڪهاڻيون هونديون آهن.

هن ناول ۾ انقلاب جي وڻ جي مڪڙن جي ڪهاڻي آهي. مڪڙي نه ڪوسائي آهي. گل نيٺ ڪوسائبو آهي. پنهنجي طبعي انتها کي پهچي گل ضرور ڪوسائبو آهي. هر مڪڙي نه ڪوسائي آهي. اها پنهنجي طبعي انتها تي پهچي به گل ٿي پوندي آهي. مڪڙي رواجي حالتن ۾ نه ڪوسائي آهي. اها ڪوسائي ٽڙهن آهي، جڏهن ان کي اوسر لاءِ گهربل حالتن کان وانجهو ڪيو ويندو آهي.

هن ناول جا خاص ڪردار مڪڙيءَ وانگر نوجوان، صحتمند ۽ سگهرا آهن؛ مڪڙيءَ وانگر زندگيءَ ۽ خوشبوءِ سان ڀرپور، ڦٽڻ جي طاقتن سان ڀريل ۽ طوفان بنجڻ لاءِ تيار. هڪڙي ڪردار جو ته نالو ئي مڪڙي آهي. هي سڀ انقلاب جي وڻ جون مڪڙيون آهن.

ڪهاڻيءَ تي سرويٽس يا ڪتاب تي نالو رکڻ، منهنجي لاءِ سدائين مسئلو پئي رهيو آهي. مان ڪهاڻي شروع ڪرڻ کان اڳ ان جو سڀرو ڏٺي نه سگهندو آهيان. ڪهاڻي پوري ڪرڻ کان پوءِ ان جو سڀرو مقرر ڪرڻ واسطي گڻ سوچ وڃار ڪرڻو پوندو آهي. ڪيترن حالتن ۾ اهو سرويٽس ڏيندو آهيان. هن ناول جو پهرين ”مڪڙيون“ نالو رکيم، پوءِ ”ايندڙ ويه سال“ ۽ اڃا به پوءِ ”پڙ ۾ پهلو ان آيا“. ڪن انٽرويو ۽ اشتهارن ۾ به اهي نالا پئي ڄاڻايم. ڇپاريءَ ۾ ”بلنديون“ نالو چونديم.

نيوفيلڊس پبليڪيشنس ادارو هر قسم جا سنڌي ڪتاب
چپائي رهيو آهي. خوشيءَ جي ڳالهه آهي ته هي ادارو سنڌي
ناولن ڇپرائڻ لاءِ ڇوڪرو ڌيان ڏئي رهيو آهي ۽ سنڌي
ليکڪن کي ناول لکڻ تي همٿائي رهيو آهي.

هن ناول جو مسودو پنهنجي ڪن ساهڪار ساٿين کي
پڙهايو هو. هنن جي صلاح تي مون ڪجهه درستيون به
ڪيون.

سنڌي ڪهاڻيءَ ۾ فن توڙي معيار جي خيال کان بلندپوڻ
جهيون آهن، ۽ ڳاڻاڻي ۾ به گهٽ نه آهي. باقي سنڌي ناولن
جي وڏي ڪوٽ آهي.

هن دور ۾ ناولن جي وڏي اهميت ٿي وئي آهي. اسان
جي سماج کي ناول جي اڃا به سرس گهرج آهي. ناول ۾
ڪوبه پنڪتي، راجنيتي يا جيون جو ڪهڙو به مسئلو بنياد
کان بلندين تائين بحث هيٺ آڻي سگهجي ٿو ۽ ان جو چمڪندڙ
۽ چمڪندڙ ڪري سگهجي ٿو. اهڙي طرح ان باري ۾
پڙهندڙ جي ذهن ۾ ويچار صاف ۽ چٽا ۽ پختا وهاري سگهجن
ٿا ۽ عمل جي چاهي ڏئي سگهجي ٿي. لکندڙ کي لکڻ جو
وڪرو ۽ آڇو ميدان ملي وڃي ٿو. هو ان ناول جي
مرڪزي موضوع تي، جو ڪجهه هن جي من ۽ ذهن ۾
آهي، سو پني تي وٺي سگهي ٿو. ننڍي ڪهاڻيءَ ۾ لکندڙ
کي محدود ميدان ملي ٿو.

ناول لکڻ لاءِ اسان وٽ ڪي مشڪل آهن. ناول لکڻ

وقت گهري ٿو، جيئن ماڻهو لاڳيتو ۽ ٻيٺا رنڊڪ لکندو رهي. اسان وٽ ڪل وقتي ليکڪ نه آهن، ۽ نه ليکڪ روزگار طور لکڻ جي ڪرت اختيار ڪري سگهي ٿو. گذران لاءِ ٻيو ڌنڌو ڌاڙي ڪرڻ سان گڏ، ناول لکڻ ڏکيو ٿيو پوي. اڙدوءَ جا گهڻا ناول، عورت ليکڪائن لکيا آهن. دولتمندن جون زالون گهر جي ڪم ڪار کان چٽل هونديون آهن ۽ وانڊڪاڻي ڪري، هنن کي لاڳيتو لکڻ جو پورو پورو وجهه هوندو آهي. ٻيو مشڪل آهي ناول ڇپجڻ جو. ڪهاڻي ننڍي ماپ جي هجڻ ڪري، ڪنهن نه ڪنهن نموني اخبار يا رسالي ۾ ڇپجي وڃي ٿي. پر ناول ائين نه ٿو ڇپجي. ان لاءِ پڪا پختا پبلشر ڪپن. اها ڪوٽ ڪنهن حد تائين پرجي وٺي آهي. اسان وٽ ڪي پڪا پختا پبلشر پيدا ٿيا آهن.

مون کي خوشي آهي ته هن سال اندر، بلڪ ڏن مهينن اندر، منهنجا به ناول ڇپيا آهن.... جيئي سنڌ!

۹۵- بي، ڊونٽ نمبر ۲
لطيف آباد، حيدرآباد سنڌ.

نجم عباسي—

۲۵- آگسٽ ۱۹۸۴

اداري طرفان

هي ڪتاب ايرواڻي ڪردن سان ٿيندڙ ظلم زبردستي، هٿن جي انهيءَ ڏس ڏاڍ خلاف لاڳيتي جدوجهد ۽ انهيءَ جي نتيجي ۾ حاصل ٿيندڙ ڪن ڪاميابين جي بنياد تي ٻڌل هڪ دلچسپ فڪر انگيز ۽ اثرائتو ناول آهي جو نجم عباسي صاحب ڏاڍي ڪاريگري سان بيحد وڻندڙ پيرائي ۾ لکيو آهي.

ايرواڻي ڪردن ۾ اسان جو ڇا وڃي؟ حقيقت هيءَ آهي ته ظلم زور آوري دنيا جي ڪنهن به حصي ۾ ڪنهن به دور ۾ ڪنهن به انساني آباديءَ سان ٿئي اها اصل ۾ سڄي ئي انساني برادري جو مسئلو ۽ معاملو آهي ڇاڪاڻ ته انسان نسل جي لحاظ کان هڪ ئي برادري آهي. جيئن اسين دنيا جي ڪنهن به حصي جي ترقي ۽ خوشحالي جا احوال ان ڪري پڙهندا آهيون ته ڏسون ته هو انهيءَ معراج تي ڪهڙن وسيلن سان پهتا تيئن اسين ٻين جي دڳ درد ۽ جدوجهد جا قصا به ان ڪري پڙهندا آهيون ته انهن جا سبب ۽ انهن جا نتيجا معلوم ٿين. باوجود مائهو هميشه پنهنجا ڏک توڙي سک ٻين جي ڏکڻ سکڻ جي حوالي سان ڏسندو آهي ۽ ٻين جا ڏک سک پنهنجن ڏکڻ سکڻ جي حوالي سان ڇڏيندو آهي. هڪڙن جا تجربا ٻين لاءِ ڪارائتا ثابت ٿيندا آهن.

ڪون گذريل اٽڪل هڪ صديءَ کان سڄي دنيا ۽ خاص ڪري وچ اوڀر لاءِ ڏاڍي دلچسپي ۽ ڌيان جو مرڪز رهيا آهن، هنن جنهن عزم ۽ ارادي سان پرماربت توڙي پنهنجن گهريلو دڻين کي منهن ڏنو آهي تنهن انساني تاريخ ۾ ڏاڍا دلچسپ ۽ حيرت ۾ وجهندڙ مثال قائم ڪيا آهن. هن ناول جي خوبي هيءَ آهي ته انهيءَ جدوجهد جو احوال محض هڪ رپورٽاز جي شڪل ۾ نه لکيو ويو آهي بلڪ هڪ دلچسپ فتاويٰ جي شڪل ۾ رچيو ويو آهي جنهن مان معلومات به ملي ٿي ۽ تاريخ جي هڪ دلچسپ پهلو به ڏسڻ ۾ پورو ڪجي ٿو. ويتر جو ماڻهن ۽ هٿن جي مقامي نالن سان سلسلو ٻولي ۽ 'پنهنجي' انداز ۾ لکيو ويو آهي ته پڙهندڙ کي هڪ گهڙي لاءِ به اهو احساس نه ٿيندو ته هو ڪنهن ڌاري ۽ پراڻين قوم جا ۽ ڪنهن غيرعلاقي جا حالات پيو پڙهي. ناول جي انهيءَ ئي خوبيءَ سبب اسان پنهنجن مهربان پڙهندڙن لاءِ ان کي شائع ڪرڻ مناسب سمجهيو.

اسين فلسطين، اريٽيريا، نميبيا، افغانستان توڙي آذربائيجان جي جدوجهد آزادي جا احوال پڙهون ٿا ۽ هنن جي حمايت ڪريون ٿا ته ڪرد قبائل جي ساڳي ئي مقصد لاءِ جاکوڙ ۽ جدوجهد جي حقيقتن کان ڇو بهخبر رهون؟ بلڪ آزادي ۽ خودمختاري جي انهن ئي متوالن جي احوالن کان اسين تمام گهٽ واقف آهيون. انهيءَ ڪري اميد اٿئون ته هي ڪتاب هڪ نئين دلچسپ ۽ معلوماتي شئي ثابت ٿيندو. ■

هن قصي جو ڀس منظو

ڪردستان، ايران جو هڪ ڀر گڻو آهي. ڪرد، اتي جا رهاڪو آهن. هو ايرانين جي پيٽ ۾ پٽڪڙي قومي ثورائي آهن. صدين کان وٺي پنهنجي الڳ قوميت جي بنياد تي، ڪردن قومي غلاميءَ کان چوٽڪارو پائڻ جا جتن ڀڙمي ڪيا آهن. هڪ سئو سالن کان هو باقاعدي علائقي خود مختياريءَ لاءِ جاکوڙ ڪندا ٿا اچن. ان مطالبي تي ايران جي شهنشاهن، هنن تي جهڪي ظلم ۽ قهر ڪيا، تن جو داستان، الف ليلا جي داستان کان گهڻو ڊگهو آهي. پر هنن جي جنگ ۽ جاکوڙ جاري رهي. شهنشاهيت جي خاتمي جو دور آيو ته هنن کي پنهنجي آجائيءَ جون اميدون جاڳيون. پر هنن تي جڪڙ ۽ پڪڙ سرس قهري ٿي وئي. هنن تي ڏم، ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ جو نمون طوفان آيو آهي ۽ سوين هزارين ڪرد قاسين، گولين ۽ گولن جو ڪاڇ بنجي ويا آهن. پر هنن جون وڪون پوئتي نه هٽيون آهن، ۽ هو اڄ به آزاديءَ جي بلندين جي واٽن جا واهڙو آهن. هن هلچل جي خاص ڳالهه اها آهي ته ڪرد عورتن ان ۾ ڀرپور بهرو ڀڙمي ورتو آهي. ايتري سياسي سجاڳي عام طرح مسلمان عورتن ۾ نظر نه ايندي. ڪرد محنتي ۽ دلير قوم آهي ۽ هٿيار کي مرد جو زيور سمجهندا آهن.

ڪردستان گهڻو ٿڌو ٻهاڙي علائقو آهي، پر ان جي ماڻھو، جتان ديالا نھر وهي ٿي، سا سرسبز ۽ آباد آهي. اتي ڪيت ۽ باغ آهن. ٻهراڙيءَ ۾ ماڻھن جو ڌنڌو ڪيتي ٻهراڙي ۽ ريون ٻڪريون چارڻ آهي. پر گهڻي جو وڏو شهر ۽ گاديءَ جو هنڌ سننداج آهي. ماڻھو ڪرد ٻولي ڳالهائيندا آهن. ڪرد، قومي جنگ تہ ڀرپور نموني وڙهي رهيا آهن، پر ان جنگ ۾ هنن جا اندروني طبقاتي تضاد، راءِ جي رنڊڪ بڻجن ٿا. هو اڃا قبائلي دور ۾ آهن. سردارن جو غلبو آهي ۽ وڏيرڪو راج آهي. گهڻو وقت کان هو طبقاتي تحريڪ بہ هلائي رهيا آهن، ان ڪري پورهيت ۽ پرمار طبقي وچ ۾ سخت چڪتاڻ لڳي رهي ٿي. هن ناول ۾ ماحول ۽ نالا ديسي استعمال ڪيا ويا آهن، جنهن پڙهندڙ کي سمجهڻ ۾ سنجڻي ٿئي.

— — —

هي ايران جي ڪردستان علائقي جي سدا ساڻي ماڻھو آھي. هتي جون ٻنيون ڏاڍيون زرخيز آهن، ۽ ڪڻڪ جو سون، ڪپھ، جي چاندي ۽ ميوي جا سانارا اڀائينديون آهن. هتان ديالا نھر وهي ٿي، هتي جارهاڪو، ڪنھن چوڪريءَ جي سونھن ۽ جوين جي انتها لاءِ چوندا آهن ته هن جي جواني ائين ڀرپور آھي، جڏهن ديالا نھر سانوڻ جي منڍ ۾. هن ماڻھو جي ٻنھن جي وچان، هڪ ٻيچري تان هلندي مانجھي سڄي واٽ وڌيري، وڌيري جي پٺ، پنھنجي ٻيءَ ماءُ، ڳوٺاڻن ۽ سڀ کان سرس مڪڙيءَ جي باري ۾ سوچيندو رھيو ته هو اڄ مون سان ڪهڙي نموني پيش ايندا؟

هو ٻن سالن کان پوءِ پنھنجي گھر موٽي رھيو هو. ڳوٺ ٻاهران سرنھ، جي وٽ تي نظر پوڻ سان سندس منھن تي پاڻمرادو مرڪ چائنجي وئي. بهار جي سنڌرتا پنھنجي جوين تي هئي.

هتي ان منڍ جا ٻيا اهڃاڻ ته نه به هوندا هئا، پر ڪوھ واري هن سرنھ، جي وٽ تي نظر پوڻ سان ئي محسوس ٿيندو هو ته بهار اچي وئي آھي. مانجھي ته هن وٽ کي جوين ۾ ڏسي ٿو پوندو هو. هن جون هن وٽ سان جيون جون بهترين گھڙيون ڳنڍيل هيون.

جنوري ۽ فيبروري ۾ ٻن سڪڻ لڳندا هئا. انهن جو رنگ ساڻي مان ٻيلو، پورو ۽ ناسي ٿي پوندو هو. اهي چڻڻ لڳندا هئا، ڏانڊيون به هيٺ ڪرڻ لڳنديون هيون. ٿارون

گنجيون ٿي وينديون هيون. سڄو وٺ گنجو ٿي ويندو هو. پوءِ ان ۾ گئڻ ڦٽڻ لڳندا هئا. پٽڪڙا پٽڪڙا، نازڪڙا نازڪڙا، ساوڙا ساوڙا گئڻ. انهن مان پڻ اڀرندا هئا، ڏانڊيون نڪرنديون هيون ۽ گل ڦٽندا هئا.

هاڻي مارچ جي پڇاڙي آهي. وٺ پوريءَ طرح سائو ويس ڏيکي ڇڏيو آهي، جنهن جي وچ ۾ پيلا گل آهن. گل اهڙا لڳي رهيا آهن جهڙا ڪجهه جا پيلا پڙا. گلن جو سڳند اهڙو جو ماڻهو پائمرادو ڊگها ڊگها ساهه کڻي، گهڻي کان گهڻي سرهاڻ ۽ تازگي حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري. گل ڇڻندا رهن ٿا ۽ ان جي ڇانو هيٺ ايندڙ تي گلن جي ورکا ٿيندي رهي ٿي. هزارن جي تعداد ۾ ڏهاڙي گل ڪرڻ ٿا. سڄو پٽ هنن گلن سان ڏيکجي ويو آهي. صبح جو انهن مٿان اگهاڙن پيرن سان پसार ڪندي، گلن جي ٿڌاڻ ۽ بخمل واريءَ نرميءَ سان تاندورن جي مليل سختي ڏاڍي فرحتي ڪٽڪٽائيءَ جو احساس ڏياريندي آهي.

پر مانجهيءَ جي ڪهاڻيءَ جي شروعات هڪ ٻئي وٺ کان شروع ٿي. اهو هو ٻهر جو وٺ، جو هن جي گهر جي اڱڻ ۾ بيٺل هو. هي وٺ پڻ بهار جي مند ۾ ڦٽرندو هو. مارچ مهيني ۾ سڄو وٺ پيرن سان جهنگهڙيل نظر ايندو هو. هڪ ئي وقت جدا جدا رنگن جا ٻهر هوندا هئا. ڪي ساوا، ڪي پيلا، ڪي پورا، ڪي ناسي، ڪي -ونهري، ڪي ڳاڙها. هي رنگ برنگي ٻهر نظرن کي ڏاڍو پيلا لڳندا هئا، جنهن

ڪنهن وٽ ۾ لڳل بجليءَ جا برٽڙ رنگارنگي مڇ .
جڏهن پير پچڻ لڳندا هئا، تڏهن پڪل پير پاڻهي پيا
پٽ تي ڪرندا هئا. انهن ڏينهن ۾ وٽ تي چتون ۽ نوربٽڙا
خاص طرح نظر ايندا هئا، جي پير کائيندا هئا، ۽ پٽ تي
ڪوڪڙا ۽ ٽڪيل يا اڌ ڪاٽل پير ڪيرائيندا هئا.

گهڻو ڪري رات جو هوا تيز لڳندي هئي. ان ڪري
صبح تائين ڪيترائي ڪريل پير ڪٺا ٿي ويندا هئا. جڏهن
مانجهي ننڍو هو، تڏهن، ننڍ مان اٿڻ سان، وڃي پنهنجي
پير جا پير ميڙي پنهنجي چولي جي جهولي ڀريندو هو.
هڪ صبح جو، جڏهن هن کي سجاڳي ٿي چڪي هئي،
پر اڃا هنڌ ۾ ليٽيو پيو هو ته هن آواز ٻڌو:

”ماسي! مان ٿورا پير ميڙيان.“

”ها ها، ڏي، جيترا وٺي اوترا کڻي وڃ.“

مانجهي هڪدم ٽپو ڏئي اٿي کڙو ٿيو ۽ اکيون مھڻندو
اچي ماءُ وٽ پهتو. سامهون بيٺل چوڪريءَ کي هن سڃاتو
هو ۽ مڪڙي هئي ۽ پاڙي ۾ ٿي رهندي هئي.

مانجهيءَ رڙ ڪري چيو، ”ن، پير منهنجا آهن، مان
ڪٿڻ نه ڏيندس.“

”پٽڙا، ڀلي ٿورا کڻي وڃي. ڪوڙ آهن. ايترا سڀ نون
ٿوروئي کائي سگهندو آهين.“ ماءُ چيو.

هيءَ نمائي، سباجهڙي ۽ سهڻي نيگري هڪ هنڌ بيهي
رهڻي هئي. هو ۽ هيسجي وٺي هئي. هن جي معصوم ليڻن ۾
نااميديءَ ۽ ويچارپ جا ٻاڇا مڙي آيا هئا.

”چڱو پلا، آھن تہ تنهنجا، پوء تون پاڻ پنهنجي ھٿن سان جيترا وٺي اوترا مھڙي ڏنھنس. نياڻيءَ کي نہ موٽائبو آھي.“ ماءُ چيو.

”ھنن جي پنهنجي گھر ۾ جو پير جو وڻ آھي، پوء اسان جا ڇو ٿي گھري؟“ مانجهيءَ اعتراض ڪيو.
”اھي تہ ڪٿا ٿڙ آھن،“ مڪڙيءَ پھريون ڀيرو مانجهيءَ سان ڳالھايو.

”پلا ڇااھا سلیمان جي گھر ۾ بہ تہ وڏي پير آھي. انھن کان ڇو نہ ٿي وٺين؟“

”ان پير جا پير تہ ٿڙي گھٽ آھن. ھڪڙو ڪاھ تہ ٿڙي وڌجيو وڃي. پر تنهنجي پير جا پير مناجھڙا مصري ڪالھ، ماسيءَ اسان جي گھر موڪليا ھئا. مون کي تہ ڏاڍا وڻيا. الاهي ڪاٺي وٺس.“

اھا ڳالھ، ٻڌي، مانجهيءَ جي منھن تي مرڪ پڪڙجي وئي. ھن اوچي ڳات سان پنهنجي پير جي وٺ تي نگاھ وڌي، جتي ساون پنن جي وچ ۾ رنگارنگي پير جھرمڙايو بيٺا ھئا.

”اڄ تہ توکي سڀ پير ٿو ميڙي ڏيان.“ مانجهي راضي ٿي ويو.

مڪڙيءَ جو مڪڙو خوشيءَ کان ٿڙي ڳاڙھن پھرن جھڙو ٿي پيو.

پوء ٻئي گڏجي، پير ميڙڻ لڳا. مانجهي بہ مٺيون ڀري ڀري، مڪڙيءَ جي چولي جي چوليءَ ۾ وجھندو ويو.

ہجرتی ہر باقی رھول ہیر، مانجھوی ہ مکتی ہ کسی
ڈیندی، چہو:

”هان، هي پنهنجي گهر کڻي وڃ! روز اچي، پير مهڙي
ويندي ڪج!“

ان وقت مانجهي ۽ جمعي عمر ست سال هئي ۽ مڪڙي هن کان ڏيڍ ننڍي هئي.

پوء مڪڙي ڏهاڙي اچڻ لڳي. مانجهي جو پيءُ ٻانگ مهل ڏاند چوڙي ٻنيءَ ڏي نڪري ويندو هو. مانجهي جي ماءُ به ساڳئي وقت اٿي، جنڊ پيهندي هئي. جنهن وقت وڻن ۾ جهرڪيون چيئون چيئون، گيرا گهگهه ڪهه ڪهه ڪهه ڪهه ڪانوَ ڪان ڪان ڪندا هئا، تڏهن هوءَ جنڊ چڏي، ڏڏ ولوڙڻ ويهندي هئي ته مڪڙي به اچي چونڊي هئي:

”ماسي، مان اچي وئي آهيان.“

”پلي ڪري آئين ۽ ڇڙي!“ مانجهي ۽ جي ماءُ مرڪي ورائيندي هئي.

اني مانجهي به هند چڏي هليو ايندو هو. پوء هي ٻئي
ٻار پنهنجي ڳالهين، راندين ۽ ٻورن ميون ۾ جنمي ويندا
هئا. هنن جي دوستي پڪي ٿيندي وئي. ڏينهن جو ڪچ
حصو گڏ ڪيندا ڏسبا هئا.

گپڙهن پيرن جي رُت ختم ٿيڻ کان پوءِ به هو گڏ رانديون ۽ رهائيون ڪندا رهيا.

وري پيرن جي مند آئي ته هنن جون مشغوليون وڌي ويون. ان کان پوءِ جيڪي به پيرن جو مندون آيون، هنن جي مصروفيتن ۾ واڌارو اچي ويو. هاڻي هو هن پير جي وڻ جي ڏاڍي سنڀال ڪندا هئا. وڻ جي پاڙ جي چوڌاري چاهو ٺاهيو هئائون. ان جي ٽيون چوٽين ڏينهن ڪرپي ۽ سان گڏ ڪندا هئا. ان ۾ ڇيڻ ۽ ڦولهڙين جو پاڻ وجهندا هئا. ۽ ڏول پري پاڻي ته ڏهاڙي پيا ڏيندا هئا. وڻ تي وهندڙ طوطن، ٻين پکين ۽ نورينڙن کي پڇاڻي ڪيندا هئا.

وڻ جي هيٺان چڱي طرح صفائي ڪندا هئا. اتي ڪڪن، پنن، ڪنڊن، ڦولهڙين، ڇيڻن، پکين جي روئين، ڪوڪڙن ۽ مٽيءَ جو گند ڪٺو ٿيندو رهندو هو. هي روز اتي ڦريو ڏيئي، پٺت صاف رکندا هئا. ان ڪري ڪرندڙ پير به ميرا ڪونه ٿيندا هئا. اتي هنن روز روز چٽڪار ڪري، زمين پڪي بنائي ڇڏي هئي. هڪ هنڌ سرن ۽ چيڪي مٽيءَ سان هڪڙي ٿلهي پٺ بنائي هئائون. ان تي پير جي چانو ۾ ويهي هو رهائيون ڪندا هئا ۽ ٽوٽل ڪيڏندا هئا. هنن جي ”گڏيل محنت“ جو نتيجو سٺو نڪتو هو.

وڻ ۾ ڏاڍو پور ٿيندو هو ۽ اهو ڏاڍو ڦر جهليندو هو. اڳئين جي پٺت ۾ هاڻي پير پيٽا ٿيڻا ٿيندا هئا. اڳئين کان وڏا به ٿيندا هئا ۽ وڌيڪ ڪردار ۾ مٿا به. اڳي هيئن ٿيندو هو جو هي وڻ هڪ سال ۾ جهجهو ڦر جهليندو هو ته هتي سال

گهٽ. پر هاڻي هر سال ان ۾ ڏاڍا پير ٿيندا هئا. پڪل پيرن جي موسم ۾، مانجهي مٿي وڻ تي چڙهي ويندو هو، ۽ ڌار لوڏيندو ويندو هو. پير وڌ ڪڙي مينهن وانگر زمين تي ڪرڻ لڳندا هئا ۽ مڪڙي خوشيءَ مان رڙيون ڪندي ميڙيندي ويندي هئي. مٿي وڻ تي چڙهندي مانجهيءَ کي ڪندا لڳندا هئا، جنهن ڪري هن جي بدن تي رهڙون پئجي وينديون هيون ۽ ڪڏهن ڪڏهن انهن رهڙن مان رت جا ڦڙا به نڪري ايندا هئا. هيٺ لهندو هو ته مڪڙي انهن زخمن تي هٿڙا گهمائيندي هئي، هن کان وري وري پڇندي هئي ته سور ته ڪو اهي، ۽ تيل ڪٿي اچي انهن رهندين تي لڳائيندي هئي.

پيرن جا ته ڏهاڙي جهول لهندا هئا. هي ٻار پنهنجي پنهنجي گهر جون ضرورتون پوريون ڪندا هئا، ته به مٿس بچي پوندا هئا پوءِ هو اهي پنهنجن سنگتين، ساعين ۽ ٻين هارن کي ڪارائيندا هئا. وڏن کي پڻ وٽ ڪرائيندا هئا. ڪيترن گهرن ۾ بنان گهرڻ جي هي پيرن جون پنڊيون ڀري وڃي سوکڙي ڪري ڏيندا هئا. هنن جا پير ڏاڍا مشهور ٿي ويا هئا ۽ ماڻهو هي ڇڏي جيڏا وڏا، ڳاڙها ڳٽول، خوشبودار ۽ مٺا مصري پير کڻائي بيحد خوش ٿيندا هئا ۽ هنن هارن کي دل سان دعائون ڪندا هئا.

مانجهي ۽ مڪڙي ”ڏيڻ ۾ مزو“ محسوس ڪندا هئا. هنن کي ٻين کي ”ڏيڻ“ ۾ هڪ نئين، نرالي ۽ بي انت خوشي محسوس ٿيندي هئي. جڏهن هو ٻين کي ڳاڙها ۽

مٺا پير ڏيندا هئا، ۽ وٺندڙ جي چاهي تي مرڪ، مهرباني ۽ مسرت جا آثار پترا ٿيندا هئا يا هو لفظن ۾ اهڙو اظهار ڪندا هئا، ته هنن ٻارن جو خوشيءَ کان لڱل لڱل ٿڙي پوندو هو.

هڪ لڱا مانجهي، مڪڙيءَ کي چوڻ لڳو: ”مون وٽ نه وڌيري جهتريون مينهون ۽ گهڻون هجن ته مان گهٽ جي انهن ماڻهن ۾ کير مفت ورهايان، جن وٽ پنهنجو ڪونهي، مان وڌيري وانگر نه کير وڪيان ۽ نه ان مان ٺهيل گهو.“ هڪڙي پيري مانجهي ۽ مڪڙي گهٽيءَ مان ٿي لنگهيا ته وڌيري جو پٽ لقمان گڏين. مڪڙيءَ وڏي وڃي، هن کي پيرن جي مٺ ڏيندي نماڻائيءَ سان چيو: ”سائين، تون به هنن پيرن جي وٽ ڪر.“

لقمان، ڇوڙ مان ٺهڪو ڪري، اهي واپس هن جي منهن تي اڇلايا، ۽ هن جي پيرن واري جهوليءَ کي زور سان لٽ هڻندي چيائين: ”مان ڪو فقير آهيان.“

لٽ لڳڻ ڪري نه رڳو پيرن جي جهولي کلي پئي ۽ پير پٽ تي پڪڙجي ويا، پر مڪڙيءَ کي به پيٽ تي زور وارو ڌڪ لڳو ۽ هو بلائي کائي وڃي هيٺ ڪري ۽ ساهه ٽي چڙهي ويس.

مانجهيءَ کي اهڙو جوش آيو، جو هڪدم لقمان تي جلهه ڪري آيو. جيتوڻيڪ ٻئي نون ڏهن سالن جا ساڳيءَ عمر جا هئا، ۽ ڏسڻ ۾ لقمان وڌيڪ سگهارو هو، پر مانجهي

هن مٿان چڙهي ويو ۽ زمين تي ڪيرائي هن کي مڪون،
 نونشا ۽ لتون هڻڻ لڳو. هن کي چڱي ڦيهه ڪڍيائين.
 ان وقت وڏيري جا ٻه نوڪر اچي لنگهيا. هنن لقمان
 کي ڇڏائي، اچي مانجهي ۽ کي ورتو. ڏاڍي مار ڪڍيائونس.
 مٿان وري مانجهي ۽ جو پيءُ اچي پهتو. جڏهن هن کي خبر
 پئي ته پٽس، وڏيري جي پٽ کي ماريو آهي ته هن به اچي
 پنهنجي پٽ کي پادر هڻڻ شروع ڪيا. اتي مڪڙي به اتي
 ڪڙي ٿي هئي ۽ مانجهي ۽ جي پيءُ کي چنبڙي رڙيون
 ڪرڻ لڳي:

”چاچا، نه ماريو... چاچا، هاڻي ڇڏيوس.“

مانجهي، ان مهل ته وڌيڪ ڪجهه ڪري ڪونه سگهيو
 پر هن جي اندر جي باهه نه اجهائي هئي. لقمان هن جي
 پياري ۽ ساٿڻ نسي هٿ ڪميو هو، هن کي بي سبب ماريو
 هو ۽ اهو به خيال نه ڪيو هو ته هو نماڻي نياڻي هئي.
 چوٿين ڏينهن تي ڪوهه ڀرسان لقمان کي ڏٺائين ته شينهن
 وانگر هن تي هلان ڪري چڙهي آيو. دل پري هن جي
 مرمت ڪيائين. ان ڏينهن وڏيري، مانجهي ۽ کي اوطق
 تي گهرائي اچي لڪڻ سان ورتو. رتور ڪري ڇڏيائونس.
 وري پنجين ڏينهن تي، گهٽي ۽ هر لقمان نظر
 آيس. هن کي ڏسندي ئي وري هن جي باهه پڙڪي اٿي.
 هن پيري به نوڪرن اچي هن کي ڇڏايو ۽ مانجهي ۽ کي
 ثقاوثو ڪئي. پوءِ ائين ڪيترائي لڳائيو. مانجهي، لقمان
 کي وات ويندي مار ڏيندو هو، ۽ موت هر ميندار، نوڪرن

يا پنهنجي ٻيءَ جا ڪلا ڪاٺا پوندا هئس.
 پر هاڻي، لقمان، مانجهي ۽ کان ڪن هٿل لڳو هو.
 مانجهي ۽ کي پري کان ئي ڏسندو هو ته لڪي يا پڇي
 ويندو هو.

هڪ لڻا وڏيري پنهنجي هڪ واٽر ڪورس جي ڪاٺي تي
 ڪٺائي. مانجهي ۽ جي ٻيءَ کي پڻ بيگر لاءِ گهرايائين. هو
 سخت بيمار هو ۽ چرڻ ۽ ڇرڻ جهڙو ڪونه هو. ان ڪري
 وڃي ڪونه سگهيو. هتي ڏينهن وڏيري پنهنجي اوطاق تي
 گهرائي، هن ٺهڻ سرير کي اچي نيت جي لڪڻ سان ورتو.
 هو دانهون ۽ ڪوڪون ڪندو رهيو، پيران پير ۽ خدا
 رسول جا واسطا ڏئي رحم لاءِ ٻاڏائيندو رهيو. هارين جا
 هشام بيٺا هئا، پر ڪنهن کي به همت نه ٿي جو وڏيري جو
 هٿ روڪي، يا وات سان هن تي قياس ڪرڻ لاءِ به اکرهولي.
 مانجهي، جو ان وقت ڏهن سالن جو هو، سو به هيءَ
 ماجرا ڏسي رهيو هو. هن کان رهيو نه ٿيو ۽ پاسي ۾ پهل
 هڪ جنب کڻي زور سان زميندار ڏي اڇلايائين، ساڳئي
 وقت رڙ ڪري چيائون:

”حرامي! بابا کي ڇو ٿو مارين!“

جنب وڃي وڏيري جي نرڙ تي لڳي ۽ چڱي زور سان
 لڳي. هن کان چرڪ نڪري ويو. اهو به ڏسي ورتائين ته
 اهو ڪنهن جو ڪارنامو آهي. هن جو ٻارو چڙهي ويو ۽
 پيءُ کي ڇڏي پٽ تي جلهه ڪري آيو. معصوم ۾ سگهه

ٿي ڪيتري هئي. هڪڙي ئي ڇههڪ سان ڏيري ٿي بيهوش
ٿي پٽ تي هڪري پيو. پيءُ پنهنجي پوڙا وساري پٽ ڏي
ڀڳو ۽ وڃي هن کي پاڪر ۾ کنڀائين. وڏيرو هائي ٻنهي
تي لڪڻ جا سٽڪا وسائيندو رهيو. جڏهن ٻئي صفا بيهوش
ٿي ڏيري ٿي پيا، تڏهن وڃي هن پنهنجو هٿ روڪيو.

پيرن جي مند ۾ مانجهي ۽ مڪڙي گڏجي پير سڪائيندا
به هئا. اهي هن طرح ته اس ۾ چادر وڇائي ان تي پير پڪيڙي
چڏيندا هئا. يا ڏاڳن ۾ پير پوئي، هار بنائي سڪڻ رکندا
هئا. يا ڪانو کڻي، ان جو وڇون پوپو ڪڍي، ان جي
چيٽين ۾ پير پوئي، اهي پيرن جا چڱا اس ۾ سڪائيندا هئا.
اهي سڪل پهرو اونهار ۾ ٿورا ٿورا ڪري پيا کائيندا هئا.

جڏهن هو ٻارهن ٻارهن سالن جا ۽ وڌيڪ سمجهدار ٿيا، ته
ڪڏهن ڪڏهن هن قسم جي گفتگو به ڪندا هئا.

”هي پير جو وڻ اسان جو پنهنجو وڻ آهي، ۽ ان تي
اسان ٻئي گڏجي ڪم ڪريون ٿا. اسان کي اها به هڪ آهي
ته، ان جي سڄي پمڊائش اسان ٻنهي جي آهي. ٻيو ڪوبه
ان مان اڌ يا وڌيڪ اسان کان ڦري ڪونه ٿو وڃي، ان
ڪري به اسين دل جان ۽ چاهه شوق سان ان تي ڪم
ڪريون ٿا. ان ڪري پيرن جي پمڊائش ڪهڙي نه وڌي
آهي.“ مانجهي ۽ چيو.

”اسان جا بابا چاچا شايد ان ڪري ئي زمين تي ايتري
محنت نه ٿا ڪن، جو فصل لهڻ تي، بيمئي وقت، وڏيرو

اڌ بڻمي ته ڪٿي پر لاپا لاپون، خرچ ڪاپار، قرض اڌار به وصولي ڪري سڃي ٻار ميڙيو وڃي. هاريءَ جون ڪُنڊيون ۽ ڪُنڌڙا خاليءَ جا خالي رهڃيو وڃن. هن واسطي ساڳيا ئي گذران جا سور. ”مڪڙيءَ چيو.

”منهنجي نه بادشاهي هجي ته مان حڪم ڪريان ته زمين تي جو هر کيڙيندو، ان جي سڃي اپت هاري ڪُمندو. پوءِ تون ڏسندين ته جڻن اسان بچيل ٻير ٻن کي مفت ڏئي ڇڏيندا آهيون، تنهن هي هاري به پنهنجي گهرج کان وڌيڪ ان، ڳوٺ جي گهرجائو ماڻهن کي ڏئي ڇڏيندا.“

”پر پوءِ اهي هاري پنهنجيون ٻيون گهرجون ڪيئن پوريون ڪندا؟“ سڪڙيءَ پڇيو.

”ڳوٺ جي هنرمندن ۽ ڪاسبين کي هنن هارين وڌان جو ان مفت ملندو، ته اهي پڻ هنن جو پنهنجي هنر واري ڪم ڪرڻ جو اجورو ڪونه وڌندا، مثال طور، ڏس، هائي به ائين آهي. سدوري حچم سان اسان جو آهت آهي. هو اسان جي گهر وارن جا وار ڪٽيندو ۽ سيرب لاهيندو رهندو آهي. ان لاءِ بروقت ڪجهه ڪونه وٺندو آهي، فقط ٻار تي لاپو ڏيندا آهيونس.“

”يلا دنيا جا ٻيا ڪم ڪاريون آهن ۽ ڪپڙو لٽو ۽ ٻيون شيون به وٺيون هون ٿيون، سو جي ان ائين ورهائي ڇڏبو، ته انهن ڪمن ۽ شين جو بلو ڪٿان ٿيندو؟“

”ڏس، جڏهن زمين جي ساري اپت اسان جي ٿيندي ۽ ڪنهن کي بڻمي ڏيئي نه پوندي، ته پوءِ پنهنجي ۽ آهت

وارن ۽ محتاجن جي ضرورت پوري ڪرڻ کان پوءِ به الاهي
 آن پاڇي ۾ پوندو. اهو اسين شهرن ۾ وڪڻي، چڱو ڇوڪو
 پيسو ڪمائي سگهون ٿا.”

ان وقت گهوڙي جي هٽڪار ٻڌڻ ۾ آئي. هنن ڏٺو ته
 لوڙهي ٻاهران، گهٽيءَ مان وڌيرو لنگهي رهيو هو.

مڪڙيءَ چيو ”ماٺ ڪر، اهڙيون ڳالهيون نه ڪر
 ته وڏيري جي ڪن نه ٻوني ته حڪم ڪندءِ ته توهان جا
 گهر به منهنجي زمين تي آهن، انڪري مونکي ٻيرن جي
 بيمئي ڏيو. پوءِ ويٺو انهن کي پيسن تي وڪرو ڪندو، جنهن
 پنهنجي باغ جا زيتون وڪڻندو آهي.“

۽ ٻئي ڪاٺ لڳا.

گاڙهن ٻيرن جي رت ايندي هئي ته هي ٻير جو وڻ،
 ڪنوار وانگر سينگاريل نظر ايندو هو. ساڻي وڳي تي ٻيرن
 جا رنگ ٻرنجي مٿيا لڏندا رهندا هئا. هاڻي بيشمار ٻير لهندا
 هئا. هاڻي هي وڻ سڀني جو ٿسي ويو هو. ڳوٺ جا هڙئي
 ماڻهو هن وڻ جي سڀني ڪندا هئا: ان جي پاڙ ۾ گڏ
 ڪيندا هئا، ان کي باقاعدي جهجهو پاڻ ۽ پاڻي ڏيندا هئا،
 سرءُ جي مندر ان جون سڪل ۽ سڙيل ٿاريون ڇانگي، ان
 کي تازو توانو ڪري ڇڏيندا هئا، ٻير ٿيندا هئا ته نورينڙن،
 چتن ۽ ٻين پکين کي هڪليندا رهندا هئا، وڻ جي هيٺان
 واري زمين تي ڏهاڙي صفائي ۽ چٽڪار ڪندا هئا. منيد ۾
 مانجهي ۽ مڪڙي ٻيرن جو وڏو حصو ڪڍندا هئا، ڇو ته هو
 ٻين کان ان وڻ تي وڌيڪ محنت ڪندا هئا ۽ ٻين کي هنن

کان گهٽ حصو ملندو هو، ڇاڪاڻ ته هو ان وٽ تي گهٽ پورهيو ڪندا هئا.

هر هائي سنڀال ۽ محنت ڪري، پيرن جي همداوار تمام گهڻو وڌي وئي هئي ۽ بي انداز پير لهندا هئا. انڪري هر ڳوٺاڻو پنهنجي ضرورت آهر، پيرن جا جهول پري ڪڍي ويندو هو. ڪي مسڪين ماڻهو، جن کي مانيءَ جو هڪ ويلو به مشڪل سان نصيب ٿيندو هو، سي هي ڳاڙها ڳٽول ۽ ڳردار پير کائي، ويلو ٿاري ڇڏيندا هئا.

وقت گذرندو ويو.

پوءِ اهڙو وقت آيو جو مڪڙيءَ جي ڇاتين جو ڀور، ڇاگري پيرن جيڏو ٿيو، پوءِ سنڌي پيرن جيڏو ٿيو، پوءِ مڪمي پيرن جيڏو ٿيو ۽ نيٺ ڇاتين جون ٻه نارنگيون چولي مان ڇٽيون اپريل نظر آيون.

مانجهيءَ جي اندر ۾ نئين هلچل پيدا ٿي. مڪڙيءَ جي اندر ۾ نئين اٽل پتل پيدا ٿي: هڪڻي واسطي نئين ڇڪ، هڪڻي واسطي نوان جذبا، هڪڻي واسطي نئين ترق. مانجهيءَ سان ڳالهائيندي، مڪڙيءَ جا ڳٽا ٻڪل پير جهڙا ٿي ويندا هئا، ۽ هن جو ڪنڌ پيرن پري ٿاريءَ وانگر جهڪي ويندو هو. مانجهيءَ جون نظرون مڪڙيءَ جي جسم جي نئين ڦوٽ ۾ ائين اٽڪي پونديون هيون، جنهن پير جي ڪنڊن ۾ هن جا ڪپڙا چنبڙي پوندا هئا. پيرن گڏ ڪرڻ لاءِ، چولي جي آڳي جي جهولي ٺاهڻ بدران، هوءَ هائي پوٽيءَ جو پلٽ، جهليندي هئي ۽ ان ۾ پير ڪڍا ڪندي هئي.

هنن جي ٻيڙ چونڊڻ وارو دور اچي ختم ٿيو هو. جڏهن
هنن جي جسم ۾ ڪنڊڇڻ ۽ هڪٻئي سان ملڻ جو وقت آيو
تہ هنن کي جدا ڪيو ويو. اهوئي دنيا جو دستور هو. مڪڙي
اچا بہ مانجهي ۽ جي گهر ايندي ويندي هئي، پر هن سان
خلاصيون رهائيون ۽ ملاقاتيون ڪري نہ ٿي سگهي. هو
هڪٻئي کي ڪيڪاري سگهندا هئا ۽ بس.

نظرون ناپا ڏينديون رهيون، نظرون دلداري ڏينديون
رهيون، نظرون آس ڏينديون رهيون. ٻنهي جي پياس ۽
تڙف وڌندي رهي وڌندي وئي.

هڪ ڏينهن ڀرپات جو، مانجهي پنهنجي ٻني ۽ ٽي پئي ويو.
سامهون ڏٺائين تہ مڪڙي، پنهنجي ساهيڙي سان گڏ، پاڻي
ڀري موٽي رهي آهي. هـو ڪڪ جي ڀوک جي وچ مان
ٻني جو پيچرو وٺي پئي آيون. هي پڻ ساڳئي پيچري تي
هو. اوچتو هن کي ڪو خيال آيو. هو اهو ٻنو ڇڏي، ان
مان ڦٽندڙ ٻيو ٻنو وٺي، ٿورو اڳيرو هلي، ٻي رهي ۽
مڪڙي ڏي نهارڻ لڳو.

مڪڙي بہ هن کي ڏٺو ۽ سڃاتو هو. هن کي گس مٽيندي
۽ وري ٻيھندي بہ ڏٺائين. هن کي ائين محسوس ٿيو تہ
مانجهي ساڻس ملڻ خاطر ئي اتي بيٺو آهي. جڏهن هو ساڳئي
ٻني تي سامهون پهتيون، تڏهن، هن پنهنجي ساهيڙي ۽ سڪان
کي اتي ترسڻ لاءِ چيو ۽ پاڻ مانجهي ڏانهن هلي ويئي.
مانجهي ۽ هن کي پاڻ ڏانهن ايندي ڏٺو، تہ سرڪي وڃي

پرسان بيمل ڪنڊيءَ جي وٺ جي اوت ۾ بيٺو. هن جي دل جو درياھ زور سان چوليمون هڻڻ لڳو. مڪڙي وڌي اچي هن جي سامهون بيٺي. ٻنهي مرڪن سان هڪٻئي جي آجيان ڪئي. گالهائڻ ٻنهي کان ڪونه اڪليو. ٻنهي جون دليون ٽڙڪي رهيون هيون، ٻنهي جا چپ ڪنبي رهيا هئا، ٻنهي جي جسمن ۾ لرزو هو.

مڪڙيءَ جي مٿي تي سينهون ۽ مٿان دلو رکيل هو. پهرين ته هن جو هڪڙو هٿ دلي ۾ هو، ٻر هينئر پاڻ ۾ ٽڙڪڻ محسوس ٿيڻ ڪري، دلي کي سو گهر جهلي لاءِ ٻئي هٿ ان ۾ وڌائين. هن منهن به ڪوه تي پاڻي ڀرڻ وقت ڌرتو هو. اڃا تئين هن جي نرڙ، اکين وارن جي چڱن، ڪن جي پاڙين ۽ گچيءَ تي پاڻيءَ جا ڦڙا ڇمڪي رهيا هئا. مانجهي ۽ پنهنجي من جي رائيءَ کي ڀرپور نگاهن سان ڏٺو. هو سونهن جو ساگر هئي. هوءَ ڪڏڪ جي سائي ٻوڪ جي پس منظر ۾ صبح جي سفيد پري لڳي رهي هئي. جاڙا جاڙا ڀرون، تن جي چانوَ ۾ وڏيون وڏيون، ڪاريون ڪاريون اڪيون. پورا پورا ڀريل ڳتا، جي حياءَ وچان گلابي گلابي ٿي ويا هئا. ڇن تي مست ڪندڙ مرڪ. ٻئي هٿ دلي ۾ هڃڻ ڪري هن جو سينو سڀڙيل هو، جنهن تي اره وڌڪ مٿيڙو، وڌيڪ ڇتا ۽ وڌيڪ ڪڙا ٿي بيٺا هئا. مالم جو اچو چولو، ان مٿان اچي پوتي وريل هوندي به ڪنوارن ارهن جون گولايون پٿريون ۽ ڏاڍيون پرڪشش لڳي رهيون هيون. هنجي سوت ۽ نهري جسم جو نرالو شان هو، نرالو

سوجهرو هو.

ان وقت وايو منبل بـم دلفريب هو. پري پري تائين
ڪڙڪ جي پوک جي ساوڪ، ٿڌو ٿڌو سوجهرو، ٿڌڙي
ٿڌڙي هير لڳڻ ڪري، ڪڙڪ جي پنن مان نڪرندڙ ”سان
سان“ جو آواز، سرندي جو مٺو سر لڳي رهيو هو.

پيار وارن لاءِ ڪائنات جا نظارا گيت بنجي ويندا آهن.
پيار وارن جي چپن بدران سندن دليون نغما ڪائينديون آهن:

تنهنجو چهرو:

ڄڻ وهڻو گلاب ماڪ ۾.

تنهنجا اره:

ٻار ۾ تازي واٽريل ڪڙڪ جون ڍڪيون.

تنهنجي ساهه جي سرهاڻ:

وجهي مٿان ۾ ساهه.

تنهنجيون پوريون پيرل ٻانهون:

منهنجي جياپي جو سهارو.

هي ڇا آهي، جو مونکي،

خوشين جي آسمان تي پيو اڏائي؟

تنهنجي سونهن،

تنهنجي ورونهن،

تنهنجو پيار،

تنهنجو سمسار.

هو هڪڙي جي سامهون بيٺا رهيا: ڇپ، سائت، خاموش.

ڇڻ ته پند پھڻ ٿي ويا هجن. ڇڻ ته سراپجي ويا هجن. فقط
نظرن سان هڪ ٻئي کي ڇهنڊا رهيا، ڇهنڊا رهيا، چڪاسيندا
رهيا. فقط مسڪراهن سان هڪ ٻئي کي نياپا ڏيندا رهيا؛
نهنن جا، نياهن جا، سپردگي ۽ جا.

نيٺ مانجهي ۽ ڇپ چوربا:

”مان تنهنجي لاءِ بيهي رهيس.“

”مان تنهنجي لاءِ هلي آيس.“ مڪڙي ۽ ورائيو.

وري ٻئي ماڻ ٿي ويا.

خاموشيءَ جي لنبائي ٽوڙڻ لاءِ مڪڙي ۽ ڇوڙ:

”الا ڪيڏو نه بي رحم آهين. ايتري دير کان دل جي

ٻار مٿي تي ڪنڀو بيٺي آهيان ته ائين به ڪونه ٿو چوين ته-

ڏي ته ڪجهه دير لاءِ مان دلو مٿي تي کڻي بيهان.“

ان تي ٻنهي کان زندگيءَ سان پرڀور ٿهڪنڪري ويا.

اٺي سڪان، مڪڙي ۽ جو نالو وٺي سڏ ڪيو. شايد اهو

ڇٽاءُ هو ته ڪو اچي رهيو آهي. مڪڙي ٽڪڙو ٽڪڙو،

ساهيڙي ۽ ڏانهن وٺي.

ويندي وقت چوندي وٺي ”مان ڪڏهن ڪڏهن، جڏهن

دلا خالي هوندا آهن، تڏهن صبح جو سویر ٿي پنهنجي هن

ساهيڙيءَ سان، ڪوھ، نان پاڻي ڀرڻ ايندي آهيان.“

آڪاس جي سج ڪني ڪڍي هئي. هيڏانهن مانجهي ۽

۽ مڪڙي ۽ جي پيار جو سج اڀري چڪو هو.

مانجهي ۽ جو اهو سارو ڏينهن سڀني جي سنسار ۾ گذريو.

سانجهي ۽ جو ٻئي ڏان موٽندي، هن کي هڪڙو خيال آيو.

هو ان جڳهه تي ويو، جتي صبح جو مڪڙيءَ سان ملاقات ٿي هئس. آسپاس نهاريائين. ڀرسان ئي سرنهه جو شاهي وڻ هو. هو ان ڏانهن ويو. هيءَ ڏاڍي محفوظ جڳهه معلوم ٿيس، ڇو ته ان جي چوڌاري ڍڪ هو. هڪڙي پاسي کان سرن جا ٻوڙا ۽ ڪرڙن جا جهڳٽا هئا، ٻئي پاسي کان لائڊي ٺهيل هئي جنهن ۾ آهرون ٺهيل هيون. ان جي ڀرسان ئي ڇپرو هو، جنهن ۾ ڪڙپ جا بند هئا، جي ڪتر لاه ڪتب ايندا هئا. اتي ڪتر لاءِ اڏي پڻ هئي. ٽئين پاسي ٻهه جو ڍڪ هو جنهن تي چوڌاري مٽيءَ جو لپو ڏنل هو. چوٿين طرف ڪڻڪ جو فصل ۽ گيدوڙيءَ جو وڻ هو. چوڌاري هڪڙي قسم جو پردو هو. ان ڪري ايندڙ ويندڙ جي سرنهه جي وڻ هيٺان نظر پئجي نه ٿي سگهي.

مانجهيءَ کي هيءَ جڳهه مڪڙيءَ سان ملاقات لاه موزون ۽ محفوظ نظر آئي. ان ٻئيءَ جو هاري رڳو منجهند جو، گرميءَ وقت، ڍڪا اچي هتي واري لائڊيءَ ۾ ٻڌندو هو ۽ انهن کي گاهه پئو وجهندو هو. اهو هاري هئو به، مانجهيءَ جو ڀاءُ. هن سوچيو ته ضرورت پوڻ تي ان يار کي رازدار بنايو ويندو.

مڪڙيءَ جو پڻ اهو ڏينهن خماريل حالت ۾ گذريو. رات جو ننڊ به ڪانه ٿي آيس. ٿوري ٿوري کان پوءِ ٿي اٿي پاڻي پيئائين. پيئائين گهٽ ٿي، هاريائين وڌيڪ ٿي، جتن صبح ٿاڻين گهڻا خالي ٿي وڃن، ۽ سوهر ئي هن کي پاڻي ڀرڻ جو بهانو ملي وڃي.

هنن پريمين جون ملاقاتون ٿينديون رهيون. ساهيڙي
سڪان سندن ساڻل ۽ چوڪيدار هئي ۽ سرنھ، جو وڻ سندن
ڍڪ ھو. اھي گڏجاڻيون ايسٽائين جاري رھيون جيستائين
مانجھي پيءُ سان رُسي شھر نہ هليو ويو. انھن ملاقاتن ۾
ان وقت بہ رخنو پيو ھو، جڏھن مانجھي ۽ کسي جيل جي
سزا ملي هئي.

جيل ۾ بھرتين ڏينھن ڪيترن ئي قيدين ھن کان پڇيو تہ
ڪھڙي ڏوھ ۾ آيو آھين. سوہر تہ ڏاڍي قرب ۽ پنھنجائي ۽
مان اچي ھن سان ڪچهري ڪئي. ھن جي گالھين ۾ ھن
کي وڏو آئٽ مليو. ھيل تئين ھن ڏٺو ھو تہ وڏيرو، وڏيري
جا پاليل شولا، پوليس وارا، ڪامورا، ڪورٽ وارا ۽ جوار
ھڙئي ظلمن جو ٽولو، پاڻ ۾ بيت، ھڪٻئي جا جھٽ ۽
غريبن جا دشمن ھئا.

سوہر جي ان سوال تي تہ ڪھڙي ڏوھ ۾ سزا ملي
اٿئي، ھن پنھنجي پوري ڪٿا ٻڌائڻ شروع ڪئي:
”اھا تہ مون کي بہ سٺ ڪانھي تہ ڪھڙي ڏوھ ۾
جيل مليو اٿم. ھڪ ڏينھن پنھنجي ڪيتيءَ تي ڪم پئي
ڪيم تہ ٽي پوليس وارا آيا ۽ چيائون تہ وڏيري تنھنجو
ٺالو بدمعاشي ۾ ڏنو آھي، ان ڪري توکي ۱۱۰ ۾ گرفتار
ڪرڻ آيا آھيون. مون پڇيو مون ڪھڙي بدمعاشي ڪئي
آھي؟ ان تي ھڪڙي سپاھي ۽ ٻي ڪري چمات وهائي
ڪڍي. مون کي ڪاوڙ اچي وئي سو ٽپ ڏئي وڃي گھرن

کان جهليو مانس ۽ نؤنشا هنيامانس. پوءِ ته ٿيئي پوليس وارا مون تي چڙهي ويا. لتن، مڪن، ڏنڊن ۽ بندوقن جي ڪنداڪن سان هڻي رتورت ڪري وڌائون. پوءِ هٿڪڙيون هڻي، گهليمندا، ٿاڻي ۾ وٺي ويا ۽ اتي وڃي بند ڪيائون. ضامن لاءِ بابي ڪوشش ڪئي ته تر جي تپيدار ضامن پوندڙ جي ملڪيت جو سرٽيفڪيٽ ڏيڻ کان انڪار ڪيو. مختيارڪار وٽ شڪايت ڪيائين ته هن به ڪوٺو ٻڌس. لاکپ ۾ ڇهه مهنا سپاهي مون سان تعديون ۽ مارڪٽ ڪندا رهيا. نيٺ ڪيس هليو ته جج وڏيري جي هٿ ٺوڪيل ڪوڙن شاهدن جي شاهديءَ تي ٻارهن مهنا ٿيپ ڏئي ڇڏي.

”پر وڏيري توکي ڇو قاعرايو؟“ سومر پڇيو.

”ٻي ته خبر ڪانه اٿم، وڏيري جي عادت آهي ته هارين ۽ گهوڙائن کي به راه گناهه پيو گارگند ڪندو ۽ مار ڏيندو آهي. مون کي ننڍي هوندي ڪيترائي گهمرا مارون ڪيڊون هڻائين. هاڻي ته مان جوان آهيان. هڪ ڏينهن پنهنجي فصل جي لابياري لاءِ ونگار ڪيائين. مون کي به نياپو مڪو هڻائين. مان ويس ته سهي پر ٿورو دير سان. مون کي ڏسندي ئي هن گاريون ڏيڻ شروع ڪيون ۽ لڪڻ ورائي مون تي ست ست ڪرڻ لڳو. مون کي به جوڳي اچي وئي، سو سندس ئي لڪڻ ڪسي به ٿي وهائي ڪڍيائون. پوءِ هن جا خوشامدڙيا شادا مون تي چڙهي ويا ۽ اڏڻو ڪري ڇڏيائون. ان جي ڏهين ٻارهن ڏينهن ئي پوليس مون کي پڪڙڻ آئي.“

سومر دلداري ڏيندي هن کي چيو:

”شاباس منهنجا دلير سائي، تنهنجا شاندار ڪارناما آهن. تون اڪيلي سر لڙيو آهين. هاڻي اهڙو وقت ايندو، جو سڀ گڏجي لڙنداسين ۽ انهن ظلمن جو خاتمو آڻينداسين. توکي خبر آهي ته مان جيل ۾ ڇو وڌو ويو آهيان؟“

”نه، تو اڃا ٻڌايوئي ڪونهي.“

”مان وڏيرن جي وڏيرپ ختم ڪرڻ لاءِ لڙيو آهيان، انهيءَ ڪري ٻڌو ويو آهيان. مان پڻ هاري آهيان ۽ هاري تنظيم جو ميمبر ۽ سرگرم ڪارڪن آهيان. زميندار اسان جي هڪ ساٿي هاريءَ جي بيمار ٿي نه اچڻ ڪري، نه رڳو، هن جو گهر ساڙايو، پر هن جي ڏکڻ جي چوري به ڪرايائين. هو فرياد ڪرڻ ويو ته زميندار جي چرچ ٿي، پوليس مرڳوئي ان هاريءَ کي هٽڪڙيون هڻي ڪاٺ ۾ وڌو. اسان جي ڪاميٽيءَ ان ظلم خلاف احتجاج ڪيو، ۽ جلوس ڪڍي شهر ۾ وڃي ٻيڻي ڪمشنر جي آفيس آڏو مظاهرو ڪيو. اسان جي ڳالهه ٻڌڻ ۽ ڪوتدار ڪرڻ بدران التوا اسان تي لڏيون وسايون ويون، ۽ مون سميت ڪن ساٿين کي پڪڙي ڇهه ڇهه مهينا جيل ڏنو اٿن.“

پوءِ سومر، مانجهيءَ کي ان هاري تنظيم جي اصولن ۽ پروگرام جي باري ۾ تفصيل سان ٻڌايو.

ان رات هو گهڻيءَ دير تائين نند ڪري نه سگهيو. هن جي دماغ ۾ سوچ جا نوان سلاقتي رهيا هئا. هن کي ياد آيو ته اصل کان هن جي ذهن ۾ اهو سوال پئي اڀريو آهي ته بيمار هجڻ ڪري ڇيڙ ٿي نه وڃڻ سبب، جو وڏيري

سندس پيءُ کي بيمردئيءَ سان ماريو، ته ان وقت سن ستر هاري موجود هئا، پر انهن مان ڪوبه هن جي پيءُ جي مدد لاءِ ڪونه وڌيو، جيتوڻيڪ هنن بابي کي بيدوهي ٿي سمجهيو، هنن جي بابي سان پوري همدردي هئي ۽ هنن اهو به سمجهيو ٿي ته وڏيرو سراسر ظلم ڪري رهيو آهي. انهن هارين کي اها پڪ هئي ته وڏيرو ۽ سندس به ٽي چاڙتا هنن کان ڏاڍا ڪونه ٿيندا، اهو شايد ان ڪري ٿيندو آهي، جو هرڪو هاري پاڻ کي چڙوچڙ ۽ اڪيلو سمجهندو آهي. هو سوچيندو آهي ته جي مان هن مظلوم ڀاءُ جي مدد واسطي وڃ ۾ ٿي پوندس، ته رڳو پاڻ کي وائڪو ڪندس ۽ ظلم جو نشانو بنجنديس ۽ ٻيو ڪوبه اڳتي نه وڌندو. يا هو ايترو ڊپيل، هميسيل ۽ ڊنل آهن ۽ اهو انديشو اٿن ته جي اسان وڏيري کي ٿورو به ناراض ڪيو ته پوليس ۽ ڪامورا، جي وڏيري جي پشت پناهي ڪندڙ آهن، سي اسان جا لاه ڪڍي ڇڏيندا، اسان جو جمل جنجال بنائي ڇڏيندا ۽ اسان کي در در جون ٺوڪرون کائڻيون پونديون. شايد هارين کي پنهنجي ”گڏيل طاقت“ جو ڪاٺو ڪونهي، ۽ نه پنهنجي ٻڌيءَ جي فائدين مان واقف آهن.

سومر جي ڳالهين ۾ هن کي اميد نظر اچڻ لڳي ته جي سڀ هاري ٻڌي ڪن ۽ پارٽي ٺاهين ته پوءِ نه رڳو زميندار طبقي جي ظلمن ۽ زيادتين کي پنڄو ڏئي سگهن پر پوليس ۽ ڪامورن جي ڏاڍاڻن جو به ڪاميابيءَ سان مقابلو ڪري سگهن. ٻڌي ڪرڻ، تنظيم ٺاهڻ ۽ پارٽي بنائڻ سان ئي

هارين ۾ خود اعتمادِي پيدا ٿيندي ۽ پنهنجي ”گڏيل طاقت“ جو اندازو ٿيندو ۽ پوءِ هو پنهنجيون قوتون، جي اول ئي هنن ۾ موجود آهن، تن جي زور تي پنهنجا حق وٺي سگهندا، ۽ سک ۽ عزت جي حياتي گهاري سگهندا.

جيل ۾ هو مڪڙي ۽ کي به ياد ڪرڻ لڳو. هن جون ڪيتريون ئي ڳالهون ۽ گفتا دل تي آئي، منهن تي مرڪ ٿي مڪڙي آيس. ڪهڙا نه پيارا پيارا چرچا ڪندي آهي. مون کي سزا اچڻ جو ٻڌي، ڏاڍو ڏک ٿيو هوندس. نه رڳو ڏک، پر غصو به آيو هوندس، انهن ظالمن تي جن مون سان هي ويل ويا آهن ۽ پوءِ ان لاءِ ڪجهه ڪرڻ لاءِ سوچيندي هوندي اسان جون ضاعفون ته اسان کان به وڌيڪ بيوس آهن. منهنجي غير حاضريءَ ۾ وڏيرو يا وڏيري جو پٽ نه هن ۾ اڪيون وجهي! يا ائين به هجي ته مون کي ميدان ڏان هٽائڻ واسطي ئي مون کي جيل وجهرايو ويو آهي. هن کي ياد آيو ته مڪڙي ۽ ٻڌايو هو ته وڏيري جو پٽ لقمان کيس گهٽيءَ ۾ اڪيلو لنگهندو ڏسندو آهي ته ڌيان ڇڪائڻ خاطر ڪنگهڪار ڪندو آهي يا بيهي گهوري نهاريندو آهي. هڪ ڀيري هوءَ دلو ڀري ٿي موٽي، ته هي پٺيان گهوڙي تي پئي آيو. گهوڙي کي آهستي ڪري ٻچڪارون ڏيڻ ۽ ڪنگهڪارون ڪرڻ لڳو. ويجهو اچي چيائين: دلو ڏي سان کٽائي هلا، تنهنجو نازڪ بدن ٽڪجي پيو هوندو. ان تي مڪڙيءَ وڏي آواز ۾ اهڙي چڙب ڏني هئس، جو گهوڙي کي ٽڪڙو هڪلي هليو ويو هو.

اسان جي ڪابه چڱيءَ صورت واري عورت هنن جي هوس جي نگاهن کان ڏاڍي مشڪل سان بچي سگهندي آهي. سڀ حيله هلائيندا آهن، ۽ ڪي ته هنن جي دولاب ۽ زور جو شڪار ٿي وينديون آهن. پر مڪڙي مضبوط هڏڪا ۽ مضبوط خهالن واري آهي. هو آسانيءَ سان هنن جي دام ۾ نه ايندي. مضبوط ۽ جاننڻيون ته ٻه راڙي ۽ جون سڀ عورتون هونديون آهن، پر آڏو به بگهڙ آهن. انهن سان مقابلي لاءِ اسان کي ۽ اسان جي عورتن کي وڏو بگهڙ بنجڻو پوندو.

ڳپل رات گذري چڪي هئي. بئڪ ۾ ڪن ٿورن قيدين کي گهري نند هئي ته ته گهڻا رکي رکي پامنا بدلائي رهيا هئا. ڪن کي هن وانگر نند نه ٿي آئي. ڪن کي منگهڻ ۽ مچر نپائي رهيا هئا. ڪن ان وڻندڙ خواب ٿي ڏٺا.

ٿوري ٿوري کان پوءِ سپاهي بوٽ جو سٽڪو ڪندو دروازي وٽان چڪر ڏيندي ٿي لنگهيو ۽ ”سڀ خير“ جي هڪل ٿي ڪيائين. وقتي ڪلاڪن جا ٽڪاءُ ٿي پڌڻ ۾ آيا. ريلوي لائين ڪا ڀرسان ٿي هئي. وٿيءَ سان ريل گاڏيون شور مچائينديون ٿي لنگهيون.

مانجهي، ماءُ جي باري ۾ سوچڻ لڳو ته مان رات جو ڪيترو به دير سان ويندو آهيان، پوءِ اها دير دوستن سان يٺ شت ۾ ٿئي يا پر واري شهر ۾ وڃي فلم ڏسڻ ڪري، يا ڪنهن ميلي، ملاڪڙي ۾ شريڪ ٿيڻ ڪري، پر جنم ٿي گهر ۾ گهڙندس ته اها اٿي ڪڙي ٿيندي ۽ چڪي ۾ ٽنگيل

چؤنريءَ مان کير جو وڏو ڀيري آئي پياريندي. هيٺر به شايد هوءَ کير رکيو منهنجي اوسيڙي ۾ ويٺي هوندي. ٻائي کي زمين تي اڪيلي سر سارو ڪم ڪرڻو پوندو هوندو ۽ ڏاڍو ٽڪجي پوندو هوندو. هن کي نه هونءَ به گهٽ نند ايندي آهي. ٿي سگهي ٿو ته منهنجي گهٽيءَ ۾ اچڪله. هن کي پنهنجو نند نه ايندي هجي.

مانجهيءَ ڏٺو ته سومر مظلوم طبقي جي سڀني قيدين سان اهڙي قسم جون ڳالههون ۽ ڪچهريون ڪندو رهندو هو. هن کي به جيل جي پورهئي مان جڏهن فرصت ملندي هئي ته سومر سان گڏ وڃي وڃندو هو. سومر پڙهيل به هو. هو جيل جي اي ۽ بي ڪلاس جي قيدين وٽان يا ڪنهن ٻيءَ طرح ڪتاب هٿ ڪري ايندو هو ۽ اچي هنن قيدين کي پڙهي ٻڌائيندو هو. ڪن قيدين کي، جن ۾ مانجهي به شامل هو، تن کي هو لکڻ پڙهڻ پڻ سيکارڻ لڳو. مانجهيءَ جو ڳوٺ جي ملان وٽ قرآن پورو ڪيل هو. هيٺر، جو شوق ٿيس ۽ سومر پڻ هن کي پاڙهڻ ۾ دلچسپي وٺندو هو، ته هو جلد ئي لکڻ پڙهڻ ۾ ڀڙ ٿي ويو هو.

سومر کي ڪڏهن ڪڏهن اخبار به هٿ اچي ويندي هئي. اها پڙهندي مانجهي ڏسندو هو ته سومر کي آزاد ڪرائڻ خاطر هن جي پارٽيءَ وارا مطالبيا پيا ڪن، ٺهراءَ پيا بحال ڪن، جلسا ۽ جلوس پيا ڪن ۽ ٻي هلچل پيا هلائين. هو سوچڻ لڳو ته اهو ان ڪري آهي جو هو هڪ

تنظيم جو ميمبر آهي، هڪ پوري پارٽي هن جي پٺيان آهي. هيڏانهن مان اڪيلو آهيان، ڪنهن به پارٽيءَ سان واسطو نه اٿم، منهنجا مائٽ به اڪيلا آهن، منهنجا گهٽ وارا به ڇڙوڇڙ آهن، تنهنڪري جيتوڻيڪ مان به هڪڙي قسم جو سياسي قيدي آهيان، پر ڪنهن کي به ياد ڪونه آهيان، ڪوبه منهنجي لاءِ آواز اٿارڻ وارو ڪونهي. هو سومر کان سياسي سوچ سگهي ويو هو ۽ رڌيڪ سکڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو.

گهٽ ڏانهن به، نوجوان شاگرد ايندا نظر آيا. سيءُ به چڱو خاصو هو. تڙڪو نڪتو هو. ماڻهن کي ڄاڻ هئي ته اهڙا صاف سترن ڪپڙن واڙا ۽ ڦٽي ڦوڪارو ڪيل وڏيري سان ملڻ ايندا هئا يا هن جاسهمان هوندا هئا جهڙوڪ دوست يار، ڪامورا ۽ چونڊن جي زماني ۾ اميدوار. اهي وڏيري جي بنگلي جو ڏس ڀتو پچندا هئا. پر هنن ڇوڪرن وڏيري جو نه ٿي پڇيو. هن ملندڙن کي چيو ٿي ته اسين هارين ۽ گوناڻن سان رهائ ڪرڻ آيا آهيون.

پهرين ئي شخص، جو هنن کي مليو سو هو گهرام هاري، تنهن اهو ٻڌي هنن کي چيو ته اسان جي اکين تي، پهرين هلي نيرن جا ٻه گرھ، ڪاٺو، پوءِ ٽي خبرون چارون ڪريون.

منجهند لڙيءَ لقمان شهر مان جيپ تي ٿي موٽيو ته ڪو، وٽ ويهه، پنجويهه هارين جو ميوڙ ڏنائين. انهن ۾ به

نوان نوجوان پڻ نظر آيس. جيپ بيهاريائين ته خبر چار لهي ته ڪهڙو معاملو آهي. پر وري اتي ئي اهو سوچي ته اوطاق تي ڪنهن کي گاهرڻي ٻڃندس، هن ڊرائيور کي گاڏي اڳتي وڌائڻ لاءِ چيو.

سانجهي ۾ ڌاري وڏيري ٽائين اهي خبرون پهچي ويون ته ٻه شاگرد چوڪرا آيا آهن ۽ هنن هتي جي رهائڪن سان ههڙي قسم جون ڳالهائون ڪيون آهن. هنن کي غصو به آيو ۽ ويچار ۾ به پئجي ويو.

هن گهرام ۽ ٻين هارين کي گهرايو. پهرين ته هنن کي چنڊ ڪيڏيئن ته توهان منهنجي اجازت کان سواءِ ڇو هنن جي خاطرداري ڪئي. پوءِ هنن کي سمجهائڻ لڳو ته اهي چوڪرا ڪميونسٽ آهن. ڪميونسٽ دهريا ۽ خدا جا منڪر ٿيندا آهن. هو رسول ۽ پنجن نمڻن کي ڪو نه مڃيندا آهن. هنن جو ڪم ئي آهي ملڪ ۾ وڳوڙ پيدا ڪرڻ. هن ڳوٺ جو به اسن خراب ڪرڻ خاطر آيا آهن. توهان انهن بغارتين جسي ڳالهين تي تيان نه ڏيو ۽ هڪدم هنن کي ڳوٺ مان هڪالي ڪيو. جي پاڻ نه ٿا وڃن ته مان پنهنجا ماڻهو موڪلي زوري ۾ ٿو هتان روانو ڪريان.

هارين جواب ڪونه ڏنو. هو منجهي پيا هئا. چوڪرن جون ڳالهائون هنن کي دل سان لڳيون هيون، انهن ڳالهين هنن جي ذهن کي ٽوڙيو هو ۽ کين اميد جا ڪرڻا ڏيکاريا هئا، پر هنن جيڪي ابن ڏاڏن کان ٻڌو هو يا ملا مولوي چوندا ٿي آيا، ۽ جنهن طرف هي وڏيرو به اشارو ڪري رهيو

هو، ان کي رد ڏيڻ وارا هي وات ڳوڙها ڇوڪر ڪير هئا!
 سومهڻي لڙي جو، ماني ڏکي کائڻ کان پوءِ هتي
 شاگرد ۽ ڏم، ٻارهن ٻيا همراھ، گھرام جي لائين ۾ باھ
 جي مچ جي چوڌاري مٿ سيڪيندي ڪچهري ڪري رهيا
 هئا، تہ وڏيري جا موڪليل ٿي شادا اچي پهتا. هنن کي
 ٻُٽون ٻڌل هيون، هو کتن ۾ ويڙهيل هئا ۽ کلھن تي
 ڪهاڙيون هڻن. هنن شاگردن ڏي منهن ڪري چيو تہ هيٺ
 جو هيٺ مان نڪري وڃو.

اتي ويلن کي اها ڳالھ نامناسب ۽ ڏکي لڳي. شاگرد
 مهمان هئا، انهن سان اعزي روش ٺيڪ نہ آهي. تنهن کان
 سواءِ سخت سردي هئي ۽ ڳپل رات گذري چڪي هئي.
 هو هن وقت ڪيئن ويندا ۽ ڪيڏانهن ويندا پڪو رستو
 هتان ڏم، ميل پري آهي، تنهن کان سواءِ هن وقت ڪنهن
 سواري ملڻ جو سوال ئي ڪونه ٿو اٿي.

شاگرد بہ سخت گھرائجي ويا. هنن ڳوٺاڻن ڏانهن
 نھاريو. پر ڳوٺاڻن کي خبر هئي تہ وڏيري جو حڪم هو
 ۽ هو ڪجهہ بہ ڪري نہ سگھندا.

شودن دڙڪو ڏئي نهايت بدتميزي سان وري شاگردن
 کي چيو تہ اٿو ۽ اسان جي آڏو هلو تہ توهان کي ڳوٺ کان
 ٻاهر ڪري اچون.

شاگردن لاه ٻيو چارو ڪونه هو.

هنن کي رات جي وله، ويرانِي ۽ اولهه ۾ اڻ ڄاتل
 پيچرن ڏانهن وڌڻو پيو.

گهرام ڳوڙي من سان وڃي پنهنجي ڪٺ تي لپتو. هن جو اندر هن تي لعنت سلامت ڪري رهيو هو: هو ڪير به هئا ڪهڙا به هئا، هن جا مهمان هئا ۽ هن هنن کي اجهو ڏنو هو. جڏهن وڏيري جا چاڙتا هنن کي زور زبردستي ۽ سان هليو وڃڻ لاءِ چئي رهيا هئا، تنهن وقت هن جي دل چاهيو هو ته هو احتجاج ڪري ۽ انهن چاڙتن سان مقابلو ڪري، پر هن کي پڪ نه هئي ته ڪو هن جا پيا ساڻي ڳوڙاڻا ۽ هاري هن جو ساٿ ڏيندا، ۽ اڪيلي سر هو هنن سان پڄي نه ٿي سگهيو. هينئر به هن جي دل چاهيو ته هو اٿي هنن جي پٺيان وڃي، هنن کي ڳولي، هنن کي دڳ-ڏيکاري ۽ پر واري ڳوٺ ۾ ڪنهن وٽ هنن جي رات رهڻ جو بندوبست ڪري. پر ڪافي وقت گذري چڪو هو ۽ اهي دڳا هنن سان گڏ نڪتا هئا، پتو ناهي ڪيستائين هنن کي ڏکيندا ويا.

هن کي هن شاگردن جون ڳالهائون نيون لڳيون هيون ۽ دل ۾ چيندڙ به. دل ۾ هن به چيو هو ته چون ته سچ ٿا. هن خيال ڪيو ته وڏيرو هنن تي الزام هڻي ٿو ته هو ڪافر ۽ خدا جا منڪر آهن، پر وڏيرو پاڻ ته مسلمان آهي ۽ مسلمان هوندي به اسان تي ظلم ڪرڻ ۽ اسان کي لٽڻ ۾ ڪهڙي ڪثر ڇڏي اٿائين. هنن کي نه دهريو ڪوئي، هنن جو ڳوٺ ۾ رهڻ نٿو سهي ۽ ههڙي ولهه ۾ هنن کي اگهاڙين پهرين ڪڍي ٿو ڇڏي، پر خميسو ۽ سانول ته پنج وقت

نمازي ۽ روزا رکندڙ آهن، پوءِ هنن کي ڇو پوليس کان
بيگناهه ايتو ٿنگرايائين ۽ اگهاڙو ڪري بي عزتو ڪرايائين
۽ هنن تي ڪوڙا ڪوس ڪري جيل ڏياريا. ٿين.

هنن نوجوانن اهو ئي ٿي چيو، گهرام دل ۾ چيو، ته
زمين تي ساري محنت هاري ٿو ڪري، ان ڪري ان جي
ساري ايت هاريءَ کي ملڻ کپي. زميندار ان تي ڪا محنت
ڪونه ٿو ڪري، ان ڪري هن کي بڻهيءَ جو ڪو حق
ناهي. دنيا جي ڪيترن ملڪن ۾ زمين ڪنهن جي شخصي
ملڪيت ڪانه هوندي آهي، اها قومي ملڪيت هوندي
آهي، ان ڪري جو ڪيڙيندو آهي اهو ئي ڪندو آهي. بڻهي
وڻ وارا زميندار ٿين ٿي ڪونه. هاري ٿي زمين جو مالڪ
ٿئي. پر هن ملڪ ۾ جيسين ائين ٿئي تيسين هلندڙ قانون
موجب هاريءَ کي اڌ بڻهي ملڻ گهرجي ۽ پاڻ جو خرچ
۽ ڍل زميندار کي ڏيڻي آهي. ٻرائين ڪونه ٿو ٿئي. زميندار
ذري گهٽ زمين جي پوري پيدائش پاڻ کنيو وڃي. انهن
حقن وڻ لاءِ هارين کي گڏجي هٿ پير هلائڻ گهرجن.

هنن اهو به چيو ته زميندار پنهنجي حاڪميت قائم رکڻ
خاطر هارين کي تعليم، سکيا ۽ سوچ کان پري ٿا رکن،
ان ڪري ڪابه ترقي ٿي نه ٿي سگهي. نتيجي ۾ ڌاريا هتي
غلبو حاصل ڪن ٿا. اهڙيءَ حالت ۾ هي زميندار ڌارين
جا دلال بنجن ٿا ۽ هارين جي حالت بدتر ٿئي ٿي.

گهرام پڇاڙيءَ ۾ ان نتيجي تي پهتو ته اسان کي هنن
شاگردن ۾ ڪنهن شڪ ڪرڻ جو به سبب ڪونهي. هو

پنهنجي ڪنهن مطلب لاءِ ڪونه آيا هئا ۽ نه اسان مان ڪو فائدو حاصل ڪرڻو هون. هوڏانهن وڌيري ۾ اسان کي هر ڪو شڪ ڪرڻ جو سبب آهي. هو اسان تي پنهنجي حاڪميت قائم رکڻ لاءِ اسان کي اوندهه ۾ رکڻ چاهي ٿو. ۽ اهو به آهي ته هنن جي وڌيري سان ڪا شخصي دشمني ڪانهي. هو ته وڌيري کي سڃاڻن به ڪونه سڃاڻن ته هو اسان کي به ڪونه. پر هنن اسان کي اسان جي مظلوميءَ جو احساس ٿي ڏيارڻ چاهيو. اسان کي اسان جا حق ٿي ياد ڏياريا. هنن اسان جي پيٽرل طبقي جي پيپرائڻي ٿي ڪئي. هنن ملڪ ۽ قوم جي ڳالهه ٿي ڪئي. هي وڌيري کان وڌيڪ پڙهيل ڳڙهيل ۽ ٺاهوڪا نوجوان هئا ته به هٿ وڌائي اصل ڪانه هئڻ، اسان سان گڏ هيٺ ويٺا ٿي ۽ اسان سان گڏ ماني ٿي کائڻون ۽ هنن جي ڳالهين ۾ ڪيڏي نه پنهنجا پ هڻي.

مانجهي، پيءُ سان رسي شهر هليو ويو هو ۽ اڄ پڻ سان کان پوءِ ڳوٺ موٽيو هو. اڳي به هڪ ڀيرو هو وڏي عرصي لاءِ ڳوٺ کان ٻاهر رهيو هو. اهو تڏهن جڏهن هڪ سال جيل ۾ هو. اڳئين ڀيري ۽ هن ڀيري ۾ فرق هو. جيل مان جڏهن موٽيو هو ته ڪمزور ۽ بيمار هو، هينئر هو وڌيڪ سگهارو ۽ صحتمند ٿي موٽيو هو. جيل مان آيو هو ته اهي ئي پراڻا ۽ ميرا ڪپڙا پيل هئس، پر هن گهمري هن جا ڪپڙا صرف سترا هئا. جيل مان واپسيءَ وقت هن کي

ڏسي ڪوٺائن کي عجب ڪونه لڳو هو، پر هميشه هن کي
ڏسي هو عجب ۾ پئجي ويا.

هو، جيڪو چنل جتي، ميري گوڏ، ڦاٿل چولي ۽
پراڻي پٽڪي ۾، پنڌ ٿي پنڌ، هٿين خالي هٿان نڪتو هو،
سو ڪهين واري نئين بوت، هٿ ۾ نائلاڻ جي بئگ نزاکت
سان لوڏيندو، اچي پهتو. هو 'هسين ٻانهن سان ويو هو، پر
هميشه هن جي ڪاهي ڪرائي ۽ تي واچ پئي ڇمڪي. هن جي
اکين تي ڪاري عينڪ چڙهيل هئي.

پيءُ، ماءُ، ڀائرن ۽ پيئرن لاءِ ته عيد هئي. هنن کي
پيارو پٽ مليو هو، وڇڙيل وارث مليو هو، رٿل راڻو مليو
هو. سڀني لاءِ سوکڙيون آنديون هڻين: پيءُ ۽ ڀائرن واسطي
۾ پڙا اجرڪ. ماءُ ۽ پيئرن لاءِ اوچي چيٽ ۽ سٿل لاءِ سٺي
سوسيءَ جو ڪپڙو. ٻارڙن واسطي رانديڪا. هن مڪڙيءَ
واسطي به تحفو آندو هو.

جڏهن نون سان ڀريل ٻٽون ۽ سان سو سو جا ٿي
گهڙها نوٽ ڪڍي، پيءُ جي ٽريءَ تي رکندي چيائين
”بابا، هي توهان واسطي“ تڏهن ٻوڙهي جون اکيون ڦاٽي
ويون. هن جي هٿن ۾ ڏهن جي هڪ يا ٻن نوٽن کي به
قسمت سان جهيو هو.

”بابا اسان جي ستن پيڙهين هن ٻنيءَ تي رت ست ڏنو،
ڏينهن رات پورهيو ڪيو، توهان به سڄي حياتي ساڳي ٻنيءَ
تي ڳاري آهي، پر صدين ۾ به ايتري ڪمائي ڪانه ٿي،
جيڪا مان ٻن سالن ۾ ڪمائي آيو آهيان.“

”سو ته مان به ڏسان وينو، پر....“

هن جا مائٽ، ڳوٺ جا ننڍا وڏا ۽ خاص ڪري هڪجيڏا، هن جو احوال ڄاڻڻ لاه آنا هئا، مانجهي وري پنهنجي روڻداد ٻڌائڻ لاه، هن کان وڌيڪ آتو هو.

پيءُ کان رسي، مانجهي شهر ۾ وڃي پهتو، جو سندس ڳوٺ کان ٽيهه ميل ڏور هو. اتي ڌڪا ٽاپا کڻيندي، رلندي پنهنجي اتفاق سان هڪڙي دوائن جي ڪارخاني ۾ اوڪري ملي ويس. اتي هو مزدور بنيو. هن جو ڪم هو سامان هڪ هنڌان ٻئي هنڌ ڍوڻ، ۽ چنڊ ڦوڪ ۽ ٻيو سنهو ٿلهو ڪم. چار سؤ شروعاتي پگهار هئس.

ڪارخاني ۾ نوڪري ڪرڻ جا فائدا، سهوليتون ۽ رعايتون ٻڌائيندي، هو هاريءَ جي حالتن جي به پيٽ به ڪندو ويو:

”اتي گهٽ ۾ گهٽ پگهار چار سؤ رپيا آهي، جا هر مهيني پهرين تاريخ ملندي آهي. ان کان سواءِ سال ۾ ٻه ڀيرا بونس ملندو آهي، يعني ڪارخاني جي مالڪ کي جيڪو نفعو ٿئي، ان مان پورهيتن کي به حصو ملندو آهي، جو به ڪيترا سؤ رپيا هوندو آهي. وري سال بسال ويهه رپيا پگهار وڌندي ويندي آهي.“

”ڪارخاني اندر کاڌي جون هوٽلون آهن. اتي مزدورن کي سستي اگهه تي کاڌو ملندو آهي، ۽ ان مان به اڌ پيسا مالڪ ادا ڪندو آهي. يعني جي مان هڪ رپئي جو کاڌو

ڪائيندس ته مون کي فقط پنجاهه پيسا ڏيڻا پوندا، باقي پنجاهه پيسا ڪارخاني جو مالڪ، هوٽل واري کي ڏيندو. ڪارخاني ۾ ڪم جي دوران هڪ ڀيرو سڀني مزدورن کي مفت چانهه، بيماري ويندي آهي.

”بيماريءَ جو علاج مفت ٿئي. ڪمپنيءَ جا ڊاڪٽر آهن ۽ اسپتال آهي، جتي هر مرض جون دوائون ڏنيون وڃن ٿيون. جي ڪو سخت بيمار ٿيندو ته هن کي گاڏيءَ ۾ کڻي سرڪاري وڏي اسپتال ۾ پهچايو ويندو، اتي دوا درمل جو خرچ ڪارخاني جا مالڪ ڀريندا.

”رهڻ لاءِ ڪارخاني وارا گهر مفت ڏيندا آهن. جن مزدورن کي گهر نه ڏيندا آهن، تن کي مسواڙ ڏيندا آهن ته پلي جتي وٺيس اتي وڃي رهي. گهر ڪارخاني کان پري هوندو ته اچ وڃ جو پاڙو به مالڪن طرفان ملندس، يا ڪارخاني جي گاڏي گهر پهچي ٿي اينديس.

”هفتي جي ستن ڏينهن مان ٻه ڏينهن پورا موڪل هوندي آهي ۽ انهن ڏينهن تي ڪم ڪرڻو ڪونه پوندو آهي. روزانو اٺ ڪلاڪ ڊيوٽي هوندي آهي. جي ان کان وڌيڪ ڪم هوندو ته ان کي اوورٽائيم گڻيو ويندو ۽ ان لاءِ الڳ اجورو ملندو آهي. اهڙيءَ طرح ڪڏهن ڪڏهن ته مهيني ۾ پگهار سميت مون کي چار سئو بدران پنج سئو به ملي ويندا آهن. عيد ۽ ٻين وڏن ڏينهن تي موڪل هوندي آهي. ان کان سواءِ سال ۾ ٻه ڏينهن حقيقي موڪل، ٻه ڏينهن بيماريءَ جي حالت ۾ موڪل. انهن ڏينهن تي ڪم

ڪونه ڪيو آهي پر پگهار پوري ملندي آهي. جي ڪم ڪندي مزور حادثي جو شڪار ٿي پوي ته مالڪ نه فقط هن جي علاج جو بندوبست ڪندو، پر هن کي علاج وارن ڏينهن جي پگهار جا به پورا پيسا ملندا. جي حادثي ڪري مزور لولو لنگڙو ٿي پوي ته اها چڱي به مالڪ پري ڏيندو. ”جي بنا سبب يا ڏاڍائي ڪري، مالڪ، مزور کي نوڪريءَ مان ڪڍي ڇڏي ته سڄي ڪارخاني جا ملازم ڪم بند ڪري ٽرٽو ماري وهندا ۽ ايسٽائين ڪم نٿي نه ڇڙهندا جيستائين ان مزور کي واپس ڪم تي نه ورتو وڃي. ان کي هٿتار چوندا آهن. ڪارخاني جا مالڪ هٿتار کان ڏاڍو گهٽ ڏيندا آهن، ڇو ته اهي ڪارخاني مان هڪ ڏينهن به لڪ رپيا به ڪمائيندا آهن، هڪڙو ڏينهن ڪم نه ٿئي ته معنيٰ ته هنن کي هڪ لک رپيا نقصان پوي. ان ڪري مزور ۽ ملازم پنهنجا مطالبه ۽ گهرون هٿتار جي ڏس کي ڏئي ها هٿتار ڪري مڃرائيندا آهن.

”مزورن کي ڪم ڪرڻ وقت، موسم جي لحاظ کان ڪپڙا به مالڪ ڏيندو آهي. ان لباس کي وردي چئبو آهي. ”مزورن جي مقابلي ۾ هاري ڀائرن جي ڪهڙي حالت آهي؟ جنهن زمين تي زندگين جون زندگيون، پيڙهيون جون پيڙهيون، هاري ڏينهن رات هڪ ڪري، رت ۽ پگهر واهائي پورهيو ڪري ٿو، ان زمين تان زميندار هڪڙي ئي حڪم سان هن کي بيمدخل ڪري، تڏو پٽائي، جوءِ ڇڏائي، بيٺي پير پيرين اگهاڙو ڪڍيو ڇڏي. ڪوبه هن جي واهر واسطي

ڪونه اچي. ڪنهن به هاريءَ کي همت نه ٿيندي، همت ڇا پر خيال به ڪونه ايندو ته پنهنجي هاري ڀاءُ کي ظلم ۽ انڌير کان بچائي يا هن جو ساٿ ڏئي، يعني هن لاءِ هٿڙال ڪري.

”هاري سڄي ڄمار بيدخل ٿيڻ ۽ پنيءَ تان نٽڙجڻ جي خوف ڪري دٻيل رهي ٿو. هن لاءِ ڪم جو ڪوبه وقت ڪونهي. هن کي ڪڏهن به موڪل نه آهي. هو ڏينهن رات، گرمي سردي، اوندهه، سوجھري ۾ ڪم ڪندو رهي ٿو. پنهنجي زمين تي ڪم کان سواءِ، هن کي زميندار جي بيگر، ڇوٽو، شڪار ۽ کاڌيءَ تي وڃڻو پوي ٿو. حقيقت ۾ اهي ڪم اوور ٿاڻيم (واڏو ڪم) جي حيثيت رکن ٿا، پر هن کي ان جو ڪو اجورو ڪونه ٿو ملي.

”هاريءَ وٽ پنهنجي روڪڙ يا بچت جو سوال ئي ڪونه ٿو اٿي. هن کي زندگيءَ جي بنيادي ضرورتن لاءِ به هروقت زميندار آڏو هٿ ٽنگڻو پوي ٿو. هن کي سڄي سال يا سڄي فصل جي ڪمڻي بڻئيءَ جي صورت ۾ ملي ٿي. پر بڻئيءَ وقت ڇا ٿو ٿئي؟ ڇوڻ ۾ ته بڻئيءَ جو اڌ ملي ٿو، پر ان اڌ مان پيرن مرشدن، ڪمين ڪاسبين، بيگر ۽ بڻ جا ٿوپا نڪرن، زميندار وٽان ڪنيل قرض جو ڪوڙو حساب، جو منشي ٺاهيندا آهن، سو حصو ڪٽجي. نتيجي ۾ وري به هاريءَ جا گندڙا خالي رهجي وڃن. اهڙي ريت ايمانداريءَ سان حساب ڪجي ته هاري، جو ٻارين ٻچين زمين تي ڪم ڪري ٿو، تنهن کي مهني ۾ سراسري ٻه سؤ رپيا به پائڻ

ڪونه ٿا پون.

”هاري پاڻ يا سندس گهر جو پاڻي بيمار ٿيندو، ته ايڏي بچت ڪانه اٿس جو ڊاڪٽر وٽ وڃي سگهي، دوا خريد ڪري سگهي يا شهر پهچي سگهي. لوڙي لوڙي حياتي هونديس ته چڙهي پوندو. زميندار ان حالت ۾ به هن جي ورلي ڪا مدد ڪندو. ڪم ڪندي بلا ڪاٽس يا حادثي جو ڪو شڪار ٿيو ته به چڻ ڪتو مٿو. زميندار پوين جي سنڀال لهڻ لاءِ ٻڌل نه آهي.

”هاري ڀرماريت جي چڪي ۾ پيو پيوڙجي؛ هن کي انگ جي اڳڙي نصيب ڪانهي؛ ڪفن جو ڪپڙو به ڪٿي تي اڌارو وٺندو، ڪاڌي ۾ اڻي، پاروڻي ماني، جهڻ ۽ بصر، رهڻ جو گهر ڪڪڙين جهوپڙي ۽ ڍانگرن جو لوڙهو؛ خوف ئي خوف؛ جيل وڃڻ جو خوف، بيدخل ٿيڻ جو خوف، بڪ مرڻ جو خوف، پوليس جو خوف، سهڻي زال يا سهڻي ڌيءُ، هن لاءِ وبال ۽ جان جو جوکو، هنن ئي زميندارن جو پوليس، ڀاتاري ۽ ڪاٽڪن ۽ ڪامورن جي معرفت ظالم.

”هڻي پاڻي زميندار، هنن جي پگهر جي پورهئي ئي حياتي ۽ جاءِ بهترين عيش ۽ فضول خرچ ڪري ٿو؛ بنگلن مٿي بنگلا، اوطاقن مٿي اوطاقون، زال مٿي زال، سريت مٿي سريت، موٽرون، جيپون، ريڊيا، بجلي، شڪار، دعوتون، سڻيا طعام، پيڪيڊار لباس، راڳ ۽ ناچ جون محفلون، پنگ ۽ شراب، ڪامورن کي رشوتون ۽ انهن جون خوشامدون.

”کارخانن جي مالڪن ۽ سرمائيدارن جي ٻه زميندارن
جهڙي عياشي ۽ واري رهڻي آهي، مزورن تي ظلم ۽ زيادتيون
آهن، پر مزورن پنهنجي مڙسي ۽ سان، هنن کان گهڻا حق
حاصل ڪري ورتا آهن.“

پوءِ ڪوٺاڻا ٻڌندا هئا: ”اهو ڪيئن ٿيو آهي، مزورن پنهنجا
حق ڪيئن حاصل ڪيا آهن؟“

هو ورائيندو هو: ”ٻڌي ۽ ڪري، ڊونين ٺاهي.“

۽ ڪوٺاڻن جي ڪنن ۾ گونجڻ لڳندو هو:

”ٻڌي!“

”ٻڌي!“

”ٻڌي!“

”ڊونين!“

”ڊونين!“

”ڊونين!“

”ڊونين ڇا آهي؟“

”ڊونين معنيٰ ٻارڙي، ڊونين معنيٰ ٿولي، ڊونين معنيٰ
سگهت. کارخاني ۾ ڪم ڪندڙ سڀ پورهيت ڊونين جا
ميمبر ٿيندا آهن، هرڪو ميمبر ڇنڊو ڇنڊو آهي، جو ڊونين
جي ڪم ڪار تي خرچ ڪرڻ ۾ ڪم ايندو آهي. پوءِ ڊونين
وارا گڏجي سڀني ميمبرن جي صلاح مشوري سان پنهنجا
مطالبه ميجرائٽ لاءِ فيصلو ڪندا آهن، ۽ مالڪن کي اهي
پورا ڪرڻ لاءِ چوندا آهن. جي مالڪ انڪار ڪندا آهن

ته هونين وارا هنن کي هڙتال جو چٽاءُ ڏيندا آهن، ۽ اڃا به مالڪن جي ضد تي قائم رهڻ جي حالت ۾ هڙتيءَ-مزور ڪارخاني ۾ ڪم بند ڪري ڌڙو ماري وهندا آهن. نيٺ مالڪ مجبور ٿي مزورن آڏو جهڪندو آهي. اهو آهي ٻڌيءَ جو اثر.

ان تي وري ڳوٺاڻن جي ڪنن ۾ ڳونجڻ لڳندو هو:

”ٻڌي!“

”ٻڌي!“

”ٻڌي!“

مانجهي پنهنجو داستان دهرائيندو رهيو.
ڪيئي ماڻهو هن سان ملڻ ايندا هئا، هو پاڻ ڪيتريون ئي ڪچهريون ۽ محفلن ۾ ويندو هو: جهوپڙين ۾، ٻنيءَ تي، ٻار ۾، ونجهوڻي ۽ ٻلهڙو ڪيڏندي، وڻن جي چانوَ ۾ ويهي، هو پنهنجو داستان دهرائيندو رهيو.

ماڻهن ۾ ريس پيدا ٿي.

ماڻهن ۾ دلچسپي پيدا ٿي.

ماڻهن ۾ انساهه پيدا ٿيو.

مانجهي پنهنجو پاڻ کي ڪا شيءِ سمجهڻ لڳو. هن ۾ خود اعتمادِي پيدا ٿي. هن کي پنهنجي اهميت جو احساس ٿيڻ لڳو. هن کي ڳالهه جي اهميت جو احساس ٿيو. هو پنهنجو داستان وڌيڪ چٽائيءَ سان دهرائڻ لڳو.

مانجهيءَ مڪڙيءَ لاءِ سوکڙي آندي هئي. وڏيري، پنهنجي

ٻٽ لقمان لاءِ هن جي سڱ، جون ڳالهائون هن جي پيءُ سان پڪيون ڪري ڇڏيون هيون. پير مانجهيءَ اميد نه لائي هئي. هن سوکڙي موڪلي هن کي آزمائڻ ٿي چاهيو. هن واسطي چوڙيون آنديون هيون. اهي لڪ چپ ۾ هن کي موڪلي ڏنائين. مکڙيءَ هي تحفو وٺي پنهنجي سيني سان لڳايو ۽ پنهنجي دلدار کي چواڻي مڪائين.

”نون ئي منهنجي سر جو سائين آهين!“

هڪ ڏينهن مانجهيءَ هن کي ملاقات لاءِ نياپو ڪيو. ٻئي ڏينهن پير کي جو اٿي سر لهي جي وٺ وٺ پهتو. بسنت جي رت هئي. ڏاڍي پلي هير گهلي رهي هئي. وٺ جي گلن جي سرهاڻ جوان جذبا وڌيڪ جوان ٿي ڪري ڇڏيا، سڪ وارن جي سڪ وڌائي ٿي ڇڏي.

گهٻرائيندي، شرمائيندي، ٿلندي، مکڙي پهچي وئي؛ مرڪن جو درياهه بنجي، سونهن جو سمند بنجي، جوانيءَ جو جوالا مڪي بنجي، پيار جو سپر پاور بنجي.

هڪٻئي کي ٻکين پئجي ويا، هڪٻئي ۾ سمانجن لاءِ هڪٻئي کان ڪڏهن به جدا نه ٿيڻ لاءِ گذريل ٻن سالن جون شڪايتون دور ڪرڻ لاءِ. اکين جا پيالا چلڪي پيا. نڙيءَ سان آواز نه نڪتو، سڌا نڪتا. مانجهيءَ جون ٻانهون وڌيڪ سوڙهيون ٿيون، مکڙي هن جي سيني سان وڌيڪ چنٽڙي.

اڳئين پيري مانجهي جڏهن جيل سان آيو هو ته شهر وڃڻ کان اڳ ڇهه مهينا ڳوٺ ۾ رهيو هو.

وڏيري لاءِ هن جي نفرت انتهائي هئي. هن ڪن هارين ۽ پورهيتن سان خيالن جي ڏي وٺ ڪئي ته هاڻ ڳوٺ وارا گڏجي وڏيري جي ظلمن کي پنڄو ڏيڻ لاءِ ڪوشش ڪريون. پر هرڪنهن ڪن تي هٿ رکي انڪار ڪيو هو. هنن شاگردن جو حشر ڏٺو هو ۽ انهن جو مثال ڏئي مانجهي ڪي به نصيحت ٿي ڪيائون ته اهڙي ڳالهه جو خيال دل مان ڪڍي ڇڏ. خود پيءُ به هن کي دٻ ڪڍي هئي. هو ڏاڍو نااميد ٿيو هو.

انهن ئي ڏينهن ۾ هن پيءُ کي چيو هو ته هو مڪڙيءَ کي پيار ڪري ٿو، هو به هن سان ٻڌل آهي، پنهي جي پريت جو پيچ پختو آهي، ان ڪري هن جي پيءُ کان وڃي، سندس واسطي هن جي ٻانهن گهري. پر پئس ڪٿو جواب ڏنو هوس ته هن کي خبر آهي ته وڏيري پاڻ پنهنجي هٿ لاءِ مڪڙيءَ جو سنگ ڇڪيو آهي، سو اتي سندن دال ڪٽي ٿي گري، ان ڪري هو اوڏانهن وڃي، هرڍرو پاڻ کي ڏٺو ته ڪندو.

هوءَ هو پيءُ سان رسي، شهر هليو ويو هو. اتي هن انهن مزور اڳواڻن کي آزمائش ٿي ڇاهيو، جن سان جيل ۾ ڏاڍيون ملاقاتون ۽ ڪچهريون ٿيون هيس.

اڄوڪيءَ ملاقات ۾ مانجهي جي پيار ۾ اڳئين کان سرس گرمجوشي هئي. پر اڄ هن جون ڳالهيون ساڳيون نه هيون. موضوع نرالو هو، گفتگو روايتي عشق واري نه هئي، خيالن

ڪنپيرائي ۽ گهرائيءَ جي جهلڪ هئي.
 ”پهرين اهو ٻڌاءِ ته لقمان وارا ڇا ٿا چون؟ ته ته ڪانه
 ٻڌي اٿن؟“ مانجهيءَ ٻڃيو.

”نه ٻڌندا ته منهنجي لاش سان لائون لهليون هونديس.“
 ”تون لاش ڇو ٻڃيندين؟. مان لقمان کي لاش بنائي
 ڇڏيندس يا توکي هتان ڪڍي ويندس.“
 ”لقمان ته رڳو ضد ۾ مون سان شادي ڪرڻ تو گهري.“
 ”رڳو ضد ڪونهي، پر تون ڇهڙ ئي اهڙي آهين.“
 ”الا، اصل ڪچو ڪاڻڻ جهڙي،“ مڪڙيءَ شرارت ڀريءَ
 مرڪ سان چيو.

مانجهيءَ ٽهڪ ڏنو. هوءَ به کلي ۽ وري چوڻ لڳي:
 ”پر اهي مٿا ماري وڌيا ڪنهن مسڪين جي ماءُ، پيڻ
 يا ڌيءَ تي اڪن چڪن ٿيندا آهن تڏهن به هنن کي نڪاح
 جي ضرورت ڪا نوري ئي هوندي آهي. هو ته دوکي دولاڻ
 يا زور زبردستيءَ سان ان کي پنهنجي هوس جو شڪار
 بنائيندا آهن.“

”تنهنجي پٺيان به ته ڌوڻيون لڳايون هئائين؟“
 ”اهو ته انهن ڏينهن ۾ ئي توکي ٻڌايو هو. مان اهو
 ٿي چوان ته وڏيري جو پٽ پنهنجو ضد ٿو هورو ڪرڻ
 چاهي. توهان اٿس ساڙ. ننڍي هوندي تو هن کي چڱا ٺوڻا
 ڇڏايا هئا. سو بسدلو ٿو وئي. هن کي خبر آهي ته تنهنجي
 مون سان دل آهي. سو مون کي توکان چئڻ جا جتن پيو
 ڪري. پهرين مون ڏي ڌوڻيون موڪلي مون کي ڦاسائڻ

چاهيائين. جڏهن مون انهن کي کٽو جواب ڏنو، تڏهن پيءُ کي مجبور ڪيائين ته منهنجي پيءُ کان منهنجي ٻانهن گهري.

”لقمان جو پيءُ وڏيرو به ته هن ماڻهيءَ ۾ راضي ڪونه هوندو؟“

”راضي ڪيئن هوندو. هو پنهنجي هاريءَ جي ڌيءَ کي نئين بنائڻ تي راضي ٿيندو؟ هن جو راضي نه هجڻ ئي ته اسان جي فائدي ۾ آهي. وڏيرو ان ڪري شاديءَ جي تڪڙ ڪانه ٿو ڪري. خيال هوندس ته دهر مدار سان چوڪرو پنهنجي هوڏ تان لهندو. بابي کان انجام وٺي ڇڏيو اٿن، ان ڪري لقمان کي خاطري آهي ته هو توکان کٽيو ويندو آهي.“

”تنهنجي پيءُ ماءُ جو ڪهڙو خيال آهي؟“

”خبر ناهي ڪهڙو خيال اٿن. مجبور به ته آهن. وڏيري کي جواب ڏيڻ جي طاقت ڪانه اٿن. مون ته اماڪي سڀ ڪجهه ٻڌايو آهي، تنهنجي باري ۾. اهو به سنئون سڌو ٻڌايو اٿمانس ته جي مون کي لقمان سان پڙايو ويو ته مان زهر کائي مرنديس يا ڪو به ٿيو ڏٺي پاڻ کي پورو ڪنديس. ٻائي ٿاڻين به اهو دڙڪو پهچي چڪو آهي. سو هو به پيو ڪيٻائي. باقي تون ٻڌاء ته تون ڇاڻو ڪرڻ ان باري ۾؟“

”مان جڏهن هتان بابي سان رسي ويو هوس ته ان وقت بابي کي چٽاءُ ڏنو هوم ته مڪڙي منهنجي آهي. مون کي هن جي ٻانهن وٺي ڏيو. جي لقمان هن سان نڪاح ڪرڻ جي ڪمي ته نڪاح کان اول ئي يا مڪڙيءَ کي هتان اڏائي

ويندس، يا لقمان جو ڪنڌ ڪپيندس. ۽ ها، هاڻي اها ڪمزوري ڏيکارڻ جي عادت ڇڏي ڏي. اهو ڌڙڪو نه ڏي ته مان پاڻ کي ماريندس، پر ڌمڪي ڏئي ڇو ته مان نڪاح وقت به قبوليت نه ڏيندس ۽ وڏي واڪي انڪار ڪندس يا لقمان سان مون کي زوريءَ پرڻايو ويو ته مان هن کي خون ڪندس.

”الا، چوڻ ته سچ ٿو، پوءِ ڪو تمنڇو بهنڇو نه ڏئي ڇڏ.“ هن ڪلندي چيو.

”ها، اهو به ٿيندو. ياد رکجان ته منهنجي زال کي نازڪڙي ۽ نمائي نياڻي ٿيڻو ناهي، پر هڪ سروپڇ سپاهڻ بنجڻو آهي.“ ائين چووندي مانجهي ڪنپير ٿي ويو.

پوءِ هن کي سماجي طبقن جي باري ۾ ٻڌائڻ لڳو: هاري طبقو محنت ڪري ۽ ڪماڻي ٿو، پر تنهن هوندي به ڏنڌيل آهي. زميندار طبقو ڪجهه نه ٿو ڪري، هاريءَ جي محنت جو ڪٿيو ٿو کائي ۽ شاندار حياتي گذاري ٿو. زميندار طبقي کي دنيا جا سڀ عيش آهن، پر هاريءَ کي رواجي سک ۽ جسماني ضرورتون به ميسر ڪين آهن. اهو جاگيرداري نظام آهي. جاگيرداري نظام ۾ وڏيري ۽ زميندار کي هرڪا بد معاشي ۽ بداخلاقي ڪرڻ جي آزادي هوندي آهي، پر غريب طبقي کي سماجي رسمن، پابندين ۽ قانونن ۾ جڪڙي، هنن جو جڻج جنجال ڪيو ويندو آهي. اسان کي ٻه جهڙي ڀوتو، سپاويڪ ۽ زندهه جذبي کان به پاڻ کي محروم رکڻو پوي ٿو يا ان لاءِ لوڪ کان لڪڻو پوي

تو ۽ سر سهڻائو پوي ٿو.
هو چوڻ لڳو: ”مڪڙي ڏس، تون مان هڪ ٻئي کي
دل سان چاهيون ٿا، پاڻ ۾ بي انت پيار اٿئون، پر اسين
آزاديءَ سان ملي نه ٿا سگهون. هزارين خطرا کڻي لڪي
لڪي گڏجون ٿا ۽ جي ڪو ڏسي وٺي ته غيرت وڃان اسان
کي قتل ڪري ڇڏي. هوڏانهن وڌيرو آهي، جو زور زبردستيءَ
سان ڏينهن ڏني جو هر روز هارين ۽ ڳولائڻ جون لڄون
لٽيندو رهي ٿو، پر هن جو وار ونگو نه ٿو ٿئي. ان ڪري
اسان جي پيار جي پُر زور تقاضا آهي ته اهڙي ظالم سرشتي
کي مٽائڻ لاءِ سر ڌڙ جي بازي لڳايون.“
”مان اهي ڳالههءِ پڻ اک ۾ ئي ٻڌي چڪي آهيان.“

مڪڙيءَ چيو:
”ڪٿان؟“ مانجهي ۽ ٻيو.

”شهر کان موٽڻ کان پوءِ هتي تنهنجيون ٻڌايل ڳالههون
هر ننڍي وڏي جي وات آهن. ماڻهو هڪٻئي کي ٻيا ٻڌائين
۽ انهن تي ٽيڪا ڏيئي ڪن. انهن ڳالهين تي حيرت به
ڪاٺين ٿا ۽ انهن ۾ دلچسپي به وٺن ٿا.“
”پوءِ اهي ڳالههون توکي وٺن ٿيون؟“

”ڪجهه ڪجهه. مان ته ڪيترن سالن کان سوچيندي
پئي رهي آهيان ته هي وڌيرو اسان تي ظلم ڇو ٿو ڪري؟
پورهيو اسين ڪريون پر بڪ مرون ۽ وڌيرو جو ڪم نه
ڪري، سو اسان جي پورهئي تي ئي مڙا ماڻي ۽ ان سان
گڏ اسان کي مار موچڙو ڪري، بيعزتيون ڪري ۽ حڪم
هلائي. هاڻي مان به سمجهان ٿي ته اسين مقابلو ڪري پنهنجا

حق وٺي سگهون ٿا.

”اها ضروري ڳالهه آهي ته اسان ۾ پنهنجن حقن جو احساس پيدا ٿئي. ان احساس کان پوءِ اسان ۾ پنهنجن حقن حاصل ڪرڻ لاءِ جذبو پيدا ٿيندو ۽ اهڙيءَ طرح اسان کي اهو به پتو پوندو ته اسان جي حقن تي ڌاڙا هڻندڙ دشمن ڪير آهي. ان دشمن سان ئي لڙبو.“

”تو اهو به ٻڌو هوندو ته هو جيڪي ٻه شاگرد آيا هئا، تن سان وڏيري ڪهڙي ويدن ڪئي هئي؟“

”وڏيرو هينئر به پنهنجي وسان ڪونه گهٽائيندو. پر وڏيرو هونءَ وري اسان سان ڪهڙو چڱو هليو آهي. هن جون ڏاڍايون ته هر حال ۾ جاري رهنديون.“

”هنن شاگردن جي ڳالهين جو ته ماڻهن تي اثر ڪونه ٿيو هو. تون ڇا ٿو سمجهين ته تنهنجو ماڻهن تي اثر ٿيو آهي يا هو تنهنجو ساٿ ڏيندا؟“

”اهو صحيح نه آهي. شاگردن جو هتي اچڻ بيسرد نه ٿيو آهي. هنن جي ڳالهين ڪن ڳوٺاڻن جي ذهن ۾ سوچ جا سلا پوکيا هئا. وري وڏيرو، جو هنن چوڪرن کان خوفزدہ ٿيو ۽ هنن سان ڏاڍائي ڪيائين ته ان جو اثر به ڳوٺاڻن تي اهو پيو آهي، جو هو سمجهڻ لڳا آهن ته هنن جون ڳالهيون اسان هارين لاءِ ضرور فائديمند هونديون. مان وري به چوان ٿو ته اهي شاگرد، جو ٻچ پوکي ويا آهن، اهو زمين کان ٻاهر ڦٽڻ لاءِ پاڻيءَ جي ريج جوانهتظار ڪري رهيو آهي. هو جا چڻنگ دکائي ويا آهن، تنهن کي

رڳو ٻارڻ ڏيڻ جي دير آهي.

”پلا ماڻهو تنهنجو ساٿ ڏيندا؟“ مڪڙي پڇيو.

”ضرور ڏيندا. چئنگون شاگردن دکايون هيون. مون ان کي ٻارڻ پئي ڏنو آهي. وڏي ڳالهه ته مان جئرو جاڳندو مثال بنجي آيو آهيان. هو مون ۾ تبديلي ڏسن ٿا. هو مون ۾ پاڻ ۾ فرق ڏسن ٿا. مون جهڙو پنج لاءِ هنن ۾ اتساهه جاڳي چڪو آهي.“

”پوءِ چاهي ڪرڻو؟“

”هاڻي تون هيئن ڪندي ڪر، جو ڳوٺ يا آسپاس جي جنهن به عورت سان ملين ته ان کي اهڙي ڳالهيون ٻڌائيندي ۽ سمجهائيندي ڪر.“

”بس تون خيال نه ڪر، آڻ هتي جي هر عورت کي اهڙي پئي پڙهائينديس، جو خود وڏيري جون پنهنجيون ضاعفون به هن جون دشمن ٿي بيهنديون.“

پئي کلڻ لڳا.

”پر مثل، هڪڙي ڳالهه ڪر. مون کي اهڙا ڪتاب آڻي ڏي، جن ۾ اهڙي قسم جون ڳالهيون هجن.“

”چو، ڇا تون پڙهي سگهين ٿي ڇا؟“

”الا، ان ۾ حيرت جي ڪهڙي ڳالهه آهي. توکي ته خبر آهي ته مان ننڍي هوندي ئي ملان وٽ سڄو قرآن پڙهيو هو. هاڻي ڪجهه وقت کان ڪي ڪتاب پڙهن جي ڪوشش پئي ڪئي اٿم. متان مون کي ڇٽ چاوت سمجهين!“

وري ٻئي کليل لڳا.
 ”مان ته اڳي ئي مسلين کي چوندي آهيان ته اسان
 ضاعفون غلامن جون غلام آهيون.“ مڪڙيءَ چيو.
 ”ڪيئن؟“ مانجهي ۽ ٻچيو.
 ”اسان جا مرد وڏيري جا غلام آهن ۽ اسين مردن جون
 غلام آهيون.“
 ٻئي کليل لڳا.

اتفاق سان اڇوڪي ملاقات ڊگهي ۽ خلاصي ٿي. هيٺئر
 سڪان جي ڪنگهڪار ٻڌائون. هو ٽڪجي ٻئي هئي يا
 ڪو ماڻهو ڏٺو هئائين.

مانجهي، موڪل پوري ڪري، موٽي شهر ويو.
 ان کان پوءِ هر هفتي نه، نه هر ٻئي هفتي ڳوٺ ضرور
 ايندو هو.

هنن جي ڳالهين ۽ هن جي ڪاميابي ۽ جي سڄي تر
 ۾ چرچو ٿيل لڳو. پر وارن ڳوٺن جا رهاڪو به هن جون
 ڳالهيون ٻڌڻ ايندا هئا. هو يونين جي عجيب طاقت جا
 ڪارڻ ڄاڻڻ چاهيندا هئا.

مانجهي چوندو هو: ”ڪارخاني جا مزور هڪڙي ٻئي
 چوڊيواري اندر رهن ٿا. ان ڪري هنن جي پاڻ ۾ ٻڌي
 ڪرڻ سولي آهي. پر هاري چڙوڇڙ ۽ هڪٻئي کان پري
 رهن ٿا. تنهن هوندي به هو گڏجي سگهن ٿا، ٻڌي ڪري
 سگهن ٿا.“

ان تي به بهراڙيءَ وارن جي ڪنن ۾ گونجڻ لڳندو هو؛
 ”ٻڌي!“
 ”ٻڌي!“
 ”ٻڌي!“

مانجهي ۽ چيو: ”يونين جي ڪري سياسي سجاڳي
 پيدا ٿئي ٿي، انقلابي جذبو اڀري ٿو، ماڻهو پنهنجا انساني
 حق حاصل ڪرڻ لاءِ تيار ٿئي ٿو.“

پوءِ ڪڏهن ڪڏهن، مانجهي پنهنجي ڪارخاني جي
 يونين جا سجاڳ ساٿي به ڳوٺ ۾ آڻڻ لڳو. هو به ڳوٺاڻين
 ڪچهريين ۾ ويهي پنهنجي ڪم جي طريقي ۽ ڪاميابين
 حاصل ڪرڻ جي وچور بيان ڪندا هئا. هارين کي پنهنجي
 حقن جو احساس ڏياريندا هئا ۽ انهن جو شعور بيدار ڪندا هئا.
 پير وارن ڳوٺن مان به هاري ايندا هئا، مانجهي ۽ سندس
 ساٿين جون ڳالهائون ٻڌندا هئا، هنن کي دعوتون ڏئي پنهنجي
 ڳوٺن ۾ وٺي ويندا هئا ۽ اتي ميٽنگون ٿي، هنن جون ڳالهائون
 ٻڌندا ۽ سوال جواب ڪندا هئا.

هڪ ڀيري هڪ هاريءَ پڇيو: ”ڀائو اسان پنهنجي
 يونين کي ڇڏي سڏيون؟“
 مانجهيءَ جي وائڻان خود بخود نڪري ويو: ”هاري
 سنگت.“

اهو نالو ماڻهن جي دلين جو آواز ٿي نڪتو.
 هنن نعرا هنيو:
 ”هاري سنگت...“

”سدا جيئي!“
 هاري سنگت....“
 ”سدا جيئي!“
 ”هاري سنگت....“
 ”سدا جيئي!“

اهڙن ميڙن ۽ ڪچهريون ڪي ٻن سالن کان سرس عرصو ٿي
 ويو هو. هاڻي هن سڄي علائقي ۾ ”هاري سنگت“ قسم جي
 سجاڳي پيدا ٿي وئي هئي.

مزرور اڳواڻن، بهراڙي جي ڪن، سمجهو نوجوانن کي
 شهر جي ڪارخانن ۾ نوڪريون وٺي ڏنيون هيون، انهيءَ
 خيال کان ته ڪارخاني ۾ ڪم ڪرڻ سان پورهيت جو
 سياسي شعور وڌي ٿو ۽ هو اتي جي ٻونين جي ڪارڪردگي
 ڏسي، ڳوٺن ۾ ڪم ڪرڻ جوڏانءُ سگهي ٿو. اهڙا نوجوان
 پوءِ ڏاڍا ڪارائتا ثابت ٿيا. هي ڳوٺاڻا ۽ ڪورا چٽ هاڻي
 تقرير ڪرڻ بيهندا هئا، ته هنن جو جذبو ۽ سياسي ساڃهه
 ڏسي ٽپرس وٺي ويندو هو.

خود مانجهيءَ جي مثال مان پترو هو ته ٻن سالن اندر،
 هن جي ذهن ۾ ايتري سجاڳي آئي هئي، هن ايترو ڪمايو
 هو، هن ايترو حاصل ڪيو هو، هن ايترو پرايو هو، جو، هن
 جي پائرن، هن جي پيءُ، هن جي ڏاڏي، هن جي گذريل
 ذهن پيڙهين، صدين ۾ به نه ڪيو.

هارين جي تنظيم هاڻي ٻئي دور ۾ گهڙي رهي هئي. پهريون دور هو ”مانئفي هيلچل“ جو. هارين ۾ ذهني سجاڳي پيدا ڪئي وئي. هنن ۾ پنهنجي حقن، طاقت، تنظيم ۽ ٻڌيءَ جو شعور ۽ احساس پيدا ڪيو ويو.

ٻيو دور نيندو آهي ”پڌري هيلچل“ جو. هاري سنگت جي شاخ کولي وئي. گڏجاڻيون ۽ ميٽنگا، آئيندي ڪم جو طريقو طئه ڪيو ويو. پنهنجن حقن حاصل ڪرڻ لاءِ پروگرام بنانا ويا. ظلم جي مقابلي ڪرڻ واسطي سٺا سٺي وئي. هاري سنگت جا ڪيئي هزار ميمبر بنجي چڪا هئا ۽ اهو تعداد تيزيءَ سان وڌي رهيو هو.

شهر ۾ مزور اکواڻ، شاگردن سان لهه وچڙ ۾ رهندا هئا. ۽ سياسي سرگرمين ۽ هڪٻئي جي تحريڪن ۾ هڪٻئي جو ساٿ ڏيندا ۽ همدردي ڏيکاريندا هئا.

هڪ پيري شاگردن جي پنهنجي ئي خواهشن تي هاري سنگت وارا ٻن شاگردن کي پاڻ سان گهڙڻ ۾ وٺي آيا. جنهن ٻارڙيءَ سان هي شاگرد گڏايائين هئا، تنهن جا سياست جي باري ۾ ڪي خاص اصول ۽ نظريا هئا. مثال طور:

هنن جو چوڻ هو ته جيئن ته شاگرد، قوم جو سجاڳ ۽ باشعور طبقو آهي، ان ڪري هو ملڪ جي سياسي حالتن کان ضرور متاثر ٿين ٿا ۽ ان ڪري ڪيترين ئي تحريڪن ۾ عملي طرح ڳچي ٻون ٿا. صدين کان وٺي هو سياست ۾ بهرو وٺندا آيا آهن. دنيا جي وڏن وڏن انقلابن ۽ تحريڪن

۾ هنن جو چڱو خاصو حصو پئي رهيو آهي. روس، فرانس، چين، ڪوريا، ويٽنام، بنگلا ديش، هندستان ۽ آفريڪا جي ڪيترن ملڪن جي انقلابن ۽ هلچلن ۾ شاگردن پاڻ پئي ملهائو آهي.

هنن شاگردن جا بنيادي اصول هي هئا:

شاگردن جو پهريون ڪم آهي علم پرائڻ ۽ تعليم حاصل ڪرڻ. ڇو ته سائنس پڙهي ۽ ڄاڻ حاصل ڪري ماهر انجنيئر، ڊاڪٽر، سائنسدان، رياضيدان، اقتصاديات جا ماهر، زرعي ماهر، جنگي هٿيارن ۽ باروت ٺاهڻ جا ماهر ٿيڻ به ملڪ ۽ قوم لاءِ ڪارائتو عمل آهي ۽ سياسي تحريڪن ۽ هٿياربند جدوجهد لاءِ ضروري. ان طرح ايندڙ نسل ستريل ۽ ديس کي ترقي وٺائڻ ۾ وڏو ڪردار ادا ڪرڻ جي لائق ٿئي ٿو.

ان کان پوءِ هو سياست ۾ حصو وٺن. پر سياست ۾ حصو وٺندڙ خواهشمندن کي پهرين سياست کي چڱيءَ طرح سمجهڻ گهرجي. ان مقصد واسطي، هنن شاگردن ”اڀياسي ڪچهريون“ قائم ڪيون هيون. هفتي ۾ هڪ يا ٻه گهمرو هو گذائجي ڪري، اتي سياست جو اڀياس ڪندا هئا. ان موضوع تي بحث مباحثو ۽ خيالن جي ڏي وٺ ڪندا هئا. سياست جي بنيادي اصولن کان باخبر ٿيندا هئا. دنيا جي موجوده سياسي حالتن جي چنڊ چاڻ ڪندا هئا. دنيا جي وڏن انقلابين جهڙوڪ مارڪس، لينن، ماڊوزي تنگ، هوچي من، فيڊرل ڪاسٽرو ۽ ٻين اهڙن جي جهون چرتر ۽

سندن تحريڪن جي باريڪ بيني ۽ سان مطالعو ۽ چنڊچاڻ ڪندا هئا. دنيا جي تازن انقلابن جهڙوڪ روس، چين، ويٽنام ۽ انگولا تي ڪتاب پڙهندا هئا ۽ گوريلا جنگين خاص ڪري ويٽنامي، فلسطيني ۽ آفريڪي گوريلا بابت پنهنجي ڄاڻ وڌائيندا هئا.

عملي تحريڪ لاءِ هنن جو پهريون توجهه هو پنهنجي تعليمي ۽ شاگردي حقن مڃاڻ تي، قوم جي ڪنهن به انقلابي تحريڪ ۾ هـو پوئتي نه هڻندا هئا. هـو ڪنهن به سياسي پارٽي ۽ سان سڌي طرح ڪنڊيل، ان جا انڌا ٻوڏلڳ يا رانديڪا نه هئا. هـو فقط ان سياسي پارٽي جي پيپرائي ڪندا هئا، جنهن جو سياسي نقطي نگاهه انقلابي ۽ سندن پنهنجي ٽولي ۽ سان ٺهڪندڙ هو.

هنن جو هڪ بنيادي نظريو اهو به هو ته هن ديس ايران ۾ هارين جي گهڻائي آهي ۽ اهي بهراڙي ۽ ڀرهن ٿا ان ڪري هتي صحيح معنيٰ ۾ ايسٽائين انقلاب نه ايندو، جيستائين هاري ان ۾ شعوري ۽ عملي طرح حصو نه وٺندا. ان ڪري هـو موڪلن ۾ جڻا ٺاهي ڳوٺن ۾ نڪري پوندا هئا ۽ هارين کي سجاڳ ڪرڻ لاءِ هنن کي سمجهائيندا ۽ همتائيندا هئا. هنن کي وهر ۽ جهالت کان چوٽڪاري ڏيارڻ لاءِ هـو دليل پيش ڪندا هئا، ۽ هنن کي اهو ذهن نشين ڪندا هئا ته هارين کي پاڻ تي پاڙو آهي ۽ هنن کي پنهنجي ئي طبقي مان ليڊر پيدا ڪرڻا آهن.

هن ئي پارٽي جا ٻه شاگرد هنن ڳوٺن ۾ دوري تي

آيا. انهن مان لطيف وديڪ چست ۽ عملي نوجوان ٿي لڳو. هو قدآور، رنگ جو پورو ۽ جانئو جوان هو. هن جي اکين ۾ تيزي ۽ چمڪ، مٿي جا وار ڪپاڙي ۽ ٽائين وڌيل، شاندار شهر، ڇهن تي سدائين شريز مرڪ هئي، ائين لڳندو هو چڻ سڄي دنيا تي هو ٽوڪون ڪري رهيو آهي. گهڻي ڳالهائڻ جي عادت هئس. ڪچهريءَ ۾ بحث مباحثو ڪندي ماڻ ٿي ڪونه ڪندو هو. پر هن جو ڳالهائڻ چٽو ۽ وڻندڙ هو ۽ سندس دليل دل ۾ ڇپندڙ ۽ يقين پيدا ڪندڙ هئا.

هو پاڻ ڳوٺاڻو هو. سندس پيءُ پنهنجي ڳوٺ جي اسڪول ۾ ماستر هو. ان ڪري هو بهراڙي جي رهڻي ڪرڻيءَ تي هريل ۽ ڳوٺاڻي جيوت جو واقف هو.

جنهن به ڳوٺ ۾ ويندو هو ته اتي سوچيل سمجهيل پروگرام رکندو هو. ڏينهن ٽرئي هو راندين جو بهرو گرام ٺاهيندو هو. بهراڙيءَ جون رانديون جهڙوڪ پلهائڙو، ونجهوٽي، ڪوڏي ڪوڏي ۽ ملهه، ڪرائيندو هو. ان لاءِ هو باقاعدي ٻه ٽي مون ٺاهي، هر هڪ کي جدا نالو ڏئي، انهن ۾ مقابلا ڪرائيندو هو. ان ڪري چٽاڀيٽيءَ جو شوق ۽ سرسي ڪرڻ جو جذبو جاڳندو هو.

سومهڻيءَ جو ڪچهري لڳائيندو هو. شروعات ’هوجمالي‘ يا ڪنهن ٻئي لوڪ ناچ سان ٿيندي هئي. ان جو هواڳوات ٿي بندوبست ڪري ڇڏيندو هو. دهل ۽ شرباين وارن کي تيار ڪري ڇڏيندو هو. جتي اهڙا ماڻهو نه ملي سگهندا هئا، اتي هو پاڻ سان آندل پنهنجو ٽيمپ رڪارڊ (آواز بند)

وڃائيندو هو. ان ۾ ’هو جمالو‘ ۽ ٻيا گيت ڀريل هئا. دهل شرنابون يا آواز بند شروع ٿيڻ تي ڪپل ڳوڻاڻا دائرو ڏاهي، هو جمائو ناچ ڀڄڻ لڳندا هئا. هي ٻئي شاگرد به هنن سان دائري ۾ شامل ٿي ڀڄندا هئا.

پوءِ بهراڙيءَ جي نموني ويٺل ڪچهري لڳندي هئي. ڳجهارئون، ڳالهائون، ٽوٽڪا، پنهنجا مسئلا بيان ڪرڻ، سڀ ڪجهه ٿيندو هو. وجه، وٺي، لطيف سياست جي ڪنهن نه ڪنهن پهلوءَ تي تقرير به ڪري وٺندو هو.

هڪ لڳا، جمهوريت تي ڳالهائيندي هن چيو:

چون ٿا ته هن ملڪ ايران ۾ جمهوريت آهي. چون ٿا ته جمهوريت جو مطلب آهي گهڻائيءَ وارن جو راڄ. پر هتي گهڻائيءَ وارن جو راڄ ڪٿي آهي؟ هتي گهڻائيءَ ۾ آهن پورهيت ۽ هاري، پر حڪومت آهي وڏين، پيرن ۽ سرمائيدارن جي، جي ٿورائيءَ ۾ آهن. هتي گهڻائيءَ وارن جي حڪومت ڪانهي. وڏو وڏو ايترو چئي سگهجي ٿو ته گهڻائيءَ وارن کي به ووٽ ڏيڻ جو حق آهي. پر حاڪم ٿورائيءَ وارا پرمار طبقي جا ماڻهو آهن. هتي چونڊن جو سرشتو آهي ڏسي اهڙو، جنهن ۾ هاري ۽ پورهيت نه اميدوار بيهي سگهن ٿا ۽ نه کڻي سگهن ٿا. اسيمبلين جا ميمبر ۽ وزير فقط پرمار طبقي جا ماڻهو ٿي سگهن ٿا. ان ڪري اها وڏن ماڻهن جي جمهوريت آهي. اسان کي پورهيت طبقي وارن جي جمهوريت قائم ڪرڻي آهي. اسان کي ”عوامي جمهوريت“ کڻي. اهڙي جمهوريت تڏهن ايندي،

جڏهن پرمار طبقو ختم ڪيو ويندو، جڏهن ملڪ ايران ۾ طبقاتي نظام نه رهندو، جڏهن پيرن، سرماڻيدارن ۽ وڏيرن جو وجود ختم ٿي ويندو، ان حالت ۾ ووٽ ڏيڻ وارا، اميدوار بيهڻ وارا توڙي چونڊجي اچڻ وارا فقط هاري ۽ پورهيت هوندا. تڏهن ئي سچي ۽ معنيٰ ۾ جمهوريت ايندي، عوامي جمهوريت، يعني هارين ۽ پورهيتن جو راڄ ٿيندو، عوام جو راڄ، عوام جي حڪومت، توهان جو راڄ، توهان جي حڪومت.

تيسرائين وڏن ماڻهن تي چونڊن ۾ اميدوار بيهڻ نٿي قانوني بندش وڌي وڃي. ڪنهن زماني ۾ هندستان جي مرڪزي اسيمبليءَ واسطي فقط اهڙا زميندار ووٽ ڏيئي سگهندا هئا، جي سالياني ڍل ٽي هزار يا ٽن کان وڌيڪ ڏيندا هئا. هاڻي ائين ڪيو وڃي، جو جيڪو پنهنجي پيسن جي زور تي ڪمائي ٿو، جڏهن زميندار ۽ شاهوڪار، ۽ جيڪو رڳو ٻين جي ڪمائيءَ تي ٻڌجي ٿو، جڏهن ملو ۽ پير، سو چونڊن ۾ اميدوار بيهي نه سگهي. اهائي صحيح جمهوريت ٿيندي. اها ئي گهڻائيءَ وارن جو راڄ پيدا ڪندي. پورهيتن ۽ هارين جا عيوضي پورهيت ۽ هاري ئي سگهن ٿا ۽ نه زميندار، ڪارخانيدار يا پير-پلا سرماڻيدار، پير ۽ وڏيرا ڪيئن هارين کي حق ڏيندا يا هنن جي فائدي ۾ فيصلو ڪندا. هو ته پاڻ هارين ۽ پورهيتن جا حق هڙپ ڪندڙ ۽ پرمار آهن. جمهوريت اها صحيح چئبي، سياست اها ملڪ کي خوشحال بنائيندي، انقلاب اهو ڪامياب ٿيندو، جنهن

جي اڳواڻي پورهيت طبقو ڪندو.

جمهوريت ۾ ٻيو سوال آهي صوبن جو. ڪنهن ملڪ ۾ هڪ کان وڌيڪ صوبا آهن، جن ۾ ايراضي ۽ آدمشماري جي لحاظ کان وڏو فرق آهي، ته انهن جو پاڻ ۾ فائدو ۽ نقصان جو ٽڪر ٿيندو. سمجهو ته ڪنهن ملڪ ۾ ٻه صوبا آهن. هڪ صوبي جي آدمشماري ٻئي صوبي کان ٽيڻي آهي، جنهن سان جي صوبي ڪردستان جي پيمت ۾، تهران صوبي جي ظاهر آهي ته هن ملڪ جي اسيمبلي ۾ ٺهراءَ پيش ڪيو ٿو وڃي ته ننڍي صوبي جي زمين، وڏي صوبي جي رهاڪن کي به ڏني وڃي. جنهن ته هن ٺهراءَ ۾ وڏي صوبي وارن جو فائدو آهي، ان ڪري هو سڀني ان ٺهراءَ جي پٺڀرائي ڪندا. ننڍي صوبي وارا ڏسندا ته ان ٺهراءَ ذريعي سندن حق ڦهاريو ٿو وڃي، ته هو ان ٺهراءَ جي مخالفت ڪندا. پر جنهن ته وڏي صوبي وارن جي اسيمبلي ۾ گهڻائي آهي، تنهنڪري اهو ٺهراءَ بحال ٿي ويندو. ساڳئي نموني نوڪرين ۽ روزگار جي باري ۾ به وڏي صوبي وارن جي راه قائم رهندي. اهڙي طرح ننڍو صوبو، وڏي صوبي وارن جو غلام ٿي رهندو ۽ هنن جي بينڪ بنجي ويندو.

پوءِ ڪير چوندا ته اهڙي جمهوريت صحيح آهي؟

جمهوريت ۾ سياسي پارٽي جو سوال به اچي ٿو. ڇيو وڃي ٿو ته پارٽي جي ميمبر کي هرحال ۾ پارٽي سان ووٽ ڪرڻو آهي. هاڻي وڏو مسئلن ٻن صوبن واري ملڪ جي مثال کي. مرڪز ۾ جيڪا پارٽي طاقت ۾ هوندي ۽

جنهن جو راج هوندو، ان جي اسيمبلي پارٽي ۽ ۾ ٻنهي صوبن جا ميمبر هوندا. جڏهن سوال اٿندو ته وڏي صوبي جي مائهن کي به ننڍي صوبي ۾ زمين ۽ نوڪريون ملي سگهن ٿيون ۽ سڄي ملڪ ۾ ٻولي به انهن جي هلي ۽ ننڍي صوبي وارن جي ٻولي ۽ جا رڳو اسڪول به پورا نه هجن ۽ اها ڪورٽن ۽ سرڪاري آفيسن ۾ به نه هلي، ته ظاهر آهي ته ان پارٽي جا ننڍي صوبي وارا ميمبر ٻا گهٽ ۾ گهٽ ڪي ميمبر دلي طرح انهن ٺهرائن جي خلاف هوندا. پر جمهوريت جي روايت ۽ پارٽي تنظيم جي تقاضا آهي ته هو ووٽ پنهنجي پارٽي ۽ وارن سان ڏين. پارٽي ۽ سان اهڙي قسم جي وفاداري ۽ شخصي راه جي پٽڙائي ۽ تي پابندي غير جمهوري آهي. جمهوريت جي اها روايت پيجا آهي. اهڙي حالت ۾، جي اسيمبلي ۾ سڀني صوبن کي هڪجهڙي نمائندگي ڏني وڃي، ته به پارٽي جي پابندي ڪري، ۽ ٻين ڳالهين ڪري ننڍن صوبن سان ڪنهن نه ڪنهن طرح ناانصافي ضرور پئي ٿيندي.

هڪ ڀيري ڳوٺاڻن کي ”سامراجيت“ جو مطلب سمجهائيندي چوڻ لڳو:

توهان ٻڌو هوندو ته آمريڪي سامراجي آهن، انگريز سامراجي آهن، پورچوگيز سامراجي آهن، يهودي سامراجي آهن. سامراجي انهن کي چئبو آهي، جي ٻين جي ملڪ ۾ وڃي، اتي بينڪي راج قائم ڪن ۽ اتي جي اصلي رهاڪن

کي سياسي غلام بنائين. ٻيا سامراجي اهي آهن، جي ڌارئي ديس ۾ اتي جي واپار، پيدائش جي ذريعي ۽ ملڪيت ۽ روزگار جي وسيلن تي قبضو ڪري، اتي جي اصلي ديس واسين کي اقتصادي غلام بنائين. پوءِ هـ و دولت لٽي، پنهنجي ملڪ ڏي کڻي ويندا آهن. هي سامراجي، پنهنجو مقصد ديسي دلالن ذريعي حاصل ڪندا آهن. هي دلال يا چاڙتا ڀرمار طبقي جا هوندا آهن.

يهودين جي اسرائيل ۾ حيثيت سامراجين واري آهي. هنن اتي جي اصلي رهاڪن، فلسطينين، کي حڪومت، ملڪيتن، جائداد، نوڪرين، روزگار جي ذريعن، ٻولي ۽ سڀيتا کان محروم ڪري ڇڏيو آهي. اهڙيءَ طرح اسان وٽ ايراني پڻ، يهودين سامراجين جو ڀارت ادا ڪري رهيا آهن. هنن اسان جي ملڪيتن، زمينن، پيدائش جي ذريعن، نوڪرين ۽ ڪارخانن تي اچي قبضو ڪيو آهي ۽ اسان کي پنهنجي ديس ۾ پرديسي ٿي رهڻ تي مجبور ڪيو آهي ۽ اسان تي پنهنجي ايراني ٻولي ۽ سڀيتا مڙهي آهي. هتي انهن پرديسي سامراجين جا دلال آهن زميندار، پير، ملا، سياستدان ۽ ڪامورا.

ظاهري طرح اسان کي پنهنجا هي زميندار، پير، ميمبر، وزير ۽ ڪامورا اقتدار ۾ ۽ ڪرسي تي نظر اچن ٿا، پر حقيقت ۾ هو انهن ايراني سامراجين جي اشاري تي هلن ٿا، انهن کان ڪن هڻن ٿا، انهن جي ناراضگي کان ڊڄن ٿا، ۽ انهن سان ٻيٽ ٿي پنهنجن کي نقصان پهچائڻ ٿا.

اهڙيءَ ريت اسان جا ٻه ازاسي دشمن آهن : هڪڙا
پرديسي سامراجي ۽ ٻيا ديسي زميندار، پير، ملا، سرماڻيدار
۽ ڪامورا، ٻئي ڌريون اسان جون پرمار آهن.

تاريخ جي شروعات کان وٺي، اسان جي ديس واسين
واسطي ڌارين جو مسئلو ٻئي رهيو آهي. ڌاريا هتي ٻئي آيا
آهن ۽ انهن حملا ٻئي ڪيا آهن. هنن هتي جي پرامن فضا
کي خراب ٻئي ڪيو آهي، هتي ڦرلٽ، ظلم ۽ خونريزي
ڪئي آهي، هتي جي مال دولت هتان ڪڍي، پنهنجي ملڪن
۾ پهچائي آهي. ان ڪري هتي نه رڳو صلح سان ۽ وڳوڙ
ٻئي رهيو آهي، پر ملڪ جي ترقي تي نه سگهي آهي.

هاڻي جڏهن اسان ۾ اهو احساس ۽ اها سمجهه پيدا ٿي
چڪي آهي ته ڌاريائي اسان جي ديس ڪردستان جي ترقي
جي راهه ۾ رڪاوٽ ٻئي بنيا آهن ۽ انهن ئي اسان کي سک
سلامتي ۽ مال دولت کان محروم ٻئي ڪيو آهي، تڏهن
اسان کي اها رڪاوٽ پنهنجي راهه مان هميشه لاءِ هٽائڻي
پوندي.

تازو اسان جي اکين آڏو بنگلاديش ۾ جيڪي غير بنگالي
پنجويهن سالن کان رهيا پيا هئا، انهن کي اتان لوڏي ڪڍيو
ويو. يوگنڊا مان انهن غير يوگنڊين کي، ۽ ويتنام مان انهن
غير ويتنامي ڇڏين کي هڪالي ڪڍيو ويو، جي اتي ستر،
اسي، نوي سالن کان رهيا پيا هئا، ۽ جن اتي جي ڌن دولت
۽ ملڪيتن کي ته پنهنجو بنايو، پر اتي جي قوم ۾ پاڻ کي
جذب نه ڪيائون.

اهڙيءَ طرح اسان کي به هتي جي سامراجين کان پنهنجي ملڪ کي صاف ڪرڻو پوندو، جيڪي اسان ڪردن سان گڏجن، اسان ۾ جذب ٿيڻ ۽ اسان سان هڪ ٿيڻ لاءِ تيار نه آهن.

پر هڪڙي ڳالهه، جنهن جي ڳوراڻ اسان کي محسوس ڪرڻ کپي، سا هيءَ آهي ته قومي هلچل کي طبقاتي تحريڪ کان نه الڳ ڪرڻو آهي ۽ نه اڳ- پوءِ ڪرڻو آهي. ٻئي ويڙهيون ساڳئي وقت ڪرڻيون آهن، جنهن ۾ ٻين طبقي ڪنهن غلط فهميءَ ۾ نه پوي ۽ نه غلط فائدو وٺي. هندستان ۽ بنگلاديش جا مثال اسان جي سامهون ٿيا آهن. انگريز سامراج کان آجپي ٿيڻ خاطر، هندستانين وڏو مقابلو ڪيو، وڏي جثرت لڙي، پر ان وقت اتي طبقاتي هلچل ڪانه هئي. جڏهن هنن قومي جنگ کڻي ۽ انگريزن کان آزادي ورتائون تڏهن پورهيتن، هارين ۽ عام ماڻهوءَ کي پنهنجي معاشي، پنڪتي ۽ راجنيتي حالتن ۾ ڪو فرق نظر نه آيو ۽ اڄ ٿيندڙ سالن گذرڻ کان پوءِ به ڪو فرق نظر نه ٿو اچي. هو ڏتڙيل جا ڏتڙيل ۽ پيڙيل جا پيڙيل آهن. سڄو فائدو ٻين طبقي ورتو، ۽ هو انهن ساڳين ڌارين قومي آفائڻن جا دلال ٿي ڪم ڪرڻ لڳا. انهيءَ ڪري پورهيت، هاري ۽ عوام محسوس ٿي ڪونه ڪيو آهي ته آزادي ڇا ٿيندي آهي؟ هوڏانهن افغانستان ۾ انقلاب آيو ته ٻن مهينن اندر اتي زمينداريون ختم ڪيون ويون ۽ هاري زمين جا پاڻ مالڪ بنجي ويا. هو جيڪي ڪيڙين ۽ ڀوڪين ٿا، ان جي سڄي

اهت پاڻ کڻن ٿا. ان ڪري هنن ڪي پنهنجي خوشحاليءَ جو احساس ٿيو آهي ۽ انقلاب ڪري فرق محسوس ڪيو اٿائون.

لطيف ۽ مانجهي هلچل ۾ گڏ ڪم ڪرڻ لڳا. لطيف ماڻهن کي سيکارڻو هيو ته، جڏهن به ۽ جنهن وقت به توهان مان ڪنهن هاريءَ، ڪڙميءَ، ڪاسميءَ پورهيت يا ضاعفان تي وڏيرو يا ڪامورو يا پوليس وارو يا ٻيو ڪو ظالم معمولي کان معمولي به ظلم يا ڏاڍائي ڪري يا ان جي بيعزتي ڪري، ته بنا دير ان جاءِ تي سون جي تعداد ۾، هزارن جي تعداد ۾، بلڪ لکن جي تعداد پهچي وڃو. جتي به هجو، ڪهڙا به ضروري ڪم هجن، سڀ ڦٽا ڪري، پنهنجي سڌوڻ ۽ پڄاڻ لاءِ مينهن واءِ بنجي اچي ڪڙڪو.

اهڙن گهٽتائن جي خبر پهچائڻ لاءِ هن نرالو طريقو اختيار ڪيو. هن هر وسندي، هر واهڻ ۽ هر ڳوٺ ۾ نغارا رکائي ڇڏيا. ان کي وڃائڻ واسطي ماڻهو مقرر ڪيائين. جن ٽي ڪنهن واردات جي کڙڪ پوندي هئي ته اهو ماڻهو اهو نغارو خاص نموني وڃائڻ شروع ڪندو هو. هڪدم ماڻهو اتي پهچندا هئا. آيلن کي واردات واري جڳهه تي پهچڻ جو حڪم ڪيو ويندو هو. ڪي ماڻهو ٻين ڀر واري ڳوٺن ڏي پهچندا هئا. ائين سڀني ڳوٺن ۾ نغارا وڃڻ لڳندا هئا ۽ هزارن جا هجور هٿار ڪٺيو اچي واردات واري جڳهه تي ڪڙڪندا هئا ۽ ظالم جو مقابلو ڪندا هئا.

آبريل ٻنڊ جا ٿانڊا ۽ چڻنگون رک ۾ چمڪي رهيون آهن. مانجهي ۽ لطيف لائڊيءَ جي اوندھ ۾ سمھيا پيا آهن. هو هيٺ ٽرقيءَ نسي ٿڌن نسي مٿل آهن. هڪ هڪ پراڻي رلي هيٺان ۽ ٻه ٻه مٿان. ههڙي سخت سيءَ جي جهلڻ لاءِ اهي ڪافي ڪونهن، پر شام کان وٺي ٻنڊ ٻريو پئي، ان ڪري هو گرم ٿي ويا آهن. جيڪو ٿورو گهڻو ٿڌ جو احساس اٿن، سو به پنهنجي گرما گرم بحث ۾ وساري ٿا ڇڏين:

”دنيا جون مکيه انقلابي قوتون هاري ۽ مزور آهن، ڇو ته اهي سموري دولت پيدا ڪندڙ آهن. هنن جي ڪمپل دولت تي ئي سارو سنسار هلي ٿو، وڌي ۽ ويجهي ٿو، ترقي ۽ ارتقا ڪري ٿو. هو ڳاڻاڻي ۾ به وڌيڪ آهن. پر آهن وري سڀني انسانن ۾ وڌيڪ ڦرجندڙ، لتجندڙ ۽ مظلوم. ان ڪري انهن ۾ ئي گهڻي ۾ گهڻو انقلابي جذبو پيدا ٿي سگهي ٿو.“

”انهن مان، يعني مزورن ۽ هارين مان مزور انقلاب جي اڳواڻيءَ جي لياقت رکن ٿا، ڇو ته هو وڌيڪ سجاڳ ۽ منظم ۽ ڪم ڪرڻ جي جاه تي جهجها ۽ کٽيل آهن.“

”پر اسان جي ديس ڪردستان ۾ ديسي هارين جي گهڻائي آهي، باقي ديسي مزور اتي ۾ لوڻ برابر آهن. جتي صنعتي ترقي ٿي آهي، اتي مزورن جي وڌي گهڻائي ڌارين ۽ پرديسين جي آهي. اهي پرديسي مزور، پرديسي سرماييدارن ۽ سندن دلال مزور اڳواڻن جي اثر هيٺ اچي، اسان جي

ديس جي قومي انقلاب جي جاکوڙ جي مخالفت ڪندا رهن ٿا ۽ اڳتي پڻ گڄ وقت تائين ڪندا رهندا. ان حالت ۾ انقلابي جاکوڙ لاءِ پرديسي مزورن تي ڀاڙڻ، دي سي عوام جي فائدي ۾ نه رهندو.

”ان جو مطلب اهو نه آهي ته ايستائين پير پير تي چاڙهي ويهجي، جيستائين دي سي ڪرد مزورن جو تعداد ڪافي ٿئي ۽ تنهن کان پوءِ انقلاب جون تياريون ڪجن. ايستائين ته اسان جي وجود کي ئي ختم ڪيو ويندو.“

”نه، انتظار ڪرڻ جو سوال ئي ڪونهي. دي سي ڪرد هارين ۾ به ڪافي حد تائين انقلاب جو جذبو جاڳيل آهي. جي اڳواڻي ڪرڻ لاءِ ڪافي مزور اڳواڻ نه آهن ته دي سي دانشورن، شاگردن ۽ پڙهيل پورهيتن کي اڳتي وڌڻ گهرجي. هو ذهني انقلاب جي اڳواڻي ڪرڻ لاءِ هر طرح موزون آهن. دي سي هارين ۽ پورهيتن کي اهو وسارڻ نه گهرجي ته هن ديس ۾، جي ڌاريا ۽ پرديسي مزور دٻو ڄمائي ويٺا آهن، سي پڻ سامراجين ۽ سرماڻيدارن جا ايجنٽ آهن، ڇو ته اهي انهن سان ڦرلٽ جي سال يعني پرماري ۾ ڀاڱي ڀائيوار آهن، ۽ انهيءَ ڪري هو هتي اسان وٽ انقلاب جا خواهان ڪونه آهن.“

”اسان جي ديس ڪردستان ۾ جاگيرداري ۽ زمينداري دور آهي. ان ڪري اسان کي انقلاب آڻڻ خاطر، سرماڻيداري نظام اچڻ جو انتظار ڪرڻ نه گهرجي، پر هارين ۽ ٻين ٿورن گهڻن پورهيتن کي سڌو سوشلزم آڻڻ لاءِ جاکوڙ ڪرڻ

گهرجي.

مانجهي جي هڪ ٻئي سوال جي جواب ۾ لطيف هن کي ٻڌايو:

”اسان جي هن شاگرد پارٽي ۾ هٿياربند هلچل جي اهميت تي زور ڏنو ويٺو آهي. شاگردن کي ٻڌايو ويٺو آهي ته انقلاب اٿل لاءِ ڪهاڙي جو جواب ڪهاڙي سان ڏجي ۽ بندوق جو جواب بندوق سان. وڏيرن جي هٿياربند لشڪر کي شڪست ڏيڻ لاءِ هارين جو پنهنجو لشڪر هجڻ گهرجي. هارين جي لشڪر جي تنظيم ۽ اڳواڻي ڪرڻ جي سکيا ڏيڻ لاءِ شاگردن تي جهجهي محنت ڪئي ويندي آهي. پوءِ اهڙا شاگرد ماڻ ٿي ماڻ ۾ پنهنجي گهٽ پڇي ويندا آهن ۽ اتي هاري هلچل جي اڳواڻي ڪندا آهن. هو تر جي هاري ڪارڪنن جون گڏجاڻيون ڪندا آهن، بجاءِ لاءِ هارين جا جتا ٺاهيندا آهن ۽ هارين جي هٿياربند تحريڪ جي اڳواڻي ڪندا آهن.“

جڏهن ان علائقي جي هڪ زميندار، بي سبب هڪ هاري دلاور کي بيمدخل ڪيو، ته هارين ۾ ناڻه پکڙجي ويو. هنن کي پنهنجي تنظيم جي اثر آزمائش جو به موقعو مليو. هارين طرفان وفد ٺاهيو ويو، جو ان زميندار ۽ واسطيدار ڪامورن سان وڃي مليو. ڪم ڪونه ٿيو. هنن سياسي تحريڪ هلائڻ جو ٺهراءُ پاس ڪيو.

ويجهي شهر ۾ وڃي ٽن ٽن جي ٽولين ۾ بڪ هڙتال

ڪرڻ لڳا. هڙتال غير قانوني هئي، ان ڪري هو گرفتار ٿيندا ويا.

ٽن چئن ڏينهن کان پوءِ پنهنجي قوم وارن مزورن ۽ شاگردن پڻ هڙتال تي ويهڻ ۾ هنن جو ساٿ ڏنو. ڪي هاريائون به ان ۾ شامل ٿيون. انهن ۾ مڪڙي به هئي. هي هڙتال ۳۵ ڏينهن جاري رهي. سو کان مٿي هاري، مزور ۽ شاگرد گرفتار ٿيا ۽ اٺ عورتون پڻ.

دلاور به، جيل ۾ پيو. جيل هن لاءِ نمون ڪونه هو. اڳي پڻ پوليس جي ڏاڍاڻن ۽ وڏيري جي عتاب ڪري هو به، پيرا سزا ڪاڏي چڪو هو. پر هن پيري هن کي اڳيون بيوسي، مايوسي ۽ غمگينيءَ جو احساس ڪونه ٿيو هو. هن پيري هن جو حوصلو بلند هو. پنهنجي حقن لاءِ ڪجهه ڪرڻ ۽ همت پيدا ٿيڻ ڪري هن کي خوشي ٿي رهي هئي. هن کي جيل اندر ڏاڍا عذاب ۽ ايذا ٿي ڏنا ويا ۽ هن سان حيواني سلوڪ ٿي ڪيو ويو. پر هن کي پرواهه نه هئي. سياست جي عملي ميدان ۾ هن جو هي پهريون تجربو هو. هو سوچڻ لڳو: اسان سياسي هلچل ۽ سياسي جنگ کان ڇو پٽي پري رهيا آهيون. ٺٽين، ڪوٽها گئس، ڪولين ۽ جيلن کان ڪيپائڻ جو اسان لاءِ ڪهڙو سوال آهي. اسان هارين جي حياتي نه هونءَ به لاڳيتي جنگ آهي، لاڳيتي جاکوڙ آهي، لاڳيتو مقابلو آهي. اسان کي هر وقت پنهنجي بچاءَ لاءِ لڙڻو پوي ٿو. وڏيرن جو ظلم، پوليس جو ظلم، ڪامورن جو ظلم. انهن کان بچڻ واسطي اسان کي هر دم

وس هلاڻو ٿو پوي. پنهنجي عورتن ۽ نياڻين جي عزت بچائڻ ۽ هنن جي بچائڻ يا کڇي وڃڻ جي انديشي کان سدائين چوڪس رهڻو پوي ٿو. پنهنجي ڍڪڻ ڍورن ۽ مال جي چوري ٿيڻ جي ڊپ کان اسان کي راتين جون راتيون جاڳڻو پوي ٿو. وڏيري جي پالتو شونڊن کان پنهنجي ڀڳ بچائڻ لاءِ اسان کي ڏينهن رات خبردار رهڻو پوي ٿو. وڏيرو پوليس سان ٻيٽ ٿي، اسان کي ائين ئي جيل ڏياريندو رهندو آهي—مثال طور هن جي ڪنهن ناجائز حڪم جي پيڪڙي ڪڍيسين، يا هن جي ڪا هوس اسان مان پوري نه ٿي، يا بيگر يا چيوڙ تي وڃڻ کان انڪار ڪيوسين— ڪڏهن غنڊا اٽڪت، ڪڏهن ۱۰۷ يا ۱۱۰ قلم هٿ، ڪڏهن ڪو ٻيو الزام لڳائي.

وڏيرن جون سور سختيون، مار موچڙو، ڦٽ لعنت، گارگند، لتون مڪون، ڏنڊا لڪڻ ته سدائين اسان تي وسندا رهندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن ته ڪهاڙين ۽ بندوقن جو ڪاڇ پڻ بنائيندو آهي. بک ۽ بيماري ته اسان جو ورثو آهي. سو هي جيل ۽ هي ايذاءَ ۽ عذاب اسان لاءِ نئين ڳالهه ڪانهي ۽ اسان جي ٻاهر واري حياتيءَ کان گهٽ سخت نه ته وڌ سخت به ڪانهي. هتي ڪڇي ڦڪي ٿي ويلا ماني نه ملي ٿي. گهر ۾ نه هڪ ويلو مس نصيب ٿيندو آهي. جيل جون هي سختيون گهٽ ۾ گهٽ ڪنهن مقصد واسطي نه آهن، پنهنجي حقن واسطي نه آهن. ان ڪري چونه پنهنجي تنظيم ٺاهي پنهنجيون سڀ قوتون ظالم طبقي سان جنگ

جوڻڻ ۾ لڳائجن.

قيدي هاريائين کي هڪ پوليس لاک اپ ۾ گڏ رکيو ويو. حقيقت ائين هئي ته ڪن کي جدا ڪوٺين ۾ رکڻ جي ڪوشش ڪئي وئي پر هنن جي سخت مخالفت ڪري هنن کي هڪ هنڌ واپس ورتو ويو.

مانجهيءَ جي سکيا ڪري مڪڙيءَ ۾ ڪجهه وڌيڪ سياسي ساڃاهه پيدا ٿي وئي هئي. ان ڪري هو هنن قيديائين جي مهendar بنجي وئي. شروعات کان ئي هنن سوچيو هو ته جئن وڏيرا اسان جي عزت لٽڻ جي تيار ۾ هوندا آهن، تنهن هي پوليسي بگهڙ به گهٽ ڪونه آهن، پر اسين ثابت ڪري ڏيکاريندوسين ته اسان شينهنڙيون آهيون. پوءِ هنن فيصلو ڪيو ته اسان هڪ هنڌ رهنديوسين ۽ جي اسان مان ڪنهن کي الڳ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي يا اڪيلو گهرايو ويو ته ڏسپ جواب ڏبو.

مڪڙي سوچيندي هئي ته جيل ۾ اچڻ کان پوءِ جيل جو سارو ڊپ لهي ويو آهي. اسان لاءِ گهر ۽ ڳوٺ ۾ به ڪو گهٽ سخت حياتي ڪانه هوندي آهي. اتي به اسان کي ڪيترن وقتن تي مردن جي نه هجڻ ڪري گهر ۾ اڪيلو رهڻو پوندو آهي ۽ پنهنجي مال ۽ عزت جي پاڻ سنڀال ڪرڻي پوندي آهي. هي سور سختيون ته وري به ڪنهن مقصد واسطي آهن. ان کان سواءِ مرد ڀائرن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي جاکوڙ ڪبي ته اها وڌيڪ اثر اٿي

ٿيندي ۽ منزل تي جلدي پهچيو.

هڪ رات هڪ سپاهي ۽ ڪوئيءَ جو در اچي کوليو ۽ مڪڙيءَ ڏي اشارو ڪري چيائين ته مون سان اچ، وڏي صاحب توکي بيان ڏيڻ لاءِ سڏايو آهي. سڀئي قيدياڻيون اٿي کڙيون ٿيون ۽ چيائون ته ڇو سڀ ٿيون هلون. پر سپاهي ضد ڪرڻ لڳو ته مڪڙي اڪيلي هلي. مڪڙي پاڻ ۽ ٻيون هڙئي عورتون صفا نابري واري وينديون. سپاهي ۽ هڪ ٻئي سپاهي ۽ ڪي سڏ ڪيو ۽ ٻئي گڏجي مڪڙيءَ کي ٻانهن ۾ هٿ وجهي گهلاڻ لڳا. عورتن وٺي شور مچايو ۽ اچي سپاهين تي ڪڙڪيون. نعرا هڻڻ سان گڏ هنن کي ٿڪ لعنت ڪرڻ ۽ رانيوڻا پاڻڻ لڳيون. ڇڪ هڻي مڪڙيءَ هڪ سپاهيءَ جي ڪن جي ٻاٻڙي ڪٽي وڌي ۽ ٻيءَ قيدياڻيءَ ٻئي سپاهيءَ جي هڪ هٿ جي آگر ڏندن سان چيري چڏي. ٻئي سپاهي دانهون ڪندا، رت ٻاڙيندا، اهڙو ٽڪڙو وٺي پڳا، جو ڪوئيءَ جو در بند ڪرڻ ۽ ان کي قلف لڳائڻ جي به همت ڪانه ٿين.

هڪ ٻيري ڳوٺ ۾ مڪڙيءَ، لطيف کي جڏهن اها سپاهيءَ کي ڇڪ واري ڳالهه ٻڌائي تڏهن هن کلي چيمس: ”پيڻ، مون جڏهن توکي پهرين پهرين ڏٺو هو، تڏهن تنهنجا سهڻا ۽ مضبوط ڏند ڏسي منهنجي ذهن ۾ به ويچار اڀريا هئا؛ هڪ ته اهي ڪنهن بهترين ٿڌ پيسٽ جو اشتهار ٿي سگهن ٿا ۽ ٻيو ته ضرورت وقت اهي هٿيار جو ڪم

ڏيندا.

هن تجرڪ جي سلسلي ۾ هوءَ پهريون ڀيرو شهر ۾ وئي هئي، پر اهو گهمڻ جو هن کي وجهه ڪونه مليو هو. مانجهي ۽ هن کي چيو هو ته هو هن کي ان کان به وڏو شهر گهمائڻ وئي هائندو، جتي هوءَ گهڻو ڪجهه پرائي سگهندي. مڪڙي ان سير سفر جو بيچينيءَ سان انتظار ڪرڻ لڳي.

آڏي رات لڙي چڪي آهي. چانڊوڪي رات آهي، ڌرتي، آڪاس ۽ وايومنڊل اهڙا وڻندڙ ۽ من موهيندڙ ٿا لڳن، جو خيال ٿو ٿئي ته اونداهين راتين جو ته سمهڻ ۽ نند ڪرڻ ٺيڪ آهي، پر ههڙيون خوبصورت راتيون نند ۾ وڃائڻ قدرت جي حسين آرين نعمت کان پاڻ کسي وانجهو رکڻ آهي. چانڊوڪي ته خوشيءَ جا جشن ملهائي، رانديون ڪري، پيار جون ملاقاتون مائي، قرب جوڻ ڪچهريون مچائي ۽ نظارن جو حسن ڏسي گذارجي.

پر ڳوٺ ستو پيو آهي. ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن ٻارڙي جي روئڻ جو آواز ٻڌجي ٿو. رکي رکي ڪتن جي اوناڙ اڀري ٿي. ٽنڊن جي ”چين چين“ ۽ ڏيڏرن جي ”ٿان ٿان“ به ٻڌجي ٿي. بعضي بعضي ڪن گهرن مان مينهن ۽ ڏانڊن جي ڳچين ۾ ٻڌل چڙا وڃن ٿا.

ڪي پاڇا سڙڪ تي هلق بدران ٻوٽن ۽ نينن جي اوٽ ۾ چرندا نظر اچن ٿا. اهي ڳوٺ کي ويجهه اچي پهتا آهن. پهرين ته خيال رهي ٿي سگهيو ته متان ڪي جالور هجن.

پر هاڻ پڪ ٿيڻ لڳي آهي ته انسان آهن. هو چار چٽا آهن
۽ هنن جو رخ انهيءَ جاءِ ڏانهن آهي جتي لطيف ٽڪيل
آهي. جاءِ جي ويجهو اچن ٿا ته در وٽان هڪل ٿئي ٿي:
”ڪير همراه آهيو؟“

جواب ڏيڻ بدران هنن مان ٻه چٽا هڪل ڪرڻ وارن
تي هلان ڪرڻ لاءِ ڊوڙن ٿا ۽ ٻيا ٻه پست ٿپي اندر پهچن
ٿا. هڪل ڪرڻ وارو بندوق چوڙي ٿو. سانتيڪي فضا ۾
تماڪو ٿئي ٿو. اڱڻ ۾ سمهيل ٿي چٽا سجاڳا ٿي وڃن
ٿا، پر جيستائين پاڻ سنڀالڻ ٿي سنڀالڻ ۽ هٿيار تيار ڪن
تستائين حملي آور هنن تي ڪهاڙين جو وار ڪري ڏين
ٿا. مقابلو شروع ٿئي ٿو. نغاري جي آواز تي ڪوڙ ڳوٺاڻا
۽ هاري پڇندا اچن ٿا.

حملي ۾ ويڙهه جو نتيجو: حملي آورن مان هڪڙو
بندوق جي گوليءَ سان مري ويو، هڪڙو پڇي ويو ۽ ٻه
چٽا زخميل حالت ۾ پڪڙيا ويا. اڱڻ ۾ سمهيل همراهن
مان ٻن چٽن کي هڪڙا زخم رسيا هئا، پر لطيف کي ڪاپاري
ڌڪ لڳو هو ۽ هو بيهوش ٿي ڪري پيو هو. ٻيئي هن
جي ٿلهل ٽڪور ۾ لڳي ويا. هو جلدئي هوش ۾ اچي ويو.
حملي ڪندڙن کان سچي ڪرائي وڌي. ٽر جي
زميندار ۽ ٻي واري هڪ پرڏيهي زميندار پاڻ ۾ صلاح ڪئي
ته هارين جي هن هلچل کي ڪيئن بندجو ڏجي. هنن جو فيصلو
بيٺو ته هارين جي اڳواڻن کي ختم ڪجي. ان سلسلي ۾
هنن لطيف کي قتل ڪرڻ لاءِ چار شورا موڪليا هئا، جن

۴ ۲ ڏيهي هئا ۽ ۲ پرڏيهي يعني ايراني .
 پر حملي آور هنن گالهين کان بيخبر هئا ته لطيف ۽
 ۲ ۲ قومي سپاهي ڪٿي به اڪيلا نه سمهندا هئا ۽ انهن مان
 هڪڙو چئو واري واري تي پهرو ڏيندو هو، ۲ ۲ هنن وٽ رائيفل
 ۽ ۲ ۲ اهڙا هٿيار هئا ۽ ۲ ۲ ۲ ۲ سڄو راج هنن سان ٻڌل آهي .
 هن واقعي ڪري ڪارڪنن کي ان چوڻي جو ثبوت
 ملي ويو ته قومي ۽ طبقاتي دشمن کان ڪڏهن غافل رهڻ
 نه گهرجي .

لطيف جي جان ته بچي وئي پر هو ڏاڍو ڪمزور ٿي
 ويو هو ۽ زخم چٽڻ لاءِ ڪافي وقت درڪار هو . ان ڪري
 سڀني مشورو ڪري هن کي مڪڙي جي گهر رهائيو ۽ گهر
 جي ڀاتين کي هن جي سنڀال جو ڪم سونپيو ويو .
 مڪڙي دل جان سان لطيف جي ٿله ٽڪور ڪرڻ
 لڳي: ملام پتي ڪرڻ، دوا پيارڻ، کائڻ خوراڪ ڪرائڻ .
 هو هن جون گالهين به ڏاڍي شوق سان ٻڌندي هئي ۽
 ڪلاڪن جا ڪلاڪ ٻڌندي هئي ۽ ڪهترائي سوال پڇي
 پنهنجي ڄاڻ وڌائيندي هئي . مڪڙي ڪري لطيف لاءِ
 پنهنجي بيماري دلچسپ بنجي پئي ۽ هن کي تسڪين رهي
 ته هن جو اهو وقت به بيهڪار نه ويو .

مڪڙي گهٽ جون ٻيون ڇوڪريون ۽ مائون به وٺي
 ايندي هئي ۽ سڀ ويهي لطيف جون گالهين ٻڌنديون
 هيون . لطيف پنهنجي پستول ۽ بندوق سان هنن کي اهي
 هٿيار هلائڻ سیکار بندو رهيو .

هو هنن کي ٻڌائيندو هو ته عورتن کي پنهنجي مردن جي همت وڌائڻ کپي ۽ جي ڪمزوريءَ جا اهڃاڻ ڏيکارين يا بوڻتي قدم هڻائين ته هو هنن کي شرمائين. ساڳئي وقت پاڻ به ڪلهو ڪلهي سان ملائي هنن سان گڏ ظالم جو مقابلو ڪن. ڪو سندن عزت ۾ هٿ وجهي، نه اهي هٿ ڇڏي ڇڏين.

کوٽ جي هڪ گهر جي پٿر ۾ ڇهه ست ماڻهون ويٺيون کالهيون ڪن:

”مکڙي ته ڏاڍو هڏ ڏوڪڻ ۽ مڙس ماڻهو ٿي پئي آهي. جڏهن کان وٺي مون هٿ پير لڏا آهن ته ڏهاڙي سانجهيءَ جو اچي منهنجيون چارئي پڪريون ڏهي ڏيندي آهي ۽ ڍڳن کي گاهه وجهندي آهي. چوندي آهي ته جيسين تون ڪجهه طاقت وٺين، تنهنجو اهو ڪم مان پئي ڪندس. صبح جو به اچي گهر کي ڦريو ڏئي ويندي آهي،” پاڪل چيو. ”اڏي سچ ٿي چوڻ. مان چار ڏينهن ڪٽسجي پيس ته روز پڇڻ ايندي هئي ۽ گهر وارن لاءِ ٻه لولا تنقي ڏئي ويندي هئي. مٿي کي به ويهي زور ڏيندي هئي ۽ ستي ڦڪي پياريندي هئي،” نصيبان چيو.

”کوٽ ۾ جن جا ٻار اسڪول ۾ پڙهن ته ٿا وڃن تن جي مائرن کي اچي تپائيندي آهي ته هو پنهنجا ٻار پڙهن لاءِ وهارين.“ سدوريءَ چيو.

”سڪان جي شادي پٽس ٿي پوڙهي ڀريل سان ڪرائي.

هن اچي مڪڙيءَ کي دانهن ڏني ته مون کي بچاءُ. مائي شاباس هجي هن چوڪريءَ کي. سڪان جي پيءُ کي وڃي سمجهاين ۽ پڇاڙيءَ ۾ ڏمڪي به ڏنائين. هوڏانهن پوڙهي پريل کي به وڃي سندس گهر ۾ شرمندو ڪيائين. نيٺ اهو سنگ ٿئي پيو.

”طبيعت وري اهڙي اٿس، جو ڪلائي ڪلائي پيٽ ۾ سور وجهيو ڇڏي.“ نصيبان وري ڳالهائيندو.

”پيٽ، اها به نه ڳالهه ٻڌي هوندو ته تنهن ڏينهن وڏيري جو پٽ گهوڙي تي پئي آيو. مڪڙيءَ کي اڪيلو ڏسي، هن کي مڇ ڏئي ڪا مذاق ڪيائين. مڪڙيءَ به نه ڪئي هم نه تم، گهوڙي جي واڳ-جهلي، هن جي هٿ وارو لڪل ڪسي وڏيري کي اهڙو زور سان ٻوٽ تي وهائي ڪيائين، جو بلائي کائي هن وڃي هيٺ ڦهڪو ڪيو. آفرين هجي چوڪريءَ جي جگر کي.“ ايمٿان چيو.

”مانجهيءَ جي شهر مان اچڻ کان پوءِ ۽ لطيف جي وري وري هتي چڪر ڏيڻ ڪري ۽ هنن جي ٻين سنگتين سائين جي ڳوٺ وارن سان ڪچهري ڪرڻ ڪري وڏيرو به هاڻي ڳوٺ وارن کان ڪن هٿل لڳو آهي.“ ساران چيو. ”ادي انهن جي ڳالهين ۾ ته ڪو جادو آهي. مانجهيءَ ۽ لطيف جون ڳالهيون ٻڌي ٻڌي ته مڪڙي هيڏي هوشمار بنجي پئي آهي!“ ايمٿان چيو.

”مانجهيءَ، لطيف ۽ هنن ٻين چوڪرن کي شاباس هجي. ڏٺي درجا ڏيندن. وڏيري ۽ وڏيري جي پٽن کي ڏاڍا اچي

ويو آهي، نه ته ڳوٺ وارن جو ساهه من ۾ هوندو هو. مس
 مس هاڻي سک جو ساهه کنيو اٿئون. مار موچڙو به ڪونه
 ڪن ۽ چيڙ ونڪار کان به چڻي پيا آهيون. بڻميءَ تي به هي
 ۽ ٻيا شهر جا جوانڙا وڃيو ڏيري تي بيهن ۽ ڏيري جي
 ماڻهو سان حق حقي حساب ڪن. هاڻي اسان جي گهرن
 ۾ گندبن جا پيٽ به آن سان پرڄڻ لڳا آهن. انهن ئي ته
 جيان ۾ وڃي به دلاور هاريءَ کي بيدخل ٿيڻ کان بچايو.
 نه ته اڄ تائين ڪنهن ڏيري جو حڪم رد ٿيو آهي!“
 پوڙهيءَ لطيفان چيو.

”پر چاچي، اهو منو ماريو ڳجهه ڳوهه ۾ ٻيو سئون
 سٽي ۽ وس هلائي. ماٺ ٿوروئي ڪري وهندو.“ ساران
 خيال ظاهر ڪيو.

”پر واري ڳوٺ ۾ لطيف تي اڌن جي وڏيري جي
 ماڻهن حملو ڪيو ۽ انهن جي جاگت بني، تنهن هن وڏيري
 کي به سبق سيکاريو هوندو.“ ايڻان چيو.

لطيف پنهنجي تعليم پوري ڪري چڪو هو ۽ مانجهي
 ڪارخاني جي نوڪري ڇڏي وري اچي ڪيتي ڪرڻ
 لڳو هو.

لطيف جدا جدا ڳوٺن ۾ هلندو رهندو هو. جتي به ويندو
 هو ته اتي ونجهوڙي، ٻلهاري ۽ ڪوڏي ڪوڏيءَ جون
 رانديون نئين سر جياريندو ۽ همتائيندو هو. رات جون
 ڪچهريون قائم ڪندو هو، جن ۾ ڳجهارتن ۽ راڳ جون

محفلون مڃارائيندو هو.

موقعو ڏسي، پنهنجي دستور موجب، ڪچهريءَ ۾ قومي گالهيون به چيڙيندو هو. ڪڏهن ڪڏهن جدا جدا گهونن جا پاڻ ۾ راندين ۽ گجهارتن جا مقابلا ڪرائيندو هو. اڄ هن گهون ۾ اهڙا مقابلا هئا. راڳ جي محفل ۾ جڏهن سڀ مست ٿي جهومي رهيا هئا، تڏهن هن پنهنجي تقرير شروع ڪئي. ان ۾ هن چيو ته ”گجهارتن مان ظاهر آهي ته اسان جي ٻولي ڏاڍي وسيع ۽ شاهوڪار آهي. دنيا جي پلين ٻولين مان هڪ آهي. پر اسان جي ديس ڪردستان ۾ ان کي نظر انداز ڪيو ويو آهي. ان کي نه جائز قومي حيثيت ڏني وئي آهي ۽ نه سرڪاري. ان جي بدران اسان تي هڪ ڌاري پارسي ٻولي مڙهي وئي آهي. رڳو ٻولي ۽ ٿيليوين تي به اسان جي ٻوليءَ جا تمام ٿورا پروگرام ڏنا وڃن ٿا. اسان جو راڳ ڪهڙو نه مٿو ۽ مست ڪندڙ آهي، پر ان کي به گهربل اهميت نه ٿي ڏني وڃي.

”حقيقت ۾ اسين ٻن قسمن جي غلامين ۾ پيڙجي رهيا آهيون: هڪڙي قومي غلامي ۽ ٻي طبقاتي غلامي. قومي غلاميءَ جو مطلب آهي ته ڌاريا (ايراني) اسان جي زمينن، ملڪيتن، ڪارخانن، روزگارن ۽ نوڪرين تي قبضو ڪيو ويو آهي ۽ اسان جي زبان ۽ تهذيب کي رهڻي پنهنجي زبان ۽ تهذيب اسان مٿان مڙهي رهيا آهن. طبقاتي غلاميءَ جو مطلب آهي ته زميندار ۽ سرمائيدار اسان جي محنت ۽ پورهيءَ جو ڦل پاڻ کاپو وڃن ۽ اسان واسطي اهائي غربت، اهائي

تنگي، اهاڻي مظلوميت، اهاڻي محتاجي. هي پرمار طبقي وارا پاڻ ته ڦرمار ڪن ٿا، پر ڌارين جا دلال ٿي به ڪم ڪن ٿا. ان ڪري هن معاملي ۾ اسان جو ذهن صاف ٿيڻ گهرجي. جيئن اسين پنهنجا دشمن سڃاڻي سگهون، ۽ چڱي طرح پروڙي سگهون ته اسان کي به جنگيون لڙڻيون آهن؛ قومي جنگ ۽ طبقاتي جنگ. جنن ته انهن ٻن جنگين جو پاڻ ۾ ڳانڍاپو آهي، ان ڪري ٻئي جنگيون ساڳئي وقت لڙڻيون پونديون.

عجب مان وات ڦڙي، ملو ماڻهن کي ڏسندو رهيو. سوچيائين ته ههڙن موقعن تي ته ميٽر سندس ئي ڳالهين پٽڻ جو عادي ۽ خواهشمند هوندو آهي، پر اڄ ته هن نڪاح جون به چار ستون به الاڻي ڪيئن صبر سان پٽيون آهن ۽ هاڻي مون کي صفا نظر انداز ڪري قومي ۽ سماجي مسئلن جي بحث مباحثي ۽ تقريرن ۾ پئجي ويا آهن.

اڄ مانجهي ۽ مڪڙي جو ڀرڻو ٿي رهيو هو. شهر مان به ڪيترائي شاگرد ۽ سياسي ڪارڪن آيل هئا. سومهڻي جو وقت هو. ٻه سؤ کن ماڻهو هڪ واڙ جي ميدان ۾، کٽن تي ويٺل هئا. پتاشا ورهايا ويا. ڳوٺ جو حجم پنهنجي وڏي ۾ گهور گڏ ڪرڻ لڳو. نڪاح کان پوءِ تقريرون شروع ٿي ويون.

هڪ چڱي چيو: ”جهڙي نموني هن ڳوٺ وارن ۽ مانجهي ۽ وڏيري ۽ سندس خاندان جي بدنيتي جو مقابلو

ڪيو آهي ۽ ڄڻ مڪڙيءَ پاڻ کي سریت ٿيڻ کان بچايو آهي، سو نه رڳو هتي وارن لاءِ پر اسان جي پوري سائيهم جي ڳوٺاڻن ۽ نياڻين لاءِ مثال جو ڪم ڏيندو.“

مانجهيءَ چيو: ”هن جاگيرداري سرشتي ۾ اسان تي ۽ خاص ڪري عورتن تي هٿ ٽوڪيون پابندپون آهن، جو مرد ۽ عورتن گڏجي ڪو چڱو ڪم به ڪري نه ٿا سگهون. ان ڪري ئي مون ۽ مڪڙيءَ هن شاديءَ جي جلدي ڪئي، ڄڻ گڏجي ۽ آزاديءَ سان سياسي ۽ قومي جاکوڙ ۾ حصو وٺي سگهون.“

”اسان هڪڙي سماجي ڪاميٽي ٺاهي آهي، جاڳوٺاڻن کي شاديءَ جي معاملن ۾ مدد ڪندي. جي ڪو وڏيرپ، سينهي يا دولت جي زور تي ڪنهن غريب چوڪريءَ کي شاديءَ جي چار ۾ ڦاسائڻ جي ڪوشش ڪندو ته ان جي مخالفت ڪري، ائين ٿيڻ نه ڏبو. پوڙهي جي نوجوان چوڪريءَ سان شادي، ان سائنل جو سائنل سان سنگ، چمڻ کان اڳ يا پيٽ لکي ڏيڻ وارين رسمن استعمال ڪندڙن کي روڊرو وڃي سمجهائبو ۽ اهڙن رستن ڪرڻ کان باز رکبو.“

هڪ شاگرد چيو: ”وقتي طور اهڙا قدم کڻڻ ساراهه جوڳا آهن، پر اسان جو اصل مقصد ان سرشتي جا بنياد اکوڙڻ هجن گهرجي، جو اهڙي ظلم ۽ غيرانساني رسمن لاءِ جوابدار آهي. اهو آهي جاگيرداري ۽ زمينداري سرشتو. اسان جي منزل ان سرشتي کي ختم ڪرڻ آهي. اسين ان

واسطي جنگ ۽ جاکوڙ ڪري رهيا آهيون.“

مٿو ڏسندو ۽ ٻڌندو ٿي رهيو. پر هن واسطي جا عجب ڏيک اڃا پيا به هئا. هن ڏٺو ته نه رڳو پرڻي جون محفلون، پر جنازي کان پوءِ پٿر تي وهڻ وارا ميڙ به سياسي جلسا بنجي وڃن ٿا. مانجهي جي شاديءَ جي ٽئين ڏينهن تي هڪڙي گوناڻي جو موت ٿيو. ڪفن دفن کان پوءِ ماڻهو نڌي تي اچي ويٺا، ته همراهه سياسي ڪاليجن ۾ پئجي ويا.

مانجهي ڪالهاڻيندي چوڻ لڳو: ”ڪيترن ساٿين پڇيو آهي ته ڪارخانن ۾ هڪ ئي هنڌ سوين هزارين مزدور ڪم ڪن ٿا ۽ هنن وٽ وڏيون وڏيون مشينون آهن. ان ڪري هو تمام ٿوري وقت ۾ تمام گهڻي پيداوار ڪن ٿا. پر جڏهن زمينداريون ختم ٿينديون ۽ هر هاريءَ کي پنهنجي زمين ٿيندي، ته پوءِ سڄو هاري پنهنجي پنهنجي ڪهتي ڪندو ۽ چڙوچڙ رهندو، تنهن کان سواءِ هن ۾ ايتري پيچت ڪٿان ايندي جو وڏيون وڏيون زرعي مشينون خريد ڪري سگهي؟ ان جو جواب هي آهي ته جڏهن هاري زمين جا مالڪ ٿيندا، ته پير وارا ۽ لاڳيتو زمين وارا هاري پاڻ ۾ ملي ”مهڪاري ڪيت“ ۽ ”گڏيل ڪيت“ ٺاهيندا. اهڙيءَ تنظيم ۾ سوين هاري به شامل ٿي سگهندا. پوءِ هو گڏجي ايترو سرمايو ڪيو ڪري سگهندا، ۽ جنن نه اها حڪومت پورهيتن جي هوندي، ان ڪري حڪومت پڻ هنن جي امداد ڪندي، اهڙيءَ حالت ۾ هو ان جي لائق ٿي ويندا جو ٽرڊڪٽر ۽ ٻيون وڏيون زرعي مشينون گنهائي

سگهن ۽ نيموب ويل لڳائي سگهن ۽ مارڪيٽ تـائين مال
پهچائڻ ۽ وڪڻڻ جو انتظام ڪري سگهن.“

هاري سنگت پنهنجي هڪ گڏجاڻيءَ ۾ فيصلو ڪيو هو تہ
عورتن ۾ ڄاڻ، چالاڪي ۽ خوداعتمادي پيدا ڪرڻ خاطر
ڪڏهن ڪڏهن هنن کي وڏن شهرن ۾ بہ وٺي وڃجي ۽
گهمائجي. ان ڪري جن بہ سائين کي شهر ۾ وڃڻ جو
موقعو ملندو هو يا جن جا شهرن ۾ مائٽ هوندا هئا، تہ اهي
پنهنجي زالن، پيئرن ۽ مائرن کي شهر جو چڪر ڏياري
اچندا هئا.

هڪڙي پيري مانجهي، مڪڙيءَ کي شهر ۾ وٺي وڃڻ
لاءِ تيار ٿيو. هو هارين جي بڪ هڙتال وقت شهر مان ٿي
آئي هئي، پر هن گهمري هو پر گهي جي وڏي ۾ وڏي شهر
سننداج ۾ وڃي رهيا هئا. مصري بہ پنهنجي زال کي وٺي
مانجهي ۽ وارن سان گڏ وڃڻ لاءِ سنڀريو. مصري هاري
ڪارڪن هو. هو مانجهي ۽ وارن جي ڪوٺ کان ٿورو پريرو
هڪ ٻئي ڪوٺ جو رهاڪو هو. جن ڪارڪنن کي شهر
۾ وڃي ڪارخانن ۾ ڪجهه وقت ڪم ڪرڻ لاءِ موڪليو
ويو هو، انهن ۾ هي بہ هو. هو ڏاڍو جوشيلو ۽ چالاڪ ساڻي
ثابت ٿيو هو. پارٽيءَ جو شهر ۾ ڪوڪم ڪار پوندو هو،
تہ هن کي سونپيو ويندو هو يا هو ان لاءِ پاڻ وڃڻ جي آڇ
ڪندو هو. هونءَ بہ هن کي شهر وڃڻ جو شوق پيدا ٿي
ويو هو ۽ اهائي بهاني اوڏانهن چڪر ڏيندو هو. هو نوجوان

هو ۽ ڪپڙي لٽي جو به شوقين ٿي پيو هو. هن جي زال جو نالو ته پيو هو، پر هيئنتر هن کي نازبو سڏيندو هو ۽ هن کي چونڊو هو ته ”نه رڳو تنهنجو رنگ نازبو جي گل جهڙو آهي، پر تو ۾ نازبو واري سرهاڻ پڻ آهي.“

چارئي ڄڻا شهر پهتا. اتي هڪ واقفڪار وٽ وڃي ٽڪيا. اهو گهر هڪ پنج ماڙ ماڙيءَ جي چوٿين ماڙ تي هو.

شهر مڪڙيءَ کي وائڙو ڪري ڇڏيو. هي خوبصورت ۽ زبردست محل ۽ ماڙيون! اسان وٽ ته وڻ به ايڏا اوچا نه آهن ۽ نه پڪي ايتري اوچائيءَ تي اڏامندا آهن، جيتريون اوچيون هي ماڙيون آهن.

هي بجليءَ جون انڊلنيون، هي کير جهڙيون روشنيون؛ نه سڄ جي ضرورت ۽ نه چنڊ جي پرواهه. هي موٽرون جهڙيون ڪونجن جي ولرن جون قطارون. مٿين جا هار سينگار ۽ پوشاڪون ته ڏسو: جهڙيون ڪوھ قاف جون پرڀون. وري نه ڪم نه ڪار، پيون ٿيون گهمڻ. اسان کي مٿي کنهڻ جي فرصت به ڪانه هوندي آهي. مرد به ڏسو ته ڪهڙا نه صاف سترا آهن ۽ ڪهڙا نه عاليشان ڪپڙا پهريو پيا هلن. اسان وٽ ته هڪڙو وڏيرو اهڙو سڪيو هوندو آهي، پر هتي ته هرڪو وڏيرو پيو ڏسجي.

پاڻي به ڏسو هنن ماڻهن جو ٻڌو ٻانهو آهي. اسان کي ته پاڻيءَ لاءِ هلي ڪوھ يا تلاءَ وٽ وڃڻو پوندو آهي ۽ هتي ته پاڻي پاڻ هلي هنن جي گهرن ۾ پيو اچي، رڳو ناڪي

ڪولڻ جي دير آهي.

وري رستا ته ڏسو. آسمان جهڙا صاف ۽ سنوان سڌا. نه کڏون نه کوپا، نه ڪنڊا نه ڪڪ ڪاٺا، نه گپ نه چڪ، هر هنڌ باغ باغيچا ۽ ڦوهارا. رستن جي پاسن تي سهڻا سهڻا ڀوڻا ۽ رنگارنگي گل ڦل. ڏسجي ٿو ته دنيا جي سونهن شهرين پاڻ وٽ سهيڙي رکي آهي، ۽ اسان جي حصي ۾ ڏنا اٿن خوفناڪ جهنگ ۽ بي رنگ ۽ بي گل فصل، جن جي هڪ ئي ڪمائي تي شه اناج، ساءُ، وڏيرو ڪنيو وڃي.

هتي جيڏانهن ڪنڙ ڪيو ۽ نهاريو ته، گهر گهر ۾ ريڊيٽي جي جهونڪار ۽ ٽيليويزن جون رنگينيون آهن. هي فون ذريعي گهر ويٺي گهڙي ۽ ۾ سڄي دنيا سان ڳالهائي سگهن ٿا ۽ اسان کي پنهنجي پيءُ ماءُ جي پٽي ڳوٺ ۾ رهن ٿا، تن جي خير خيريت جي خبر لهڻ واسطي ڏهه ڪوھ پنڌ ڪرڻو پوي ٿو ۽ ٻه ڏينهن خراب ڪرڻا پون ٿا.

پر به اسين اهڙا سکيا چونه آهيون؟ ڳوٺن ۾ اهي سک چونه آهن؟ ڇا اسين ڪم ڪونه ٿا ڪريون، اسين پورهيو نه ٿا ڪريون، اسين محنت نه ٿا ڪريون؟ سون کي پڪ آهي ته گهٽ ۾ گهٽ اسين هنن شهرين کان وڌيڪ پورهيو ٿا ڪريون. پوءِ اسان وٽ پڪا رستا ڇو نه آهن؟ اسين ڀڪن گهرن کان ڇو محروم آهيون؟ اسان وٽ بجلي ڇو نه آهي؟ اسان وٽ فون ۽ پيمڻ جي پاڻي جون سهوليتون ڇو نه آهن؟ اسين صحت ۽ سونهن کان ڇو وانجهل آهيون؟ اسان وٽ اسڪول، اسپتالون ۽ سکيا گهر ۽ مارڪيٽ ڇو

نه آهن؟ اسين ريڊئي ۽ ٽيليويزن لاءِ ڇو پيا سڪون؟ محنت ڪريون تڏهن به غربت، جهالت، مهانگائي ۽ بدصورتي ڇو؟....

هو شهر جي جدا جدا جڳهين تي گهٽ وڻندا رهندا هئا. نيون نيون گالهليون ڏسي، مڪڙي ۽ جي ڏهن ۾ نئين سوچ پيدا ٿيندي هئي. اچرج ته ان تي لڳندو هوس ته ڌاريا ايراني هتي رهي به اسان جي ٻولي نه سکيا هئا ۽ اسان کي هنن سان هنن جي زبان ۾ ئي ڳالهائڻو ٿي پيو.

ڪڏهن ڪڏهن مانجهي ۽ مصري ٻئي گڏ دوستن سان ملڻ يا ڪم ڪار سان نڪري ويندا هئا. ڪڏهن هنن مان ڪو اڪيلو پنهنجي منهن هليو ويندو هو. هڪ ڀيري مانجهي رستي تان ٻئي لنگهيو ته هن هڪ وڏي پوليس جي آفيس مان مصريءَ کي نڪرندو ڏٺو. مصري، مانجهيءَ کي ڏسي ايترو گهٻرائجي ويو، جو نرڙ تي پگهر جا ڦڙا اچي ويس. هن پڇيس ته اتي ڪنهن وٽ ويو هئين.

”مان.... مان.... هتي.... هتي هڪڙي سنگتيءَ سان ملڻ ويو هوس....“ مصريءَ جي آواز ۾ هڪ ۽ ٻاڏائڻ هو ۽ وري هڪدم چيائين: ”مون.... مون.... ڪي هڪ ٻئي هئا وڃڻو.... وڃڻو آهي.... پوءِ ملنداسين....“ ٽين چئي، هو نڪڙو نڪڙو وڪ وڌائي ٻئي طرف هليو ويو.

مانجهي عجب ۾ هن ڏي نهاريندو رهيو. هن کي احساس ٿيو ته مصري کيس ڏسي گهٻرائجي ويو هو. پر ڇو؟ ڪهڙي ڳالهه آهي! هو هتي ڪنهن سان ملڻ ويو هو ۽ ڪهڙو ڪم

هوس؟ وڏي ڳالهه ته مون کي ڇو لنوائِي ويو؟

مانجهي ۽ غريبن جا پاڙا، بستيون ۽ ڪالونيون به مڪڙي ۽ فاذبو کي وڃي ڏيکاريا. اتي جا رهاڪو بنهه غيرانساني حالتن ۾ رهي رهيا هئا. نه پائي نه بجلي، نه صحت نه صفائي، نه رنگ نه روپ. گهڻن جا گهر ته بنهه ڪنهن ڇت يا ڍڪ کان سواءِ هئا. ڪن جون رکڻ تڏن، ٽٽن ۽ ڪڪن جون ڪچيون جهوپڙيون هيون، سي به ڪني پائي ۽ جي تلاءُن، گند جي ڍيرن ۽ گھرن جي وچ ۾. ڏونڊ جهڙي ڌپ نڪ کي ٿي ساڙيو.

هنن کي اهي ماڻهو به ڏيکاريا ويا جن کي نه گهر هو نه گهات، نه ٻار نه ٻچو، نه مٽ نه ماڻڻ، ۽ جي رات جو رستن جي فوٽ پائين تي لپتي رات گذاريندا هئا.

هنن بستين وارا گهڻو ڪري هتي جا اصل رهاڪو ڪرد ۽ ڏيهي ماڻهو هئا. مانجهي هي پاڙا گهمائيندي، هنن کي ذهن نشين ڪندو رهيو ته اسين هنن سان به لهه وچڙ ۾ آهيون ۽ انقلاب برپا ڪرڻ لاءِ هي به اسان جو ساٿ ڏيندا. جنهن ڏينهن هو واپس وڃڻا هئا، ان ڏينهن پتو پيو ته شهر ۾ فساد شروع ٿي ويو آهي، رستن تي رڪاوڻون کڙيون ڪيون وڌون آهن ۽ لاريون بند آهن. ان ڪري هنن کي رڪڻو پيو.

فساد ڪردن ۽ اڀرائين جي وچ ۾ ٿيو هو. هنن جا پاڻ ۾ زبان، تهذيب، نوڪرين، روزگار ۽ معاشي معاملن ۾

اختلاف ٿيندا رهندا هئا ۽ ڪڏهن ڪڏهن اهي اختلاف جهڳڙن ۽ خونريز فسادن جي صورت اختيار ڪندا هئا. جنهن ته اهڙا فساد گهڻو ڪري ايرانين (پرڏيهين) طرفان شروع ڪيا ويندا هئا، ان ڪري اهي شهرن ۾ ڏسي ٿيندا هئا، ڇاڪاڻ ته اتي هنن جو تعداد جهجهو هو ۽ پوليس ۽ ڪامورن ۾ هنن جي ماڻهن جي گهڻائي هئي. سانجهي ۽ نئين خبرون پهتيون ته فسادن ۾ ويهه ماڻهو مارجي ويا، بيشمار زخمي ٿا، ڏهه موٽرون ۽ لاريون ساڙيون ويون، ٻن بئنڪن کي باهه ڏني وئي ۽ ٽن سرڪاري آفيسن جي ڀڃ باهه ڪئي وئي. ان ڪري شهر سان ڪرفيو لاڳو ڪيو ويو هو.

مانجهي وارا منجهي پيا هئا. هو چار ۾ ڦاسي پيا هئا. ڏاڍي ۽ بيچينيءَ سان حالتن سترڻ جو انتظار ڪرڻ لڳا. هنن لاءِ اها ڳالهه آنت جو باعث هئي ته ان پاڙي ۾ ڏيهين جا لاڳيتا ڇڱا گهر هئا.

ڪرفيو ۾ صبح جو فقط ٻه ڪلاڪ وڻي ڏني ويندي هئي، جنهن ماڻهو ڪاڏي پيتي جو سامان هٿ ڪري سگهن. ان جي ٽئين ڏينهن تي وڻيءَ دوران، مانجهي، ويجهي سيڙي جي دڪان تان اٿو وٺڻ ويو. گراهڪن جي ڏاڍي پيهه هئي. مانجهيءَ جي لباس ۽ منهن مهاندي مان ئي پترو هو ته هو ڪرد آهي. جڏهن هن جو وارو آيو، تڏهن دڪاندار هن کي ڏسي، اکيون ڦوٽاري چيو ته تون اسان جي قوم جي دشمنن مان آهين، مان توکي ڪجهه نه ڏيندس. مانجهي

وائڙو ٿي ويو ۽ ڪجهه ڇوڻ لاه سوچي رهيو هو ته هن جون نظرون ڇوڌاري بيٺل ماڻهن ڏانهن ڪڇي ويون. اهي هن ڏي کائڻ وارين نظرن سان شوڪي نهاري رهيا هئا. هن کي انديشو جاڳيو ته هو حملو نه ڪن يا ڪا بدتميزي نه ڪن. تنهنڪري ٽڪڙو ٽڪڙو نڪري آيو.

اها روڻداد ٻڌي، مڪڙيءَ جا چپ ڏندن سان لڳي ويا.
 ”ڇا، تو مفت ۾ ٿي گهريس ڇا؟“ مانجهيءَ کان

ڇڄيائين.

”مفت ۾! مفت تي ته هو هريل آهن. اسان جي هر شيءِ مفت ۾ هڙپ ڪيو ويندو آهي.“

”پوءِ اها ڪهڙي دشمني آهي، جا هنن اسان سان قائم رکي آهي؟“

”اهو به ته ڏس ته اسان جي ڌرتيءَ تي، اسان جي ديس ڪردستان ۾، اسان جو ئي اٿو اسان کي ڏيڻ کان انڪار ڪن ٿا. اهو به نه ٿا سمجهن ته ان اڻي اپائڻ وارا اسان ئي آهيون. اهو به نه ٿا سوچين ته اسين پنهنجيءَ تي اچون ته هنن جو ان بند ڪري سگهون ٿا، پنهنجو فصل، ڪپهه ۽ ڪچو مال موڪلڻ بند ڪريون ته هنن جا ڪپڙي جا ۽ ٻيا ڪارخانا بند ٿي وڃن، هنن جي کائڻ لاءِ گوشت ۽ ڀاڄيون بند ڪري سگهون ٿا.“ مانجهي غصبي مان تقرير ڪري ويو.

اخبار پڙهندي، فسادن جي هڪڙي خبر پڙهي، مانجهي سوچ ۾ پئجي ويو. پوءِ ٻين ڏي مهڙ ڪري زور سان ڇڄيائين:

”توهان کي خبر آهي ته هي اختر قريشي ڪير آهي؟
مان هن کي چڱي طرح سڃاڻان، بلڪ هن سان روبرو ملي
چڪو آهيان.“

”ڪهڙو اختر؟“ مصريءَ پڇيو.

”هن اخبار ۾ خبر ڇپي آهي ته ڪالهه ڏهن هزارن جي
جنهن هڪ جلوس ان هوٽل تي حملو ڪيو هو، جنهن جو
مالڪ ڏيهي (ڪرد) آهي ۽ جنهن حملي ۾ پنج ماڻهو مري
ويا، ان جلوس جي اڳواڻي اختر قريشي ڪري رهيو هو.
مان هن سان ملي چڪو آهيان. هو ڏيهين جي سخت خلاف
آهي.“

”پر به آهي ڪهڙي بلا؟“ مصريءَ پڇيو.

”اسان جي گهٽ جي اتر ۾ جو گهٽ آهي، ان جي
مشهور ڊاڪٽر پريل جو پٽ آهي.“
”ڊاڪٽر پريل ته پنهنجو ڏيهي آهي، ان جو پٽ ڏيهين
جو جاني دشمن ڪيئن ٿيو؟“

”اها ئي ته عبرت جي ڪالھ آهي. انهيءَ ڊاڪٽر ۲۵
سال اڳ هڪ ايراني چوڪريءَ سان شادي ڪئي هئي.
پوءِ هو زال ۽ ساهرن جي چنبي ۾ اهڙو اچي ويو، جو پنهنجي
پيءُ، ماءُ، ڀائرن پيئرن ۽ ٻين کان دور ٿيندو ويو. جيتوڻيڪ
هنن ڏاڍيون تڪليفون سهي، بڪون ڪاڻي هن کي پڙهايو
هو، پر پنهنجن پيرن تي بيٺل کان پوءِ پنهنجي زال جي
حاوي ٿيڻ ڪري، هنن کي ڀائي به نه ڏٺائين ۽ هوڏانهن
هن جي ساهرن جو سڄو خاندان پلجندو ئي ڊاڪٽر جي گهر

۾ هو. نه رڳو ايترو پر گهر ۾ ٻولي به ساهرن واري فارسي استعمال ٿيندي هئي، اٽلي وهئي، رسم رواج ۽ تهذيب پڻ انهن واري. هو پنهنجي مادري ٻوليءَ کان ايترو بي تعلق ٿي ويو، جو ڪيترن سالن کان پوءِ اها ٻولي ڳالهائي ۽ پڙهي نه ويندو هو. پر لکڻ ۾ وڏي مشڪلات محسوس ڪندو هو. سندس اولاد ۽ انهن جو اولاد پڻ واري اصلي ٻوليءَ کان صفا غير واقف رهيا. ڊاڪٽر پنهنجي برادري ۽ پنهنجي قوم لاءِ اوڀر ٿي ويو. جڏهن مٿو تڏهن ٻه بنگلا، هڪڙي اسپتال، پنج لک روڪڙ ڪل ۱ لکن جي ملڪيت ڇڏيائين. اهڙيءَ طرح هو پرڏيهي ايراني قوم کي پٽن ۽ ڌيئرن ۽ انهن جي اولاد جي صورت ۾ ويهه ماڻهو ۽ ۱ لک رپيا ڏئي ويو. هي اختر قريشي ان امان جي ڏيهي ڊاڪٽر جو پٽ آهي ۽ يونيورسٽيءَ جو شاگرد آهي. ”مانجهيءَ ٻڌايو.

”الا، ههڙا هاڃا پيا ٿين پنيور ۾!“ مڪڙيءَ چيو.

فساد جاري رهيا. ڪرفيو ڪلندو هو، ته ڪٿي نه ڪٿي حملو ٿيندو هو. ڪڏهن ته ڪرفيو جي دوران ئي حملن جون خبرون اينديون هيون.

هڪ ڏينهن جئن ٿي ڪرفيو ڪليو، ته هن پاڙي ۾ گوڙ شروع ٿيو. مانجهيءَ وارن کي هيٺ رستي تان نڪرا پڻ ۾ آيا. دريءَ مان ڏٺائون ماڻهو ڪٿا ٿي رهيا هئا ۽ ڏسندي ڏسندي پندرهن ويهه هزار ماڻهن جو هجڻ گڏ ٿي ويو. هو ڏيهي (ڪردن) ماڻهن، سندن اکواڻن، سندن سپهتا ۽ سندن

هوليءَ خلاف نعرا هئي رهيا هئا ۽ ڪڇيون گاربون ڏٺي رهيا هئا. اوسي پاسي ۾ هاڪرڪتو پئجي ويو. ٻارن جون ريهون، عورتن جو روج راڙو ۽ ٻوڙهن جون ڇيخون مڇي ويون. محشر برها ٿي ويو. هجوم وارن، گهرن ڏي پٿر اچڻ شروع ڪيا ۽ بندوقن چٽڻ جا ٺڪاءُ به ٻڌڻ ۾ آيا. هڪ ٻن گهرن ۾ هٿ به به اچي ڪڙڪيا ۽ ڦاٽا. حالتن جي مدنظر پاڙي وارن ڪجهه نه ڪجهه اکوات تياري ڪري ڇڏي هئي ۽ ٿورا گهڻا هٿيار ۽ سروٽا رکي ڇڏيا هئا.

مانجهيءَ وارن جي ميزبان وٽ هڪ بندوق هئي. مانجهي ۽ مصري ته هروقت پاڻ وٽ هٿيار رکندا هئا. هن وقت به هنن وٽ بندوقون هيون. پاڙي وارن سان ڪي چٽين تي چڙهي ۽ ڪي درين ۽ بالڪنين مان هجوم تي جوابي ڪارروائي ڪرڻ لڳا. ٻنهي طرفن کان گولين، سروٽن ۽ پٿرن جي بارش ٿيندي رهي.

هوليس به آئي. پر اها يا ته منهن هڻي پاسي ڪري ٿي بيهي يا ان به پاڙي وارن تي ٿي گوليون هلايون.

مانجهي، مصري ۽ ميزبان درين ۽ بالڪنيءَ مان حملي آورن کي ڀڄائڻ لاءِ ڪارروائي ڪندا رهيا. مڪڙي ۽ نازبو بورجهخاني جون چريون ۽ ڪاٿيون کڻي گهر جي دروازي تي ٿي بيٺيون، ته جي ڪو حملو ڪري، دروازو ڀڄي اندر لنگهڻ جي ڪوشش ڪري، ته هن جو مقابلو ڪيو وڃي. ٻه ڪلاڪ جنگ جاري رهي. نيٺ حملي آور هوڻي پڳا. ڪاٿو اهو هو ته ماڻهو هجوم وارن جا وڌيڪ مئا ۽

زخميا هئا.

هيل تائين ته پوليس ڪو قدم ڪونه ڪيو هو، پر هاڻي اها شير بنجي وئي ۽ پاڙي مان ڪيترا بيڏوهي گرفتار ڪري وئي. گرفتار ٿيلن ۾ مانجهي ۽ وارن جو ميزبان به هو. شهر ۾ ٺاهر اچڻ ۽ ڪرڻ کان پوءِ به هنن به ڏينهن وڌيڪ رهڻ مناسب سمجهيو، جنهن پنهنجي ميزبان کي ڇڏائڻ لاءِ ڪجهه ڪري سگهن.

هڪ ڏينهن وري مانجهي ۽ مصري ۽ کي هڪ عاليشان هوٽل مان نڪرندي ڏٺو، ۽ مصري وري پهلو پئجي ويو، پر هن پيري هو ۽ رستو وٺي ڪونه ويو، پر مانجهي ۽ سان گڏ هلڻ لڳو ۽ هڪدم چوڻ شروع ڪيائين: ”هتي منهنجو هڪڙو ڀيرو دوست آهي، هن سان ملڻ ويو هوس. اڄ هڪ وڏي پارٽي پئي هلي. پتو پيو ته ڏو واري ڳوٺ جي وڏيري جي مان ۾ آهي. هڪڙو پرڏيهي ايراني ڪارخانيدار هن جو دوست آهي ۽ هن شهر ۾ رهندو آهي ۽ وڏيري جون ڦٽيون ڪڍندو آهي، تنهن هنن فسادن پرڏيهي ماڻهن تي حملو ڪرايو هو، جنهن ۾ ڪيترائي ماڻهو مئا هئا. ان سلسلي ۾ هو گرفتار ٿيو هو. هن جا ڄاڻو سڃاڻو هتي به هئا، پر وڏيري کي خاص سندس ضمانت ڏيڻ لاءِ گهرايو هئائين. اڄ وڏيري هن جو ضمانن پئي هن کي ڇڏايو هو ۽ ان خوشيءَ ۾ هيءَ پارٽي ملهائي پئي وئي.“

ڊيگهه ٿيندي ڏسي، مانجهي، ضاعفن سان ڳوٺ روانو ٿي ويو ۽ مصري ميزبان کي ڇڏائڻ لاءِ پڇ ڊڪ ڪرڻ

واسطي شهر ۾ رهي پيو. ان وقت مانجهي ۽ جي خواب خيال ۾ به ڪونه هو ته مصري ئي سندس قتل جو ڪارڻ بڻيو.

”پهرين ته اسان کي پنهنجو وجود ميجرائڻ گهرجي ۽ ان جي شروعات نالي سان ڪجي.“ مڪڙي ۽ ايترو چئي، ميڙ ڏانهن نگاهه ڪئي. چهرن مان چٽو هو ته ڳالهه ڪنهن جي سمجهه ۾ ڪانه آئي هئي.

ٽاڪ منجهند، تيزابي اس. هوا بند. وڻ ٿڌ سڀ ائينشن ۾ بيٺل. پريان پهاڙن جو رنگ ۽ ڇاڪو لوهر جي ڪوري ۽ ۾ تٽل لوهر وارو. پر واري تلاءُ جو پاڻي اهڙو گرم ٿي ويل، جو ڪو اڃايل ڀور پاڻي پيڻ لاءِ ان ۾ هوت پيو وجهي، ته سڙڻ ڪري هڪدم ڦون ڦون ڪندو ٿهي پيو وڃي.

هن ميڙ واري منهن اندر ڪچي پٽ تي ڪافي پاڻي هاريو ويو هو. ان ڪري مٽي ۽ جي سڳند سان گڏ ڪجهه ٽڌڪار به ٿي پئي هئي. مڪڙي ۽ سندس ساٿيائين جي ڪوشش ڪري ٽيهارو ڪن ڳوٺاڻيون اچي ڪنڀون ٿيون هيون. هنن عورتن جي پارٽي ٺاهڻ ٿي چاهي، جا نه رڳو عورتن جي سڌاري واسطي پاڻ پتوڙي پر سياسي، قومي ۽ طبقاتي حقن لاءِ مردن سان ڪلهوڪاهي ۾ ملائي لڙي.

ان سلسلي ۾ هو سوين ڳوٺاڻين سان ملي خيالن جي ڏي وٺ ڪري چڪيون هيون. هنن ذهنن ۾ اها ڳالهه وهارڻ جي ڪوشش ڪئي ته هن پارٽي ۽ جا ڪي ڪم هي

ٿيندا: عورتن جي تعليم، سياسي سکيا، گهر هلائڻ ۽ ٻار ٺهائڻ جي تربيت، صفائي ۽ صحت ڏي ڏيان ڏيڻ، هٿيار هلائڻ سکڻ، سياسي مظاهرن، هڙتالن ۽ هلچلن ۾ حصو وٺڻ. مڪڙيءَ وري چوڻ شروع ڪيو: ”اسان عورتن جي هستيءَ کي اڀرڻ نه ٿو ڏنو وڃي، اسان جي وجود کي اهميت نه ٿي ڏني وڃي. ٻيو ته ٺهيو پر اسان کي پنهنجي نالي سان سڏجڻ جي حق کان به وانجهو رکيو ٿو وڃي. چئي ٿي چوڪريءَ جو نالو ته رکيو ٿو وڃي، پر جن ٽي هو وڏي ٽئي ٿي ته هن جي شخصي نالي کي نظرانداز ڪيو ٿو وڃي، ايتري قدر جو عمر وڌڻ سان خود اسان کي پنهنجو چئي ٿي رکيل نالو ياد نه ٿو رهي. شاديءَ کان پوءِ اسان کي مڙس جي نالي پٺيان سڏيو ويندو: فلاڻي جي گهر واري. ٻار ڄمڻ کان پوءِ سڏيندا: فلاڻي جي ماءُ. شهر ۾ ته ڪنواريءَ کي پيءُ جي نالي پٺيان چوندا. مس فلاڻي، ۽ پرڻجڻ کان پوءِ مڙس جي نالي پٺيان چون مسز فلاڻي يا بيگم فلاڻي. ڌارين آڏو مرد پنهنجي ڌيءَ، پيڻ يا زال جو نالو نه وٺندا آهن. ها، ٻي به ڳالهه آهي: مڙس جي نالي وٺڻ لاءِ اسان کي ايتري منع آهي ڇڻ ته ائين ڪرڻ سان نڪاح ٽٽي پوندو....“

ٽهڪڙو مڇي ٿو.

”...ان ڪري اچو ته اڄ اسين ٻهه ڪريون ته آئيندي پنهنجي نالي سان سڏبو سين. جيڪو اسان جو نالو وٺي سڏ نه ڪندو، تنهن کي جواب نه ڏيندبو سين.“

ڪي ماڻهون تازيون وڃائين ٿيون.

”...پارٽي ٺاهڻ کان پوءِ اسان کي گهر کان ٻاهر به ڪم ڪرڻو پوندو. اهو آهي سماجي ۽ سياسي ڪم. ان لاءِ اسان کي ڳالهائڻ سکڻو پوندو. گونگيون نه اسين ڪين آهيون، پر ڳالهائڻ جو مطلب آهي ميٽر آڏو ڳالهائڻ، يعني تقريبن ڪرڻ. ان جي سکيا هيٽرئي ٿيون شروع ڪريون. منهنجي رت آهي ته توهان مان هر هڪ هتي جتي مان بيٺي آهيان، اتي سڀني جي سامهون بيٺي، پنهنجو ۽ پنهنجي مڙس يا ڀيڻ جو نالو ٻڌائي. اها نه رڳو سکيا ٿيندي پر بغاوت پڻ.“

پوءِ ته ماڻهن ڏاڍا مڙا ڪيا. ڪي نه ائين ڪرڻ لاءِ پنهنجي جڳهه تان اٿيون نه ٿي. هنن کي زوريءَ اٿاريو ٿي ويو. ڪي اچي بيٺيون ٿي ته وات مان اکر نه ٿي اڪلين، منهن ڳاڙهو ٿي وڃي وڃي سڄي ٿي ويون، پوتئي يا هٿن سان اکيون ٽپي ڏيکيائون. پر هنن کي ايسٽائين نه ٿي ڇڏيو ويو، جيستائين هنن ميٽر ڏي مهڙ ڪري نه ٿي پيرا پنهنجو ۽ پنهنجي پٽار جو نالو نه ٿي پڪاريو.

تمام ٿورڙن ماڻهن کي خبر هوندي ته جنهن تحريڪ ڪري ههڙي ننڍڙي شهر ۾ ڪريو لڳو، تنهن جو سهرو مڪڙي جي سر تي هو.

اڳ به به پيرا هتي زمين جا نيلام ٿيا هئا ۽ سر جي ماڻهن احتجاج ڪيو هو. هن پيري جڏهن وري سرڪاري

زمينن جي باري ۾ اهڙو اعلان ٿيو ته هاري سنگت ان خلاف پارٽي سطح تي هلچل هلائڻ جو فيصلو ڪيو. هنن جي گهڙ هٿي ته اهي سرڪاري زمينون ٽر جي هارين کي مفت ڏنيون وڃن. حڪومت اهي نيلا ڪري رهي هئي. نيلا جا شرط ۽ پابنديون اهڙيون هيون، جو هتي جا هاري انهن شرطن ۽ پيسي جي ان هوند ڪري خريد ڪري نه ٿي سگهيا. اهي زمينون فقط ڌاريا کاتيدار ايراني ۽ زميندار نيلا ۾ خريد ڪندا ٿي ويا.

هاري سنگت وارن اهڙي نيلا خلاف اخباري بيان جاري ڪيا، خط ڇپرايا، ايڊيٽوريل لکرايا. هنن گڏجاڻيون ڪري ٺهراءَ پاس ڪيا. وفد ٺاهي اختيار ۽ وارن سان مليا. پر ڪو اثر ٿيندو نظر ڪونه آيو. هنن شهر ۾ وڃي، مختيارڪار جي آفيس، جتي نيلا ٿيڻو هو، اتي مظاهرو ڪرڻ جو سٽاءَ رکيو.

مانجهي ۽ هاري سنگت جا ڪجهه ماڻهو ان تعلقي شهر ۾ وڃي، اتي جي ڪن رهاڪن سان مليا. هنن ڪيترن ئي شاگردن ۽ اديبن سان خيالن جي ڏي وٺ ڪئي. هن شهر ۾ مزورن جي ڪا يونين ڪانه هئي، پر پورهيتن جون برادريون هيون جهڙوڪ واڍا، ڪٽي، ميربحر، لوهر ۽ ٻيا. مانجهي ۽ وارا هنن برادرين سان سندن چڱن مڙسن ذريعي وڃي مليا ۽ هنن کي ساٿ ڏيڻ تي تيار ڪيائون. مظاهري کان هڪڙو ڏينهن اڳ، مڪڙي هڪ ٻهراڙي جي عورت سان آئي ۽ هن شهر ۾ رهندڙ ڪن شاگردن کي

۴ ٻين عورتن سان ڊگهيون ملاقاتون ڪيائين.

ٻن ڳوٺاڻين کي گهر ۾ گهٽ ٿندي ڏسي، پوريءَ پيڙهيءَ ۾ هي به پنهنجي بيماريءَ جي باري ۾ ڏس پڇڻ آيون هونديون. هنن کي وهڻ واسطي چيائين ته هو بنا هڪ جي ڪرڻ تي ويهي رهيون. هيءَ روش نرالي هئي. ٻيون ڳوٺاڻيون ته زور ڀرڻ تي به ڪرڻ تي نه وڃنديون هيون ۽ هٿ پٽ تي ويهي رهنديون هيون، پوريءَ غور سان ڏٺو ته هي ڳوٺاڻيون هيون به نرالهيون. هنن جا لڳا سادا چيٽ جا پر صاف سترا هئا. هنن جا جسم صحتمند ۽ ڦڙت هئا، هنن جي نڪاهن ۾ دليري هئي، هنن جي مرڪ ۾ پوريءَ کي چٽاءُ نظر آيو ته اسان کي پاڻ کان گهٽ نه سمجهجان. هنن کي باد آيو ته هنن جي چال عام ڳوٺاڻين وانگر ٻير گهلي کڻڻ واري نه هئي پر هنن جي وڪڻ ۾ مردن واري پختاڻي هئي.

پوري هڪ وڏي شهر ۾ ڊاڪٽري ڪاليج ۾ پڙهندي هئي. هوءَ هڪ آفيسر جي ڌيءَ هئي. جڏهن هوءَ موڪلن ۾ ڳوٺ ايندي هئي ته هن شهر توڙي آسپاس جي ٻهراڙيءَ جون ڪڇ عورتون هن کان پنهنجن بيمارين جي سلسلي ۾ صلاح مشورو ڪرڻ ۽ نسخا لکرائڻ پيون اينديون هيون. هوءَ هنن ٻن عورتن سان ڪجهه ڳالهائڻ لاءِ لفظ سوچي رهي هئي ته مڪڙيءَ گفتگو ۾ اڳرائي ڪئي: ”اڏي، اسين توهان رهاڻ ڪرڻ آيون آهيون.“ هن چيو: هن جي مرڪ پوريءَ کي ڪشش واري لڳي.

”ها ادي، ڀلي ڪري آيون، جيءُ آيون،“ پوريءَ کي چوڻو پيو.

”توهان نازو شهر مان آيون آهؤ. اتي ڪاليجن ۽ يونيورسٽيءَ ۾ ڏاڍا هنگاما ٿيا هئا. شاگردن وڏا وڏا جلوس ڪڍيا ۽ جلسا ڪيا. پر اسين خاص چوڪرين جي ڪيل مظاهري بابت توهان جي وائان پڌڻ چاهيون ٿيون.“

هنن جي وائان اهڙو سوال هڏي، پوريءَ جا ناڪ لڳي ويا، ڇڻ پهرن کي پهر جهليندي ڏٺو هئائين. پوءِ پنهنجا هوش حواس ڪٺا ڪيائين. هي ته هن جي دلچسپيءَ وارو موضوع هو، ۽ ڏاڍي شوق سان چوڻ شروع ڪيائين:

”هر سال ڪوڙن ڊوميسائيلن يا پيدائشي هنڌ جي سرٽيفڪيٽن ذريعي ٻين پرڳڻن جا ڪيترائي شاگرد اسان جي ڪاليجن ۾ داخلا وٺندا آهن. اسين گهڻي ڊانهون ڪوڪون ڪندا آهيون ۽ اخبارن ۾ ڇپرائيندا آهيون پر ورنڊو ڪجهه ناهي. هن سال اسان باقاعدي ۽ زبردست احتجاج ڪيو. اهڙن ڌارين کي اسان ڪاليج ۽ هاسٽل ۾ گهڙڻ نه ڏنو. جلسا ۽ جلوس ڪڍياسين. ان ۾ اسان سان پوري يونيورسٽيءَ ۽ ٻين ڪاليجن جي شاگردن ساٿ ڏنو. چوڪرين جو هڪڙو الڳ جلوس نڪتو. اسان نورا هٽنديون شهرن جي رستن تان ٿي هليونسين، ته پوليس لٽ بازي ۽ ڳوڙها گئس شروع ڪري ڏني. سپاهين ڪيترين چوڪرين کي گرفتار ڪيو ۽ انهن سان نازيما حرڪتن ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. مونکي به پڪڙيو ويو. اسانکي

ٻه ڏينهن نه ماني ڏلي وئي ۽ نه پاڻي. سخت سيءَ هوندي به پورا هنڌ ٽپڙ نه ڏٺا ويا. بک، اڃ ۽ سيءَ ڪري ڪيتريون چوڪريون بيهوش ٿي ويون يا نمونيا جو شڪار ٿيون. شايد ان ڪري ئي هن ڏينهن کانپوءِ اسان کي آزاد ڪيو ويو. ٻاهر آيون سڀن تہ ٻڌايو ويو تہ سڀ ڪاليج ۽ يونيورسٽيون ان ڄاڻل مدي تائين بند ڪيون ويون آهن. ان ڪري ڳوٺ اچڻو پيو.

”ٿوري گهڻي تي يا معمولي ڳالهه ڪسي بهانو بنائي، مهينن جا مهنا تعليم جا هنڌ بند ڪيو ٿا ڇڏين،“ مڪڙيءَ چيو.

”اسان کي نابود ڪرڻ لاءِ هر محاذ تي زور لڳايو پيو وڃي. تعليمي محاذ تي به اسان کي نقصان پهچايو پيو وڃي. ٻارنهن مهينن مان ڏهه مهنا ڪاليج بند رکيا وڃن ٿا. ان ڪري اسان جو نئون نسل ٻوڏي رهجي ويندو. مون سان گڏ جن مئٽرڪ پاس ڪئي، سي ٻه سال اڳ ئي مون کان ڊاڪٽر بنجي ويندا. هڪڙو، نوڪريءَ واريون جايون اهي ڀري ڇڏيندا، ۽ ٻيو تہ هو نوڪريءَ ۾ مون کان سينيئر ٿي ويندا ۽ ترقيءَ جا اول حقدار اهي ئي ٿيندا.“

”ڳالهه نڪتي آهي تہ توهان کي ڌارين ايراني جو اسان کي قومي نقصان پهچائڻ جو هڪڙو ٻيو محاذ به ٻڌايان ٿي. اهو آهي اسان مان شادي ڪرڻ. اسان جي قوم مان گهوت هجي يا ڪنوار، ٻنهي حالتن ۾ ان خاندان ۾ ٻولي فارسي ڳالهائي ويندي ۽ انهن جو اولاد پاڻ کي ان

ٻيءَ قوم جو سمجهندءَ ۽ ٻڃاڙيءَ ۾ اسان جي قوم واري جي ملڪيت به انهن ڌارين جي حوالي ٿيندي. چونڊن يا ٻئي ڪنهن به اختلافي مسئلي ۾ اولاد اسان جو نه پر ڌارين جو پاسو وٺندو.

”اهي ته اسان جا اڪين ڏٺا واقعا آهن،“ مڪڙيءَ سان گڏ آيل چوڪريءَ چيو.

”اڃا به ٻيو محاذ اٿن: هتي پنهنجو تعداد وڌائڻ. ڪنهن نه ڪنهن نموني پنهنجي هم زبان ايرانين کي مذهب جي نالي ۾ ٻين ملڪن ۽ ديسن مان آڻي هتي ٻيا آباد ڪن. هاڻي جنهن به ملڪ مان لوڏجن ٿا ته ٺڪ اچيو هتي ڪن، ڇي هي اسلام جو گهر آهي ۽ هتي دنيا جي مسلمانن کي پناهه وٺڻ جو حق آهي.“ پوريءَ چيو.

اتي مڪڙي چوڻ لڳي: ”اهو ته صفا يهودين وارو قصو آهي. فلسطين ۾ منڍ ۾ اصلوڪا رهندڙ يهودي اڻي ۾ لوڻ برابر هئا. پوءِ مذهب جي نالي ۾ انگريز ۽ آمريڪي سامراجين جي مدد سان ٻاهرين ملڪن جا يهودي اتي آباد ٿيندا ويا. نيٺ اهي اتي جي اصلي رهاڪن، فلسطينين، کان تعداد ۾ وڌي ويا ۽ اتي يهودي رياست قائم ڪئي اٿن. هاڻي اهي اصلوڪا فلسطيني عرب دربدر آهن ۽ يهودي ٻيا اتي حڪومت ڪن.“

پوري، مڪڙيءَ جي ايتريءَ ڄاڻ رکڻ تي، اچرج ۾ پنهنجي وٺي.

”اسان هيٺئر ٿي اڪيون پٽيون آهن ۽ پنهنجي ديس ۾

هيو اسرائيل نهڻ نه ڏينداسين، پوريءَ چيو.
 ”اڄ اسين تو وٽ انهيءَ لاءِ آيون آهيون، مڪڙيءَ
 چيو، ”نه ڌارين جي اڃا به هڪ ٻئي معاذ کي روڪڻ لاءِ
 ڪجهه سوچيون.“

”اڃا، پوءِ جلدي ٻڌايو نه!“ پوريءَ اڏاڻيءَ مان ورائيو.
 ”اهو هي آهي ته ايراني اسان جون زمينون وٺندا،
 انهن تي قبضو ڪندا ٿا وڃن. زمين ذريعي هو هتي جي
 ماڻهن کي غلام ۽ مجبور ۽ اقتصادي طرح ڌرين ڀر ڪرڻ
 بنائي سگهن ٿا. فلسطين ۾ به يهودين ان وقت زور وٺڻ شروع
 ڪيو، جڏهن ترڪ سلطان پاهرين يهودين کي فلسطين ۾ زمين
 خريد ڪرڻ جي عام ۽ کليل اجازت ڏني: اهڙيءَ طرح
 آزاديءَ کان اڳ ۾ ڪيوبا ۾ آمريڪن زمينون خريد
 ڪري، انهن تي قبضو ڪيو، ۽ اتي تماڪ ۽ ڪمند پوکيو،
 ۽ پوءِ وري اهي ئي آمريڪي زميندار ڪنڊ جا ڪارخانا
 کولي، اتي جا وڏا صنعتڪار به ٿي ويا. اهڙيءَ طرح پوري
 ڪيوبا جي اقتصاديات تي آمريڪن جو غلبو ٿي ويو.“

هڪ ڳوٺڻيءَ جي واڌن اهڙيون ڳالهيون ٻڌي، پوريءَ
 جو وات ڦاٽي ويو. وچ ۾ ئي پڇيائين:
 ”پير، تون ڪيتري پڙهيل آهين؟“

مڪڙيءَ جواب ڏنو: ”اهو پوءِ ٻڌائينديسانء. سو ڳالهه،
 هيءُ آهي ته سياڻي هتي سرڪاري زمينن جي نيلام ٿيندو.
 اسان کي اهو ڪنهن به قيمت تي روڪاڻو آهي. اهڙا
 نيلام اڳي به ٿيندا رهيا آهن: هونءَ به اسان جي زمين جو
 وڏو حصو ڪليمين ۽ آفسرن کي انعام جي صورت ۾ ايراني

جي حوالي ٿي چڪو آهي. هن ٿيندڙ فيلام جا شرط اهڙا آهن، جو اسان جا هاري اها زمين خريد ڪري نه ٿا سگهن. هنن جي هڙ ۾ پيمسو ڪونهي. ٻايريان ٿي، نوٽن جون جهوليون ڀري اچي پهتا آهن.“

”پوءِ؟“

”ان فيلام کي مظاهرا ڪري، جلسا ڪري، جلوس ڪڍي روڪائڻو آهي ۽ هر قيمت تي روڪائڻو آهي. مرد به ميدان ۾ ايندا. شهري ۽ ڳوٺاڻا سڀ هوندا. عورتون به جهجهي تعداد ۾ تيار آهن. تون به نه رڳو ان ۾ شرڪ ڏجان، پر اسان جي رهنمائي به ڪجان. تنهنجيون اهي واٽون ڏنل ۽ آزمائيل آهن.“

پوري ماٺ ٿي ٿي ۽ ۾ پنڄي وئي.

مڪڙيءَ چيو: ”ان هڪ ۽ هڪ ته اسان کي هن حال ۾ پهچايو آهي....“

پوري هڪدم اٿي کڙي ٿي ۽ مڪڙيءَ جي سامهون وڃي چيائين: ”اڄ نڙي وڃاء!“ مڪڙيءَ پنهنجي هٿ جي تري آڏو جهلي ۽ پوريءَ زور سان ان تي ٽاڙي وڇائي.

وري پوري، کاڌيءَ نسي ساڃي هٿ جي ڏسڻي آگر رکي، ڪنهن سوچ ۾ پنڄي وئي. اکيون ڦڙڪائي چيائين:

”پر ادي هن شهر جي ماڻهن اڳ ڪڏهن به اهڙيءَ هلچل ۾ بهرو نه ورتو آهي، تن کي سڀاڻي واري مظاهري ۾ شامل ٿيڻ لاءِ ڪيئن تيار ڪبو؟“

مڪڙيءَ ورائيو: ”هينئر گهڻي کان گهڻين چوڪرين

۴ عورتن سان هلي ٿيون ملون ۽ انهن کي هلي ڳالهه ٿيون سمجهايون. ٻي ڳالهه ته پهراڙي جي عورتن جو جلوس ڏسي هي شهر واريون به شرم کان ٻا غيرت کان پاڻهي مهڊان ۾ اچي شامل ٿينديون.

ان تي سڀني کلڻ لڳيون.

”ادي مڪڙي، تون ته اهڙي سهڻي آهين، جو توکي ڏسي، عورتن جو ته مان چئي نه ٿي سگهان، باقي مرد، جلوس ته ڇا باهه ۾ به ٽپي پوندا!“ پوريءَ چيو.

وري سڀني کلڻ لڳيون.

”چڏ مسخري، مڪڙيءَ شرمائجي چيو.

”مان سچ ٿي چوان. مون کي خيال ٿو اچي ته تنهنجو رڳو ديدار ئي مردن يا گهٽ ۾ گهٽ منهنجي هم ڪلاسي چوڪرن کي شاعر بنائي ڇڏي.“

”پر منهنجي من جو سائين چونڊو آهي ته هالي وارا شاعر ڏانگ جهڙن زلفن ۽ هرڻي جهڙن اکين ۾ اٽڪي نه ٿا بيهن، پر هنن جون نگاهون اونهيون وڃن ٿيون ۽ هو عورت جي دليري ۽ وطن سان لڳاءُ ڳولڻ لڳن ٿا، يعني عورت کي گوريلا ڪردار ۾ ڏسڻ چاهين ٿا.“

ٺهڪڙا گونجيا.

”ها ادي، آهي ته اهو سچ. پر اسان جون عورتون، خاص ڪري شهر واريون، اڃا تائين پاڻ کي گمڏيون ۽ شو ڪمس جون ڊميون بنائي چاهين ٿيون،“ پوريءَ چيو. پوءِ هو ٻئي ڏينهن جي جلوسي ۽ جلوس لاءِ تفصيل

سان سٽاءَ سٽل لڳيون.

سڄ ڪني ڪڍي ته ائين نظر لڳو ته اڄ هو لڪتو ئي هن شهر جو تماشو ڏسڻ خاطر آهي. رستا ۽ گهٽيون خالي آهن. سوير ڏسي پنهنجن ڏندن ڌڙين ۽ ٻين ڏانهن ويندڙ پورهيت ۽ هاري نظر ڪونه ٿا اچن. اسڪول ڏانهن ويندڙ ٻار به ڪونه نڪتا آهن. گهرن ۾ ڪڏهن سس پس. ڪڏهن سرهاٽ، ڪڏهن جوشيلا آواز ۽ ڪڏهن گرم اگرم بحث ٻڌجن ٿا. بس اسٽاپ تي سڄ لڳي پئي آهي. هتي واريون هوٽلون ۽ ره ڦٽي ڪان لائوڊ اسپيڪرن تي گانا شروع ڪري ڏينديون هيون، سي اڄ بند آهن. مالڪن بسون ٻاهر ئي ڪونه ڪڍيون آهن.

شهر ڏانهن ايندڙ رستن ۽ پيچرن تي ۽ ٻين وچان ڪي مرد ۽ عورتون ٻن ٻن ٽن جي ٽولين ۾ شهر اندر گهڙندا ڏسجن ٿا. هاڻي نوڪرين وارا نروار ٿيا آهن. هو پنهنجن آفيسن ۾ پهچڻ لاءِ ٽڪڙيون وڪون ڀريندا وڃن ٿا.

جڏهن سڄ شهر جو وڌيڪ نظارو ڪرڻ واسطي اڃا مٿيرو اچي ٿو ته ڏسي ٿو ته هڪ چوسول وٽ پنجاهه کن ٻهراڙيءَ جون عورتون ڪميون ٿي ويون آهن. انهن جي اڳواڻ مڪڙي آهي. جلدئي پوري به اچي هنن سان شامل ٿئي ٿي. ايندي ئي هوءَ نعرا هڻائڻ شروع ڪري ٿي. نعرن ۾ بلندي ۽ جوش آهي. آسپاس جي گهرن سان ماڻهن ۽ چوڪريون نڪرنديون هن مهڙ ۾ شامل ٿينديون نظر اچن

ٿيون. جلد ئي عورتن جو هجوم سؤ کن جو ٿي وڃي ٿو. گوڙ تي ڪيترا مرد به ڪٺا ٿي ويا آهن. مڪڙي انهن جي ويجهو وڃي چوي ٿي: ”اچو ڀائرو، اچي جلوس ۾ شامل ٿيو، هي سڀ جو احتجاج آهي.“

جلوس هلي شروع ڪري ٿو. جڻن اڳتي وڌي ٿو ته ڪوڙ ڳوٺاڻا لائي ڪٿان اچيو ان ۾ شريڪ ٿيندا وڃن ٿا. نعرن جي ڳونج وڌندي وڃي ٿي. رستي تي مڪڙي ۽ شاگردياڻيون گهرن ۾ گهڙي وڃن ٿيون ۽ گهر وارين عورتن توڙي سڙدن کي جلوس ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ چون ٿيون. اهڙيءَ ريت جلوس ۾ وڌارو ٿيندو وڃي ٿو. گهر ويهي رهندڙ نوجوان ۽ رستي تي پري کان رؤنشو ڏسندڙ ماڻهو جيڪي جلوس ۾ حصو نه ٿا وٺن تن کي شاگردياڻيون چوڙيون ۽ پوتيون اڇلائي هڻن ٿيون ته هي پاڻي وڃي گهرن ۾ وهو! اهڙيءَ طرح اڃا به گهڻا ماڻهو جلوس ۾ شامل ٿين ٿا.

هن مهل ٽئين مانجهي ۽ ڳوٺن سان آيل ٻيا ماڻهو به آهستي آهستي جلوس جو حصو بنجي ويا آهن. شهر ۾ ڀرپور هٽاتڙ آهي. سڄ عجيب سان دوڏا ڦٽڙي ڏسي ٿو ته ههڙي ننڍي شهر ۾ هيترا ماڻهو ڪيئن گڏ ٿي ويا آهن، ڪٿان آيا آهن! ذهن هزارن جو هي جوشيلا جلوس مختيارڪار جي آفيس ڏي وڌي رهيو آهي. مرد جلوس جي مهڙ ۾ ٿيڻ چاهين ٿا، پر عورتون قبول نه ٿيون ڪن. هو مڪڙيءَ ۽ پوريءَ جي مهنڌاريءَ ۾ آڏو آڏو هلي رهيون آهن.

پوليس جي هڪڙي ٽرڪ رستوروڪي اچي ٿي بيهي. هو لاڏوڏ اسپيڪر تي چون ٿا ته ”هي جلوس بي قاعدي آهي، ان ڪري چڙوچڙ ٿي وڃو!“ جواب ۾ ماڻهو پوليس خلاف نعرا هڻن ٿا. پوليس چٽاءَ ڏئي ٿي ته ”هي حالت ۾ لمبازي ڪئي ويندي ۽ ڳوڙها گئس گولا اڇلايا ويندا!“ جلوس تي ڪو اثر ڪونه ٿو ٿئي. سپاهين ڪسي هيٺ لهي لڏين هلائڻ جي همت ڪانه ٿي ٿئي، پر ڳوڙها گئس جا ٻه گولا اڇلائين ٿا. ماڻهو چڙي پون ٿا. هنن ۾ جوش پکڙجي وڃي ٿو ۽ هو جوابي حملو ڪن ٿا. پوليس ڏي پٿر ۽ سرونڻا اڇلائين ٿا. سپاهي گهٻرائجي وڃن ٿا ۽ پنهنجو سر بچائڻ خاطر ٽرڪ مان ٽپو ڏئي ڀڄڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. ماڻهو هنن کي نه رڳو مارين ڪٽين ٿا، پر هنن کان لٽيون، پستول ۽ رائيفلون به ڪسي وٺن ٿا. گهڻو ڪري سڀ سپاهي زخمي حالت ۾ ڀڄي وڃن ٿا. ماڻهو ان ٽرڪ کي بساهه ڏئي ٿا ڇڏين.

ماڻهن جي هٿن ۾ پوليس کان ڪسمل لٽيون ۽ بندوقون ڏسي، پوري زور سان چوي ٿي:
 ”مون کي ائين محسوس ٿي رهيو آهي ته هٿيار ديس جي حقيقي رڪوالن ڪردن وٽ پهچي ويا آهن.“
 نعرن ۾ نئين جان اچي وڃي ٿي:
 ”زمين جا انعام ۽ نيلام....“
 ”بند ڪريو!“
 ”ديس اسان جو....“

”زمن اسان جي!“

”پورهيو اسان جو....“

”اڀت اسان جي!“

”جو کيڙيندو....“

”سو کڻندو!“

”جو پوکيندو...“

”سو کڻندو!“

”جو لڻندو....“

”سو کڻندو!“

”جو گهايندو....“

”سو کڻندو!“

ههڙي هجوم ۽ ههڙي جوش ۾ ڏي عوام جي سياسي
فوج پنهنجيون ڪارروايون ڪندي آهي.

جلوس بس وڌان لنگهي رهيو آهي. فقط هڪڙي سرڪاري
لاري بيٺي آهي. ماڻهو ان جي ٽانڪيءَ جو پوڙ لاهي،
ڌيان سان ان کي تياري لڳائڻ ٿا. پينٽ پري وڃي ٿو. پوءِ
رستي تي جيڪا به سرڪاري گاڏي يا عمارت نظر اچي ٿي،
ان کي اڏڻ باهه لڳائي وڃي ٿي.

ٿاڻي وڌان لنگهڻ وقت ماڻهو ان تي حملو ڪن ٿا.
سپاهي مقابلي ڪرڻ لاءِ بندوقون ٽائي سامهون اچن ٿا ۽
چوڙڻ جي نيت به اٿن، پر جلوس مان جن وٽ هٿ آيل
بندوقون آهن سي جواب ڏيڻ لاءِ تيار نظر اچن ٿا. سپاهين

جا ڍير ڍرا ٿي وڃن ٿا. پوءِ ماڻهو هنن تي چڙهي وڃن ٿا. هنن کان نه رڳو هٿيار کسيڻ ٿا، پر هنن جي لٽن ۽ مڪن سان مرمت ڪرڻ لڳن ٿا. هو مشڪل سان پنهنجي جان بچائي الائي ڪٿي وڃي سامي پٽين ٿا.

ٻ. ٽي ڏينهن اڳ، هنن ئي احتجاج جي سلسلي ۾ ٻڪڙيل ڪيترن هاري ڪارڪنن کي، لاکپ ٽوڙي، آزاد ڪيو وڃي ٿو. ٽائي ۾ رکيل هٿيار لٽيا وڃن ٿا. پوءِ ان عمارت کي باهه لڳائڻ ٿا، خاص ڪري رڪارڊ روم کي. جڏهن رڪارڊ سڙي رهيو آهي، تڏهن سيوڙ مان هڪڙو همراھ ٻڪاري ٿو:

”ڪوڙا فرياد، ڪوڙا اهن-آه-آر ۽ ڪوڙيون شاهديون رک ٿي رهيون آهن!“

جلوس ڪورٽ وٽ پهچي ٿو، ته ڪلارڪ، آفيسر ۽ ٻيو عملو پڇي هليا وڃن ٿا. ڪافي پڇ ڊاهه ڪئي وڃي ٿي. پوءِ گولي گولي وڃي رڪارڊ روم کي چوچڙي ڏني وڃي ٿي. پيڙ بلند ٿيندي ڏسي، ڪو زور سان چوي ٿو:

”وڏيرن ۽ پوليس جا هارين ۽ پورهيتن خلاف ڪوڙا ڪيس رک ٿي رهيا آهن!“

جلوس هاڻي اهڙي پاڙي مان لنگهي رهيو آهي، جتي ايراني پرڏيهين جا گهر گهڻا آهن. اوچتو ئي اوچتو جلوس تي انهن جي ڪن گهرن اندران ۽ چتھن تان پٿرن، ٺڪرن پٿرن، سروڙن ۽ لوھ جي ٺڪرن جو وسڪارو ٿئي ٿو، ۽ ٽهڪندڙ پاڻي ۽ تيزاب اڇلايو وڃي ٿو. ماڻهن ۾ حالي

ڦڙڦوٽ پئجي وڃي ٿي ۽ هراس ڏسڻ ۾ اچي ٿو، پر جلدئي جلوس جا اڳواڻ حالتن جو مقابلو ڪرڻ لاءِ جوابي ڪارروائي ڪرڻ لڳن ٿا.

هي پرڏيهي سدائين پاڻ کي الڳ ٿلڳ سمجهندا هئا ۽ الڳ ٿلڳ رهندا هئا. هو هتي پاڻ کي جذب ڪرڻ بدران هتي جي اصلي رهاڪن سان زبان، تهذيب، نوڪرين، تعليمي ادارن جي داخلا ۽ ملڪيتن جي باري ۾ چٽو پتو اختلاف رکندا هئا.

هيئن جلوس وارن طرفان جوابي ڪارروائي ۾، بدمعاشن کي سدائين لاءِ سبق سيکارڻ واسطي هنن جا اهي گهر ٻاهران بند ڪري، انهن تي گاسليٽ ۽ پيٽرول جا دٻا هاري، باهيون ڏنيون وڃن ٿيون.

ڪو زور سان پڪاري ٿو: ”اسان جي ڌرتيءَ ڪردستان تي فساد جي جڙ جلي رهي آهي!“

ايراني پرڏيهين جي اوچتي حملي ڪري ڏيهي ڪردن جا ڪيترائي ماڻهو زخمي ٿيا هئا ۽ سڙي پيا هئا، پر جلوس وڌندو رهي ٿو، اڳتي وڌندو رهي ٿو.

سڀ جيل وٽ جلوس مٿان گوليون چوڙيون وڃن ٿيون. سڀ جيل جا سپاهي ۽ ٿاڻي مان پگھل سگهي، جن جو شمار چاليهه کن آهي، سڀ سڀ اچي هتي گڏ ٿيا هئا ۽ جلوس مٿان حملو ڪيو هئائون. جلوس وارا به جوابي حملو ڪن ٿا. ڪافي وقت گولين جي ڏي وٺ ٿيندي رهي ٿي. جلوس وارن مان ٻي شمار ماڻهو ڦٽجي پون ٿا ۽ ڏهه ڇٽا اڻ مري

وڃن ٿا. چار سڀاهي به گولين جو شڪار ٿين ٿا. ڪي زخمي ٿين ٿا ۽ ٻيا پاڻ بچائي پڇي وڃن ٿا. جلوس وري به ڪونه ٿورڪجي ۽ منزل ڏانهن وڌيڪ جوش سان وڌي ٿو، پر ان کان اڳ سب جيل جا دروازا پڇي، سياسي ۽ سالن کان بي دريافتا ۽ بيگناه سزا مليل قيدين کي آڇو ڪيو وڃي ٿو.

جلوس ۾ شامل ماڻهن جو ڳاڙهو هائي ويهه هزار ٿي ويو آهي. جلوس، پنهنجي منزل، مختيارڪار جي آفيس، وٽ پهچي ٿو. آفيس جو عملو گم ٿي ويو آهي. نيلام تي واڪ ڏيڻ وارا ايراني جي پري پري کان آيا هئا ۽ سوير کان پنهنجي ماڻهن ۽ نوٽن جي ٿهين سميت اچي سهڙيا هئا، سي پڻ جلوس جون ڳالهون ٻڌي اهڙو تيزيءَ سان ڀڳا آهن، جو پنهنجا ٽپڙ به کڻي ڪونه سگهيا آهن.

هتي پڻ پڇ ٻاهه ڪئي وڃي ٿي ۽ رڪارڊ روم کي چڪيا تي ڇاڙهيو وڃي ٿو. هر طرف خوشيءَ جا آواز بلند ٿي وڃن ٿا:

”نيلام رک ٿي رهيا آهن. انعام رک ٿي رهيا آهن، ڪوڙا ڪليم رک ٿي رهيا آهن، ڪوڙا ڪاٿا رک ٿي رهيا آهن!“

ٻاهه جا پڙڪا ڏسي، ماڻهن جي نعرن ۾ جوش، تيزي ۽ بلندي اچي وڃي ٿي.

سڙندڙ عمارتن، سڙندڙ فائيلن ۽ سڙندڙ گاڏين واري دونهين شهر کي وڪوڙي ڇڏيو آهي. ايترو دونهون ٿي

ويو آهي جو سڄ کي پوسٽ ٿيڻ لڳو آهي ۽ ان جي آڏو
انڌارو ڦري ويو آهي، ۽ هو پورو ڏيک ڏسي نه ٿو سگهي.
ان ڪري اڃا مٿي اچي شهر جي آسپاس جو نظارو ڏسي ٿو.
اختياريءَ وارن جي خواب خيال ۾ به ڪونه هو ته
هتي جا ماڻهو اهڙي مظاهري جو انتظام ڪري سگهندا يا
ايتري هنگامي جي همت اٿن. ان ڪري هنن پوليس ۽ بچاءُ
جو ڪو خاص انتظام ضروري نه سمجهيو هو. هاڻي جو پاڻي
گچيءَ تائين اچي پهتو ته هو سجاڳ ٿيا. فون جون ڦيريون
۽ واپريس جي ٺڪ ٺڪ شروع ٿي وئي. فون ته ڪانه لڳي.
معلوم ٿين ته شهر کان ٻاهر ويندڙ فون جون تارون ڪٽيون
ويون آهن. باقي واپريس تي ٽڪڙي واهر موڪلڻ لاءِ
هاڏاڏيون، نه رڳو پوليس لاءِ پر لشڪر لاءِ پڻ.

سڄ، دونهن ڪري، شهر کان نظرون هٽائي، شهر جي
آسپاس ڏسي ٿو ۽ مرڪي ڏئي ٿو. پوليس سان ڀريل لاريون
۽ ملٽريءَ سان ڏٽيل ٽرڪون ساز سامان سان اچن ٿيون،
پر شهر کان ٽي ميل پري رکجي وڃن ٿيون. اڳتي پاڻي
ٿي پاڻي آهي. شهر جي ٻاهران وڏو واه آهي، جنهن ۾
وڪرو گهارو پيل آهي ۽ ان مان درياھ وانگر پاڻيءَ وهي،
آسپاس ميلن ۾ ايراضيءَ کي ٻوڙي ڇڏيو آهي. ان شهر
ڏي ايندڙ هڪڙوئي ڀڪورستو پاڻيءَ هيٺ آهي. ٻئي طرف
کان هڪ ٻه ڪچا رستا آهن. پر اهي هڪ نه بيڪار آهن،
۽ ٻيو ته ڪڏون ڪو ٻاڪڻي ۽ وڻ ڪيرائي انهن تي برڪاڏون
ڪڍيون ڪيون ويون آهن.

ڪيترائي پوليس جا ۽ لشڪري آفيسر هيڏانهن هوڏانهن
ڦري رهيا آهن، سوچي رهيا آهن، صلاح مشورو ڪري
رهيا آهن.

پوءِ ٽپڙ ڪلهن تي کڻي، وڏون گوليندا، جهرجهنگ
جهاڳيندا هلن ٿا. جيستائين سپاهي چڱي تعداد ۾ شهر اندر
پهچن ٿا، تيستائين ئي ڪلاڪ بيا به لڳي وڃن ٿا. پهچندي
ئي اعلان ڪن ٿا ته شهر سان ڪرڻو لڳايو ويو آهي.

سچ ڀري ڀري لهي وڃي ٿو چڻ ڊپ هجيس ته بيقتصور
هوندي به پڪڙيو نه وڃي ۽ پوءِ نه صفا غائب ٿي وڃي ٿو
چڻ ته هاڻي جيڪي شهرين ۽ گونائين سان ٿيڻ وارو آهي،
سو ڏسڻ جو ست نه ٿي ساريائين.

ماڻهو ته اول ئي مظاهرو پورو ڪري ٿڙي پڪڙي ويا
هئا. سڀڪو پنهنجي وٽان پهچي ويو. سپاهين پنهنجي
ڪارروائي شروع ڪري ڏني. هر گهر جي نلاشي ورتي
ويئي، هر مرد ۾ شڪ آندو ويو، هر عورت جي بيحرمي
ڪئي وئي.

شهر ۽ ڀر وارن ڳوٺن جي سوين مردن ۽ عورتن کي
گرفتار ڪيو ويو. سڄي رات هنن کي ستميندا ڪٽيندا رهيا،
ابڙاءَ رسائيندا رهيا، بي عزتيون ڪندا رهيا، جئيون ڪندا
رهيا. ڏوهي ۽ بيڏوهي جو سٺو ڪونه هو. ڪجهه ڪلاڪن
اندر ئي سيني کي جٿرو لاش بنائي ڇڏيائون. جلوس دوران
گهٽين ۽ رستن تان سپاهي ۽ ڪابورا غائب ٿي ويا هئا.
فوج اچڻ کان پوءِ هو شينهن جو نقاب پائي منظر تي آيا.

ٻئي ڏينهن سپاهين لاءِ چئي سون جي ڪاٺ کلي پئي.
جن ماڻهن پيسا ٿي ڏنا، تن کي آزاد ٿي ڪيائون. هر چئي
ٽي پنج سو کان پنج هزار تائين ٿي ورتائون. هڪ ڏينهن
اندر هنن جي جھوليءَ ۾ لکين رپيا پهچي ويا.

بـاقـي سـو کن اهڙا مرد ۽ عورتون وڃي بيچيا، جن ۾
ڏوڪڙ ڏيڻ جي پڄت ڪانه هئي. انهن تي ڪيترن ئي قلمن
هيٺ ڪيس ڇـالـان ڪيا ويا. انهن کي وڏن شهرن جي
سينٽرل جيلن ڏانهن اماڻيو ويو.

هاري سنگت پاران هنن قيدين واسطي وڪيلن جو
بندوبست ڪيو ويو. سرڪار زمينن جو نيلام مهمل
ڪري ڇڏيو.

قومي ڪارڪنن، وطن دوستن ۽ انقلابين پٺيان ته سدائين
پنڊي پريءَ ۾ هوندي آهي، پر هن گرفتاريءَ جي وارثن
ڪيترن کي اچرج ۾ وجهي ڇڏيو. اهو ان ڪري جو هڪ
ته ڪرفيو واري واقعي کي مهيني کان وڌيڪ عرصو ٿي
ويو هو ۽ ٻيو ته جن جي خلاف وارنٽ نڪتا هئا، اهي
ڪرفيو واري شهر کان تمام پري، ڪن حالتن ۾ پندرهن
ويهن ڪو هن تي رهندڙ هئا، جيتوڻيڪ ڪرفيو وارن ڏينهن
۾ پڪڙ پڇاڙ ٿي هئي ۽ اها به ان شهر يا آسپاس جي ٻن
ٽن ميلن جي اندر وارن ڳوٺن ۾. ماڻهن اهو به محسوس
ڪيو ته جن خلاف وارنٽ نڪتا هئا، سي سچ پچ نيلام
واريءَ تحريڪ سان ڪنهن نه ڪنهن نموني ڳنڍيل هئا.
ڪارڪنن کي مڃڻو پيو ۽ خبردار ٿيڻو پيو ته سرڪار جي

جاسوسيءَ جو چار اثرائتي انداز ۾ پکڙيل هو.
جن خلاف واريٽ نڪتا هئا، تن ۾ مانجهيءَ جو نالو
منڍ ۾ هو. هن کي روپوش ٿيڻو پيو.

ٽيل جي ڪري، ايران شاهوڪار ۾ شاهوڪار ملڪ بنجي
ويو، يا گهٽ ۾ گهٽ ايران جو شهنشاهه، دنيا جو شاهوڪار
۾ شاهوڪار شخص بنجي ويو. پر ڪردستان ۽ ڪرد وڌيڪ
غريب ۽ وڌيڪ ڏٽيل بنجي ويا. ڪردستان ۾ ٽيل جي
ڪوهن نڪرڻ ڪري، ڪردن جي معاشي حالت سترڻ
بدان بگڙي وئي. انهن ڪوهن جي ڪمائيءَ سان ايران جي
شهنشاهه ۽ ايرانين جا ڪميسا پرچندا رهيا. ڪردستان جي
هڪ وڏي شهر مام آباد جي ڏهه ميل اتر ۾، هتي جو وڏي
۾ وڏو ٽيل جو ڪوهه هو. جڏهن اتي ٽيل تلاش ٿي ڪيو
ويو، تڏهن ڪردن کي آسرو ڏنو ويو هو ته ٽيل نڪرندو
ته اتي رڳو تر جي ڪردن کي روزگار ۽ نوڪريون
ملنديون ۽ ٽيل جي ساري اڀت ڪردستان جي واڌاري تي
خرچ ڪئي ويندي. پر اهي ٻئي انجام ڪونه پاڙيا ويا. ٽيل
جي پوري آمدني شهنشاهه ۽ ايرانين جي هٿن ۾ پهچي
ويندي هئي، ۽ اتي جي ٻه هزار ملازن مان رڳو هڪ سؤ
ڪرد هئا، سي به يا مزدور يا منشي. باقي انجنير ۽ آفيسر نه
سڀ ايراني هئا. جيتوڻيڪ ڪيترائي يونيورسٽين مان
ڊگريون پاس ڪيل انجنير ۽ هئرميند ڪرد بيروزگار
موجود هئا، ايراني مزدورن کي به وڏيون وڏيون پگهارون

بلنديون هيون، هنن کي رهڻ لاءِ عاليشان ڪوارٽر ٺهرائي
ڏنا ويا هئا ۽ ٻيون هر قسم جون سهوليتون هنن لاءِ ميسر
ڪيون ويون هيون، ۽ هو ٺٽ سان رهندا هئا. ڪردن کي
نوڪريون نه ڪونه مليون، پاڻ انهن کوهن جي ايراضي ۽
هنن جا جيڪي ڳوٺڙا، گهر، جهوپڙيون، ڪيٽيون ۽ وٽاڻ
هئا، تن کان به هنن کي هٿ ڏنڻا پيا ۽ انهن جو اجورو به
ڪونه ملين.

هاڻي هاري سنگت جو نشانو، هيءُ تيل جي کوهن ۽
ڪارخانن جي ايراضي هئي. پر هنن لاءِ ٻه اصول مقرر ڪيا:
هڪ ته تيل کي باهه نه ڏيبي يا ناس نه ڪيو. هو سر محمد
اقبال جي انهيءَ ويچار سان سهمت نه هئا ته جنهن ٻنيءَ مان
هاريءَ کي روزگار ميسر نه ٿو ٿئي، ان ٻنيءَ جي ڪڻڪ
ساڙي وڃي. هو ان خيال جا هئا ته ڪڻڪ ساڙڻ بدران،
ان سرشتي جي ڀرمار زميندار کي ختم ڪيو وڃي. ٻيو اصول
هنن اهو مقرر ڪيو ته ڌاريا اسان جي ڌرتيءَ تي ڪمائيءَ
جي لالچ ۾ اچن ٿا. ان ڪري ڪمائيءَ جي هنڌ هنن واسطي
اهڙيون حالتون پيدا ڪيون وڃن، جو نه هنن جي روزگار
جي سلامتي رهي ۽ نه اتي رهڻ ڪرڻ جي. اتي احتجاج ۽
بغاوتون ڪري، اختياريءَ وارن کي مجبور ڪيو وڃي ته
انهن ڪارخانن ۾ رڳو ڪردن کي ملازمتون ملن، ۽ ڌارين
کي به اڪيون ڏيڪاريون وڃن ته هو اسان جي ڌرتيءَ کي
پنهنجي ٻائي جي جاگير سمجهي بنا خوف خطري نه ايندا
رهن.

تيل جي ڪوهن ۽ ڪارخانن ۾ رهندڙ ايرانين جي منڀال واسطي اتي ايراني لشڪر جو هڪ جتو دائمي طرح مقرر هو. هاري سنگت جي گوريلن، سڀ گالههون ڪڍي حملي ۽ راتاهي جي رڌابندي ڪئي. هڪرات اوچتو حملو ڪيو ويو. سخت مقابلو ٿيو. هوڏانهن به نه رڳو ايراني سپاهي پر به هزار کن ايراني ملازم به هئا. ايراني لشڪر، جنهن کي آمريڪا سڪيا ڏني هئي، جنهن لاءِ سام هڻي ويندي هئي ته دنيا جو بهترين لشڪر آهي ۽ جنهن کي آمريڪا، ايشيا جو پهريدار مقرر ڪيو هو، ۽ جنهن وٽ آمريڪا جا بهترين ۽ خطرناڪ هٿيار هئا، تنهن دٻ ٿي ڪانه جهلي. ڌرتي ۽ وارن وٽ به هٿيار هئا، هنن وٽ تربيت، تياري ۽ تنظيم به هئي، پر سڀ کان وڏو هٿيار جو هنن وٽ هو، سو هو مقصد جي بلندي ۽ قومي جذبي جي سچائي. ٻنهي پاسي ماڻهو جام ڦٽيا ۽ مٿا، پر ايراني سپاهين ڀڄڻ شروع ڪرڻ ۾ دير نه ڪئي. هو پنهنجن جيپن ۽ ٽرڪن ۾ ميدان ڇڏڻ لڳا. ٿوري دير اڳتي بنديون جا ٺڪاءُ ۽ گولن جا ڌماڪا هئا، اتي هيٺوڙ گاڏهن جي ڦيٽن ۽ انجنيٽن جا گهرڙا فضا کي ڀرڻ لڳا. ايراني ملازم به ساڻيڪلن، موٽرسائيڪلن، موٽرن ۽ عملي جي لارين ۾، نه ته پيرين پنڌ ٿي اتان ڀڄڻ لڳا. هاري سنگت وارن هنن جي ڀڄڻ ۾ ڪابه رنڊڪ نه وڌي. هنن اهوئي چاهيو هو.

هاري سنگت جو ٻاڏو وڌي ڏهن سالن جو عرصو ٿيو هو.

گهونڙا هاري راجوڻي فيصان واسطي وڏيرن وٽ ڪونه ويندا هئا. شخصي مسئلن، گهرو جهيڙن، پاڙي وارن جي اڻٻڻت، سنگاڻنديءَ جي اختلافن ۽ برادريءَ جي تڪرارن ٺهڻ لاءِ هالي هو هاري سنگت وٽ ويندا هئا.

هن علائقي جا وڏيرا هاري سنگت کان گهٻرائجي ويا هئا. هنن هالي ڏاڍ ۽ ڏس جي ڪاررواين کي روڪي ڇڏيو هو. هو پنهنجي منهن به پيا ڳڻ ڳوٺ ڪندا هئا ۽ ٻين زميندارن سان ملندا هئا ته. هنن سان به پيا صلاح مشورو ڪندا ۽ سٿون سٿيندا هئا ته ڪيئن هارين جي ان تحريڪ کي ڇپرائجي ۽ ختم ڪجي.

دلاور هاريءَ وارو وڏيرو وٺي، رات ڏينهن ٻيو بدلي جي باءِ هر سڙندو هو. هن کي مجبور ٿي هن هاريءَ کي زمين واپس ڏيڻي پئي هئي، چوري ڪرايل ڍور موٽائڻا پيا هئا، ۽ هن جي سڙيل سامان ۽ سڙيل گهر جو عيوضو پري ڏيڻو پيو هو. اهوئي ٻيئي ڪمشنر جو فيصلو هو، جنهن کي هن جهڳڙي ٺهڻ لاءِ حڪومت ٿياڪڙ مقرر ڪيو هو. حڪومت ۽ ٻيئي ڪمشنر هارين، مزدورن ۽ شاگردن جي هليچل کان مجبور ٿيا هئا، جي ۳ ڏينهن کان ساندهه بڪس هڙتل ٿي ويهي پاڻ کي گرفتار ڪرائي رهيا هئا ۽ ڌڙڪا ۽ ڌڪيون هنن کي راهه تان هٽائي نه سگهيون هيون.

وڏيري زهر جو ڍڪ پري هي فيصلو قبول ڪيو هو. پر هو موقعي جي تاڙ ۾ هو.

هنن ڏينهن ۾ هنن کي وجهه ملي ويو. گهڻا هاري
ڪارڪن، انهن ۾ به خاص ۽ سرگرم همدراهم زمينن جي
نيلام واريءَ هلچل ۾ رڌل هئا. پهرين ان ڏينهن لاءِ تياريون
ڪرڻ ۾ ۽ پوءِ گرفتار ٿيل سائين جي ضامن ڪٺائڻ ۽ ڪيسن
کي منهن ڏيڻ لاءِ. وري وڏيري ولڻ وارو ڳوٺ ٻين ڳوٺن
کان ڪافي پري به هو.

هڪ رات وڏيري جا ڪيترائي ڀالتو شادا، دلاور جي
گهر تي چڙهي آيا ۽ ڪهاڙين سان سڀني ڀيائين تي حملو
ڪيائون. پوءِ ڌمڪيون ڏيندا هليا ويا. دلاور، هن جي زال،
۽ ٽيئر ۽ ٻه پٽ زخمي ٿيا. دلاور پاڻ سخت ڦٽجي پيو
هو. هنن جا ماڻا اچي پهتا ۽ هنن کي ڪٺائي ڏاڻي تي ويا.
پوليس پهرين ته هنن جو فرياد نه ٿي ورتو. پوءِ جڏهن
ورٽائون ته رپورٽ ۾ جوابدارن جا نالا اهي نه لکيائون،
جي فريادبن ٻڌايا. پر هنن ٻن چئن بيگناهه هاري ڪارڪنن
جا نالا لکيا، جي وڏيرو اڳواٽ ئي هنن کي ٻڌائي ويو هو.
پوءِ انهن بيگناهن کي سندن گهرن سان اٿاري وڃي
گرفتار ڪيائون.

زخمي اسپتال ۾ ويا ته ڊاڪٽر، جو وڏيري جو گهڻو گهرو
هو، ٻين زخمين کي ته داخل نه ڪيو ۽ چيائين ته انهن کي
ڪو خاص ڌڪ ناهي، پر دلاور، جنهن جي حالت نازڪ
هئي، تنهن کي اسپتال ۾ داخل ڪيائين.

ٻين هارين ضلعي، پرڳڻي ۽ ملڪ جي اختياريءَ وارن
کي تارون ڪيون، پر ٻن ڏينهن تائين ڪجهه ڪونه ٿيو.

پوءِ هو ضاعِي هِيڊ ڪوارٽر ۾ وڃي ايس - پي ۽ سان سلياءَ. هن درخواست ڏي - ايس - پي ۽ ڏي موڪلي ۽ ڏي - ايس - پي ۽ صوبيدار ڏي. صوبيدار ورندي ئي هنن تي ڏنڊو کڻي آيو. چيائين: ”توهان مون کي ڪونه ٿا سڃاڻو، مان چار خون ڪري چڪو آهيان، جنهن به منهنجي شڪايت ڪئي تنهن کي مان سڌوگولي ۽ سان شڪار ڪندس. مان رشوت دهل تي ڏونڪو هڻي کائيندو آهيان. منهنجو اڄ ٽائين ڪير وار ونگو ڪري نه سگهيو آهي. مان هارين جهڙن ٻيڄ ماڻهن کي ڪنگهان به ڪونه اهڙا ڪتا نه روز پيا مرن. منهنجي هلندي پچندي رئيس، سردارن ۽ خانن ٽائين آهي. توهان منهنجي ماتحت ٿا ٿئي خلاف وڏن آفيسرن وٽ شڪايت ڪئي آهي، مان توهان مان هڪ هڪ کي ڏسي رهندس.“

ڏهن ڏينهن کان پوءِ اسپتال ۾ جڏهن دلاور ڀرين پسان ۾ ٿيو ته ڊاڪٽر هن جي مائٽن کي چيو ته هن کي هڪدم گهر کڻائي وڃو. مائٽن احتجاج ڪيو ته هي ئي ڪونهي، گهر ڪيئن کڻائي وڃون. پر ڊاڪٽر زبردستي ۽ هنن کي لوڏي ڪڍيو. هو اڃا اها ڪٽ کڻي اسپتال جي در وٽ پهتا ته دلاور دم ڏنو.

پوليس کي ڊاڪٽر بيان ڏنو ته هن کي چڱو پلاوڪري چار ڏينهن اڳ - اسپتال مان موڪل ڏني وئي هئي. هي وري الائي ڪهڙي بيماريءَ جو علاج ڪرائڻ لاءِ کڻي ٿي آيس ته وات تي ئي مري ويو. پوسٽ مارٽم جي رپورٽ

۾ ڊاڪٽر لکيو ته دلاور جو موت نمونيا جي بيماريءَ ڪري ٿيو آهي.

اهڙو ظلم ڏسي دلاور جو هڪ جوان پٽ دماغ تي توازن وڃائي ويٺو، ايتري قدر جو هن کي زنجيرن ۾ ٻڌي قابو ڪيو ويو.

دلاور جي زال، جنهن کي سرڪاري ڊاڪٽر اهو چئي علاج کان انڪار ڪيو هو ۽ اسپتال ۾ داخل نه ڪيو هو ته هن جو زخم معمولي آهي، جيتوڻيڪ ان وقت هلڻ چلڻ نه ٿيو، پر هو اڻي بيهي به نه ٿي سگهي، تنهن جو اصل ۾ ڪاٻي ۽ چنگه وارو هڏو ڀڄي پيو هو. بروقت علاج نه ٿيڻ ڪري چنگه سڄي پئي، زخم پڪريز ڪري ويو، ان ۾ ڪينٽان پئجي ويا، ان مان رت ۽ پٺونءَ وهڻ لڳي ۽ ڏپ ڪري ويو. جنن ٽنن ڪري هن کي ڪمي ۱۵ ميل پري شهر ۾ هڪ خانگي ڊاڪٽر کي ڏيکاريو ويو، جنهن ٽنگ جي چڪاس ڪري ٻڌايو ته اها ايتري خراب ٿي وئي آهي جو گوڏي وڌان ڪپڻي پوندي.

ڪيترائي سائي دستور موجب ”هارين جي اسڪول“ ۾ گڏ ٿيا. هي اسڪول ڳوٺ کان پري هڪ هاريءَ جي زمين تي ٺاهيل گهر ۾ بنايو ويو هو. هتي نه رڳو هارين کي لکڻ پڙهڻ سيکاريو ويندو هو پر هنن کي ملڪ جي خبرن کان باخبر ڪيو ويندو هو ۽ دنيا جي موجود حالتن تي خيالن جي ڏي وٺ، تبصرو ۽ تنقيد به ٿيندي هئي. هاري سنگت

جي ڪاروباري ڪاميٽي ۽ جي ميٽنگ به هتي ٿيندي هئي.
هڪڙي هاريءَ هڪڙو شعر ڳائي ٻڌايو، جو هو هڪ
چيني ڪتاب تان اٿاري آيو هو:

سوچيو، ساڻيو! سوچيو

ڏسو، ساڻيو! ڏسو

اڄوڪيون حالتون.

زميندار ڪم ڪونه ٿا ڪن

پر هنن جا گدام اناج کان پها ڦاٿن،

شاهوڪار ڪڪ پڇي پيو نه ٿا ڪن

پر بي انت کاڌو کائڻ ڪري

هنن جا پيٽ نڪرندا وڃن.

هاري ۽ پورهيو سمجهڻ ڏهنهه ڀڳهر وهائڻ

تڏهن به اڌ بکيا ۽ اڌ اگهاڙا

اڄهي لاه چٽ ڪاڌ.

سوچيو، ساڻيو، سوچيو

ڇا حالتن ۾ ڦيرو اچڻ نه گهرجي؟

هڪ ساڻيو ٻڌايو: ”موڪلڻ ڪري شاگردن جي

هڪڙي ٽولي اسان جي تر جي ڳوٺن ۾ آيل آهي. هوهارين

کي لکڻ پڙهڻ سيکاريوندا آهن، هنن ۾ سياسي ساڃاهه پيدا

ڪرڻ وارن ڳالهين پڌڻيندا آهن ۽ عملي ڪم به ڪندا

آهن. مثال طور غريبن جي ڪچن گهرن ۽ ڪڪڙين جهوپڙين

جي مرمت ڪرڻ ۽ انهن کي مضبوط بنائڻ لاه پاڻ مزوري

ڪندا آهن ۽ گهريل سامان پنهنجي خرچ تي مهيا ڪندا

آهن. هيئنئر به اسان جي ڳوٺ ۾ خميسي، لونگ ۽ ڪانڊيري جن جي گهرن تي ڪافي محنت ڪئي اٿن.“
 ٻئي هڪ ساٿي ۽ ٻڌايو ته ماڪوماچي جنهن کي وڏيري ڪوڙي ڪيس ۾ ست سال ٽيپ ڏياري هئي، سو سزا پوري ڪري جيل مان آزاد ٿي اچ آيو آهي.
 پوءِ گفتگوءَ جو رخ بدليجي ويو:

”جڏهن عوام ڏسي ٿو ته ٽائين تي زميندار ۽ سرماڻيدار جي چرچ تي پورهيتن ۽ غريبن تي ناجائز ظلم ٿئي ٿو، اتي پيسن جي بازي هلي ٿي، ڪورٽن ۾ ڪيس اهو ڪٿي ٿو جنهن وٽ سٺ ۽ ڀٽ آهي، جو پيسن جي زور تي سٺو وڪيل ڪري سگهي ٿو يا اثر رسوخ ۽ هلندي پچندي اٿس، جتي قانون نيلاڻ ٿيندو ۽ انصاف وڪايندو آهي، تڏهن ماڻهن جو قانون ۽ انصاف جي ادارن تان پروسو پڇي پوندو آهي.“

”جاگيرداري ۽ سرماڻيداري سرشتي ۾ قانون بنائڻ وارا هاڻ جاگيردار ۽ سرماڻيدار يا سندن چاٿڙا هوندا آهن. انهن قانونن ۾ سندن طبقي جي سلاستي ۽ بچاءُ هوندو آهي. اهي قانون اهڙا هوندا آهن، جن تي عمل فقط پورهيت طبقي وارن لاءِ ٿيندو آهي. پرسان طبقو پيسي يا هلندي پچنديءَ جي زور تي ان جي پڪڙ کان پنهنجو دامن بچائي سگهندو آهي. سڙائڻ جي چنبي ۾ گهڻو ٿو رکو مسڪين پورهيت ۽ هاري ايندا آهن.“

”پوليس ۽ ڪامورا شاهي ڦريندڙ طبقي، پنهنجي ڦر

جي حفاظت ۽ ڦر ۾ مدد ڪرڻ خاطر وجود ۾ آندا آهن.“
 ”جاگيرداري ۽ سرمائيداري سرشتي ۾ انصاف جي
 ادارن کان اهو ڪرايو ويندو آهي، جو حڪمران چاهيندا
 آهن. حڪمران طبقي جو مفاد ئي انصاف جي صورت وٺندو
 آهي.“

”جڏهن ملڪ ۾ قانون نه رهندو آهي، جڏهن ملڪ ۾
 انصاف نه رهندو آهي، تڏهن عوام قانون پنهنجي هٿ ۾ کڻندو
 آهي ۽ ڏنڊي جي زور تي قانون ۽ انصاف جا پهروهي ادارا
 ختم ڪري ڇڏيندو آهي. ان کي چئبو آهي انقلاب.“
 ”اسين جنهن نظام جا مخالف آهيون، اسين جنهن نظام
 کي غلط سمجهون ٿا، ان نظام جي عدالت ۾ ڪيئن ڀروسو
 رکي سگهون ٿا.“

”اڄڪلهه، فارسي اخبارون پڙهجن ٿيون ته سچيون
 اهڙين خبرن سان ڀريل آهن ته اسپيشل ڪورٽون ٺاهيون
 ويون، اسپيشل ٽربيونل مقرر ڪيا ويا، فلائن سياستدانن
 کي گرفتار ڪيو ويو، فلائي اگهوان کي جيل موڪليو ويو،
 فلائي کي شهر نيڪالي ڏني وئي، فلائي جي تقرير تي
 پابندي وڌي وئي، فلائي روپوش ڪارڪن کي حاضر ٿيڻ
 جو حڪم، فلائي رٽ وڌي، فلائي اپيل داخل ڪئي،
 فلائي تي وارنٽ ڪڍيا ويا، فلائي جو ضمانت رد ڪيو ويو،
 فلائي جي فلائي سان جيل ۾ ملاقات، فلائي جي اپيل رد
 ٿي، فلائي کان پڇڻو ٿيندو، فلائي کي هيترن سالن لاءِ
 سياست کان نااهل قرار ڏنو ويو، فلائي پبلشر کي نوآيس،

فلاني پريس تي ڇاپو، فلانا ڪتاب ضبط، ڪيسن جون
ڊگهيون ڊگهيون شنوايون، پڪڙيل ليڊرن جي ڪورڊن
۾ ڊگهي دلپلازي، سرڪاري وڪيلن جا جواب، ڏسجي
ٿو ته پوليس ۽ ڪورڊن لاءِ هي ڪا ڳالهه رهي ڪانهي ۽
ملڪ ۾ پيو ڪو مسئلو ڪونهي: نه اقتصادي، نه معاشي،
نه تعليمي، نه سماجي، نه وري ملڪ تعمير يا ترقيءَ جو
گهرجائو آهي.”

”اهي سڀ حڪمران ۽ پرمار طبقي جا پاڻ ۾ تضاد
آهن ۽ ڪرسيون لاءِ ڏاڙهيءَ پٽ.”

هڪڙو ساٿي ڪتاب ۾ هڪڙي ٽڪري تي نشان
ڪري آيو هو. ڪتاب کولي اهو پڙهي ٻڌايائين:

”اڄوڪي دور ۾ سائنسي انقلابي نظريي ۽ سوشلزم
طرف شعوري سفر کان سواءِ ڪوبه انقلاب صحيح معنيٰ
۾ ڪاٺياب نه ٿو ٿي سگهي.”

هڪ ساٿيءَ دلاور هاريءَ ۽ هن جي خاندان سان ٿيل
ظلم جو تفصيل ٻڌايو.

پوءِ مانجهي، جو لڪ ڇپ ۾ اهڙن ميڙن ۾ شريڪ
ٿيندو هو، تنهن اٿي بيهي ڪالهايو:

”اسان جي هاري سنگت کي قائم ڪئي ڏهن سالن
کان وڌيڪ عرصو گذري چڪو آهي. پهريون دور هو
’مانيٽي هيلچل‘ جو، جو هلي پورو ٿيو ۽ اسان ذهني سجاڳي
آندي. ٻيو دور هو ’پٽري هيلچل‘ جو ۽ اسان پارٽي ٺاهي
ان جي ميمبر سازي ڪئي ۽ ان جي پوري علائقي ۾ تنظيم

ڪمي. ٽيون دور هو 'سياسي هلچل' جو. اسان بڪ هڙتالون ۽ مظاهرا ڪيا. هاڻي انقلاب ٻيو سڏي ۽ اسان لاءِ چوٿين دور 'انقلابي هلچل' جو وقت اچي ويو آهي. ظالمن اڀرائين اسان جو گهڻو رت وهايو آهي. ان ظلم جو خاتمو آڻڻو آهي. انقلاب جي اڳواڻي پارٽي ڪندي آهي ۽ اسان جي پارٽي مضبوط بنياد تي بيهي چڪي آهي. اسان عوام ۽ پورهيت طبقي ان واسطي ڏينهن رات محنت ڪمي آهي. هاڻي زميندارن جي ڪنهن به ظلم ۽ ڏيائڻي جو پورو پورو جواب ڏنو ويندو.

وبڻل نعرو بلند ڪن ٿا:

”هاري شڪست....“

”سدا جيئي!“

پوءِ ساڳيو پهريون سائي هڪڙو ٻيو ۽ ٽيون چيني گيت ڳائي ٿو:

پورهيتو ۽ هاريو

ڪڏهن نه وساريو:

بندوقن کان سواءِ

اسين بيوس ريون آهيون.

اٿي کڙي ٿيڻ

۽ آزادي ڪٽڻ لاءِ

اسان کي هٿيار اڀا ڪرڻ ڪپن.

سج ڪمي ڪڍي ته سٽاءِ موجب پهچڻ مالهو لڳا، ۽ ڏسندي

ڏسندي ٻارنهن سؤ کن ڪرد هاري بندوقن سميت ڪٺا ٿي ويا. پوءِ هو جلوس جي شڪل ۾ روانا ٿيا، ۽ ماڻهن پهريون پهرو هاري سنگت جي تيار ڪيل بندوقن واري فوج ڏٺي. وڏيري ولڻ جي جاءِ وٽ پهچي، هو هن جي حويلي ۽ اوطاق کي گهرو ڪري ويا.

وڏيري جا چوڪيدار، نوڪر ۽ رکوالا هيءُ حال ڏسي لڪي ويا، ٻيا پڇي ويا. وڏيرو ۽ سندس ڌيءُ جوان پٽ، بندوقن تائي، سامهون ٿي بيٺا، ۽ هارين کي ڏسڪائڻ لڳا. هارين هنن کي چيو ته جي توهان هڪ فير به ڪيو ته توهان کي ۽ توهان جي عورتن کي بچ بچ ڪري ڇڏينداسين. پيش پٿو ته توهان کي جيئدان ڏنو ويندو.

وڏيرن وارن واسطي ڪو ٻيو چارو ڪونه هو.

پوءِ هارين هنن کان هٿيار ڪسي ٽنهي مردن کي رسن ۾ جڪڙي گهٽي ۾ بيٺل جدا جدا وڻن سان کڻي ٻڌو. حويلي ۾ عورتن کي هڪڙيءَ ڪوٺي ۾ واريو ويو. ڪابه ٻيچ ٻاهر ڪانه ڪڍي وئي. حويلي ۽ اوطاق ۾ جيڪو به فرنيچر، سامان، ٿانوَ ٽپا، هنڌ ڪٽولا، هٿيار، آن چانور، ڪاٿو ۽ سیتو هو، سو سڀ ڪڍي، هارين ۾ ورهايو ويو. اهڙيءَ طرح گدامن ۾ ڪٽڪ، ڪپهه، ۽ چانورن جو وڏو ذخيره پيل هو سو به وڏيري ورڇي عوام کي ڏنو ويو.

وڏيري کي ٻڌايو ويو ته اوطاق هاڻي سندس ملڪيت نه رهندي، ان ۾ ڏهه ننڍا وڏا ڪمرا هئا، جن ۾ هارين جا ڏهه ڪٽنب رهيا ويا. انهن ۾ هڪڙو ڪٽنب مرهيات دلاور

جي پڙنورن جو هو. اهڙيءَ طرح اوطاق تي هارين قبضو ڄمايو.

وڏيري جي گهر جون زالون ۽ ٻار ٻچا سڄي رات پيٽ بکيا، هٿ تي سمهيا رهيا. مرد وٽن سان ٻڌا رهيا. ڪو به سندن واهر واسطي ڪونه آيو. صبح جو، جنهن وقت هو ساڻا ۽ نير بيهوش هئا، ان وقت ٿاڻي جي جمعدار ٻچندي ٻچندي، هيڏانهن هوڏانهن نهاريندي، اچي هنن کي چوڙيو. هارين جي هيءَ بغاوت ڇهپاڻ لاءِ سوين هٿياربند ايراني سپاهين سان ٿرڪون ۽ جپون ڀرجي هن علائقي ۾ پهچڻ لڳيون. سرڪار تائين اهي به خبرون پهچايون ويون ته هنن ساڳين باغبانن جي زمينن جي نيلام واري معاملي ۾ ماڻهن کي پڙڪايو هو، جلوس ڪڍيو هو، مظاهرو ڪيو هو ۽ سپاهين کي قتل ڪيو هو. سپاهين اچڻ سان ئي پنهنجي ڪاروائي شروع ڪري ڇڏي. رستي تي جيڪي به واڻهڙو، مسافر، دنار، هاري، ٻار، ٻڍا، ضاعفون نظر ٿي آين تن تي گوليون چوڙيندا ويا. جيڪي گهٽ ٿي آيا تن جي رهاڪن کي بندوفن جو نشانو ٿي بنايائون ۽ گهرن کي باهه ٿي ڏنائون. هڪ ئي ڏينهن ۾ سوين ماڻهن کي ماريائون.

هاري سنگت وارا ڪرد سجاڳ ٿي ويا. هنن کي خواب خيال به ڪونه هو ته ڪا اهڙي ڪاروائي ٿيندي. هنن سمجهيو هو ته گرفتاريون ٿينديون ۽ مار موچڙو پوندو. هاڻي هنن جوابي عمل ڪرڻ ۾ دير نه ڪئي. هاري سنگت جا سڪيا ورتل گوريلا چُرپُر ۾ اچي ويا.

سپاهي سڀ ايراني پرڏيهي هئا، ڇو ته ڏيهي ماڻهن کي ان کاتي ۾ تمام گهٽ ڪنڻو ويندو هو. هي هتي نوان هئا ۽ پهريون ڀيرو آيا هئا. هنن کي هن علائقي جي رستن پيچڻ، واهڻ وسندين، لاهڻ ڇاڙهين، جهنگن جبلن، پيٽن پيڪن، نهرن واهن، پيٽن پلين، ڍنڍن تلاءُن ۽ چرن غارن جي ذرو به واقفيت نه هئي. جڏهن ته هن علائقي جي ترقيءَ تي ڪڏهن به توجهه نه ڏنو ويو هو، تنهنڪري هڪ کان سواءِ سڀ رستا ڪڇا ۽ بيڪار هئا.

ڪرد گوريان وٽن ۾، تڙن پٺيان، جهنگن اندر، فصلن وچ ۾، پلين هيٺان، ڪڏن ۽ ڪاهين ۾، دڙن ۽ ٻهاڙن تي پنهنجا مورچا سنڀاليا ۽ پنهنجي آدر ۾ ايندڙ سپاهين تي اثرائتا حملا ڪرڻ لڳا. سپاهي انهن مورچن جو اندازو ٿي ڪري نه سگهندا هئا ۽ وري پنهنجو بچاءُ ڪرڻ يا ڀڄڻ جو رستو به نه سجهندو هون.

ڪيترن واهن کي گهارا وڌا ويا ۽ انهن جون پليون تباهه ڪيون ويون. رستا بند ٿي ويا ۽ اڄ وڃ ناسمڪن بڻجي وئي. سپاهين جي مشڪلن ۾ واڌارو اچي ويو. سڪيا ورتل عورتن مڪڙيءَ جي اڳواڻيءَ ۾ گهرن جا مورچا سنڀاليا ۽ هٿيارن سان مقابلو ڪنديون رهيون.

پنڊرنهن ڏينهن کان لڙائي جاري هئي. ايراني سپاهين لاه کاتي جو مسئلو پيدا ٿي ويو. اتان هنن کي ملي نه ٿي سگهيو، رستن ڪٽجڻ ۽ گوريلا جي ڪاروائيءَ ڪري ٻاهران رسد پهچڻ محال هئي.

ان دوران سپاهي هڪ وڏو ڪارنامو سرانجام ڏيڻ ۾

ڪامياب ٿي ويا. اهو هو مانجهي ۽ ڪي مارڻ جو. هو روپوش
 نه هو، پر هيءَ لڙائي جو چڙهي هئي، ته ان ۾ هو ڀرپور
 حصو وٺندو رهيو ۽ مورچن تي اڳواڻي ۽ مقابلو پئي ڪيائين.
 هو ڪنهن به هنڌ ٻن ٽن راتين کان وڌيڪ نه ترسندو هو.
 ڪڏهن ڪنهن گهر ۾، ڪڏهن ڪنهن جهوپڙي ۾، ڪڏهن
 جهنگ ۾، ڪڏهن غار ۾، ڪڏهن بهارن ۾. هن جي رهڻ
 جي هنڌ جي خبر هن جي تمام ٿورن ۽ تمام ويجهن ساٿين
 کي هوندي هئي.

ان ڏينهن هو هڪڙي ڳوٺ جي هڪ گهر ۾ هو ته
 اوچتو ٽيهاروڪن ايراني سپاهي اچي ڪڙڪيا ۽ ان گهر کي
 گهيرو ڪري ويا. ڏسجي پيو ته هنن کي صحيح اطلاع مليو
 هو ۽ هنن جي لحاظ کان وقت به موزون هو. مانجهي گهر
 ۾ اڪيلو هو ۽ فقط هڪڙو ساٿي پهريدار در وٽ موجود
 هو. سپاهين انڌا ڏنڌ حملو شروع ڪري ڏنو. پهريدار وٽ
 بندوق هئي ۽ مانجهي وٽ مشين گن هئي. هنن مڙس ماڻهو
 ٿي مقابلو ڪيو. ان سپاهي هنن به ڏيري ڪري وڌا، پر
 پهريدار مارجي ويو ۽ مانجهي، جو گولين کان ڀرڻ ٿي پيو
 هو، سو به ڪري پيو.

ايتري ۾ شور تي ڪڇ ساٿي هيڏانهن پڇندا ايندا نظر
 آيا. سپاهين اهو ڏٺو ته اها ڀڪ ڪرڻ کان سواءِ ته مانجهي
 مئو آهي يا نه، هو پنهنجا مئل ۽ قتيل سپاهي کڻي ٽرڪ
 ڏانهن پڳا، جا ڳوٺ ٻاهران سڌ پند تي بيهاري هڻائون.
 مرڻينگ مانجهي وٽ ساٿي پهتا. هن پڇاڙي ۾ به

مرڪي هنن جو من وڌايو ۽ جنگ جاري رکڻ جو تڪيد ڪيو. هنن کي اهو به چٽاءُ ڏنائين ته خود اسان ۾ ئي سرڪار جا جاسوس موجود آهن، ۽ مٿس حملي لاءِ جوابدار جاسوس کان ڪين خبردار ڪيائين.

گوريلن مان به گهڻن ئي جان ڏني، پر هنن کان مرندڙ سپاهين جو گڏاڻو تمام گهڻو هو. کاڌي ۽ باروت جي کوٽ سپاهين کي مجبور ڪري ڇڏيو ۽ هنن ڪنهن نه ڪنهن نموني ان علائقي کان نڪري وڃڻ ۾ ئي خير ڄاتو.

ان رات ئي ڪرد هاري سنگت جي مڪ ڪاميٽي جي گڏجاڻي ٿي. مصري به ان جو ميمبر هو. جڏهن ئي هو آيو ته هن کي جهلي رسين ۾ ٻڌي هڪڙي ڪوٺي ۾ بند ڪيو ويو. پوءِ مهنگ ٿي ۽ مصري جي باري ۾ فيصلو ڪيو ويو.

مانجهي ۾ مرڻ وقت سائين کي ٻڌايو هو ته مصري سرڪار طرفان اسان جي خلاف جاسوسي ڪندو ۽ چغليون هڻندو رهيو آهي، جنهن جا هن وٽ پڪا ثبوت آهن. هن ئي زمينن جي نيلا ماري هچل سان ڪنڊيل سائين جا نالا ڏنا هئا، جن جي خلاف واقعي کان مهينو پوءِ وارنٽ نڪتا هئا. انهن مان ڪي ٻڌجي ويا ۽ ڪن کي روپوش ٿيڻو پيو. هن اهو پڻ ٻڌايو ته ڏينهن ٻن ۾ هو مصري خلاف قدم کڻڻ جو سوال مڪ ڪاميٽي ۾ آڻڻ وارو هو.

بحث مباحثي کان پوءِ ڪاميٽي فيصلي تي پهتي.

مصريه کي هار کيدي نڌي تي ئي گوليون هڻي ختم
کيو ويو.

مانجهي جـي موت ڪري نه رڳو هاري سنگت پر ٻين
ماڻهن ۾ به جوش وڌي ويو. پر وڏيرن پنهنجي ڀر ۾ سمجهيو
ته هن پارٽيءَ جو هاڻي زور ٿئي ٻوندو ۽ هلچل ختم ٿي
ويندي. هنن سامت جو سامهه ڪيو.

انهيءَ خوشيءَ ۾ ۽ پنهنجي طاقت جو نئين سر مظاهرو
ڪرڻ ۽ هارين کي هميساڻل خاطر وڏيري قادر بخش هڪ
وڏي دعوت جو بندوبست ڪيو. ان ۾ تر جي زميندارن،
اسيمبلي ۽ بورڊ جي ميمبرن، پوليس عملدارن، ڊپٽي ڪمشنر
۽ انجنيئر سميت، ضلعي جي نئين وڏن ڪامورن، سينين،
۽ واپارين کي ڪوٺ ڏني وئي. سوين ماڻهو اچڻا هئا.
ڪيترن ڏينهن کان پئي تماريون هليون. شهر مان ان مهو
سامان گهرايو ويو هو.

سنگت وارن کي دانهون مليون ته دعوت لاءِ وڏيرو
هارين جون هڪريون، چيلا، ڍڳيون ۽ ڪڪڙيون ڪهڻ
لاءِ زوري ڪاهرائي يا ڪيڙائي ويو آهي.

جنهن شام جو پارٽي ٿيڻي هئي، ان ڏينهن صبح جو
ڳوٺ مان نغاري جو خاص نموني جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو.
جلدئي آسپاس جي واهڻن ۽ ڪوتين مان به ساڳئي قسم جو
آواز بلند ٿيو. ڏسندي ڏسندي هارين جا هاشام اچي مڙيا ۽
ٽي هزار کن هاري، ڪلهن تي بندوقون رکي، اچي وڏيري

جي اوطاق تي سهڙيا.

اوطاق جي هر چيز تي قبضو ڪري، هارين جون ڏکڻون، پڪريون، چيلا ۽ ڪڪڙيون هنن کي واپس ڪيون ويون. پوءِ شهر مان دعوت واسطي آهل خاص بورچين کي حڪم ڪيو ويو ته انهن ٽن هزار هارين لاءِ کاڌو تيار ڪن. وڏيري جون ٽي ويهه پڪريون، ڏهه قنڊرون ۽ ٻي شمار ڪڪڙيون ڪنهن وٺيون. وڏيري جي گدام مان ٽي چانور، اڏو، گيهه ۽ ٻيو گهريل سامان ڪڍيو ويو. پارٽيءَ لاءِ آهل ملهائون ۽ ميوا به هارين کي کاراها ويا. البت هزارين رپين جو گهريل ولايتي شراب جون بوتلون پڇي، شراب هاريو ويو.

سڄو ڏينهن هارين کاڌو پيتو. وڏيري کي دسترخوان تي گڏ وهاريو ۽ ڪارايو ويو.

ڪرد هاري سنگت وارن ۾ خوداعتمادِي پيدا ٿي وئي هئي. هنن کي پنهنجي طاقت جو احساس ٿي ويو هو. هن علائقي تي حاوي ٿي ويا هئا.

هنن هڪڙو نمون قدم ڪيو. جيڪي وڏا زميندار کائڻ پيڻ، نچڻ کائڻ ۽ شڪار جون دعوتون عام جام ڪندا هئا، تن کي، انهن دعوتن تي ايندڙ خرچ جو تخمينو ڪري، اوڻري رقم، هاري سنگت ۾ چندو ڏيڻ جو حڪم ڪيو ويو. هنن کي انڪار ڪرڻ جي مجال نه رهي هئي. ڪڪڙن ۽ ڪتن جي ويڙهين ۽ سوئر جي شڪار تي بندش وڌي وئي.

هڪ واهڻ ۾ چوريءَ جي واردات ٿي. سومهڻي مهل، ٿاڻي جو هڪ سپاهي ان سلسلي ۾ سچل هاريءَ کي پڇا ڳاڇا لاءِ ٿاڻي تي وٺي ويو. تر وارن کي خبر پئجي وئي ته ٿاڻي ۾ سچل کي سڄي رات ماريو ۽ پيڙيو ويو آهي. هنن کي اها به خبر پئي ته اها چوري، ان واهڻ جي زميندار، پنهنجن چاچن هٿان ڪرائي آهي ۽ پوليس هن جي چرچ تي ان بيگناهه هاريءَ کي ڦاسايو هو.

پر هه ڦٽيءَ جو ئي نغاري جو آواز فضا کي چيرڻ لڳو. ٿوري ئي دير ۾ ”بندوقن واري فوج“ جا هزار کن هاري ٿاڻي کي وڪوڙي ويا. ان ٿاڻي جو جمعدار ايراني هو. هو ڏاڍو ظالم ۽ وڏيري سان هٿ هو. وڏيري جي اشاري تي بيگناهه ۽ غريب هارين کي عذاب ڏيندو ۽ ڪوسن ۾ ڦاسائيندو هو. هو هنن کي ايتو ٽگيندو هو، مٿ پياريندو هو، اس ۽ ولهه ۾ اگهاڙو بيهاريندو هو، مانيءَ ۽ پاڻيءَ کان محروم رکندو هو، لاڳيتو راتين جون راتيون ۽ ڏينهن جا ڏينهن نند ڪرڻ نه ڏيندو هو. هنن جي مائرن، پيئرن ۽ نياڻين کي هنن آڏو ننگو ڪري بي آبرو ڪندو هو. پڇاڙيءَ ۾ پيسا وٺي ڇڏي ڏيندو هو. تازو هن جي اهڙي قسم جي ظلم ۽ عذابن ڏيڻ ڪري به هاري ٿاڻي تي مري ويا هئا. پوءِ انهن جا لاش درياھ ۾ اڇلي، مشهور ڪيو هئائين ته هو ٿاڻي سان پڇي نڪتا ۽ پوليس کان بچڻ لاءِ درياھ ۾ ٽپو ڏنائون ۽ ٻڏي مئا.

هارين کي اهي سڀ خبرون هيون. اڄ هنن کي سڀ

ڪسرون ڪيڏيون هيون.

جمعدار بندوق کڻي سامهون ٿيو، پر گهٻراهت ڪري هن جو نشانو خطا ٿي ويو. ٽيستاين جوان به اچي پهتس ۽ هڻي ٽڙي ٽسي ٿي ڪهاڙين سان گهٽرا گهٽرا ڪري ڇڏيائونس. ٻه سپاهي ٻيا به هئا. هنن کي پڻ ساڳئي نموني ختم ڪيو ويو. سچل هاريءَ کي آزاد ڪرايو ويو.

ان خبر پڪڙجڻ سان، تعلقي جا سڀ ايراني پوليس وارا يا پڇي ويا يا بدلي ڪرائي ويا.

سنگت وارن کي کڙڪ پئجي وئي هئي ته زميندار جي ڪهڙن چاڙتن، اها چوري ڪري، غريب سچل کي ڦاسايو هو. ”بندوق واري فوج“ وارن وڃي انهن کي قابو ڪيو. ٻه ڄڻا هئا. پوءِ انهن ۽ زميندار جو منهن ڪارو ڪري، گڏهن ٽسي چاڙهي، هنن کي واهڻ جي گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ گهمايو ويو. سارو وقت ماڻهو هنن ٽسي ڪلا، کانگهارا ۽ ٽڪون وسائيندا رهيا.

”بندوقن واري فوج“ گورنلن کان الڳ تنظيم هئي. هنن وٽ بندوقون ۽ ٻيا به ٿورا گهڻا هٿيار هئا. رستن ۽ ميدانن تي انهن جون هزارن ۾ قطارون ڏسي، ظالمن جو سامه مٿ ۾ اچڻ لڳو.

تازين ڪارواڻن ڪري هاري سنگت وارن ۾ هر ظالم جو مقابلو ڪرڻ لاءِ پڪو پهم پيدا ٿيو ۽ حوصلو وڌيو.

هاري سنگت جو وڌيل زور ڏسي ڪهٽرا وڏيرا پنهنجي ڪل بچائڻ خاطر، ان جي ميمبر ٿيڻ جي ڪوشش ڪرڻ

لڳاءُ ۾ هنن کي ٿڌيو ويو. هنن کي ميمبر پنجن جي لائق
نه سمجهيو ويو.

ميهڙ هاريءَ جي ڌيءُ نصيبان ڏاڍي سهڻي ۽ سٻاجهي هئي،
۽ پنهنجي سوٽ نواز سان مڱيل هئي. ڳوٺ جي رئيس
رب ڏني، هن کي پنهنجي هوس جو شڪار بنائڻ جي ڏاڍي
ڪوشش ڪئي، پر ڪنهن به طريقي تحت پوري ڪانه ٿيس.
هڪ لڱا، ڏينهن ڏني جو، جڏهن گهر ۾ رڳو ضاعفون هيون،
تڏهن هن جا چاچا جيپ ۾ آيا ۽ چوڪريءَ کي زوريءَ
کنڀي کڻي ويا.

ڪجهه ڪلاڪن اندر، پنج سؤ کن هاري، رئيس جي
اوطاق کي گهيرو ڪري ويا. نصيبان جي عزت آبرو بچائي
هن جا بند خلاص ڪيا ويا. رئيس کي پڪڙي هن کي هن
جي مردانگيءَ جي جڙ کان محروم ڪيو ويو.

هن خبر جو تر ۾ اهو اثر ٿيو، جو زميندارن نيون
بدعاشيون ڪرڻ ته ڇڏي ڏنيون، پر سالن جون سرديون
۽ ورهين جون وهاريون ۽ زوريءَ پڇايل جوانڙيون به واپس
ڪري ڇڏيون، ۽ وري اهڙي بدعاشيءَ جو واقعو ٻڌڻ ۾
ڪونه آيو.

زرعي سڌارن دوران، ڪن زميندارن زمين بچائڻ خاطر،
زمين جا ڪي ٽڪرا ڪن ڀروسي وارن هارين جي نالي
ڪرايا هئا. هيءُ جو هڻايل هلي ته هارين انهن زميندارن

کي ٺپ جواب ڏئي ڇڏيو، ۽ بڻي يا ايت جو حصو زميندار کي ڏيڻ کان نابري واريائون. هڪڙي تهپيدار، وڏيري مولا بخش جي هشيءَ تي، ڪنڊي هاريءَ جي اهڙي نموني نالي ٿيل زمين جو ڪانو ڦيرائي ڪنهن ڪليم واري ايراني پرڏيهيءَ جي نالي ڪرائي ڇڏيو. پوي جو ڪندو سو سڌو وڃي ڳوٺ جي هاري سنڪت جي شاخ وارن وٽ دانهن ڪيائين. پنجاه کن هاري، بندوقن سميت، تهپيدار وٽ پهچي ويا. هن کي اڌ اگهاڙو ڪري، پادرن جي ڪنڍي پارائي، منهن نسي دانگي ملي، گڏهه تي ايتو چاڙهي، سڄو ڳوٺ ڦيرايائونس. هڃاڙيءَ ۾ توبهون زارئون ۽ گهي گيس ڪري جنڊ ڇڏايائين.

انهن تهپيدارن سان به ساڳي جٽ ڪمي وئي، جن ڪوڙن ڪليمن وارن ايرائين جي ناجائز مدد ڪئي هئي. ساڳي تعدي ان ايس-ڊي-او سان ڪئي وئي، جنهن عادت موجب نگهتي ڪٽسي، هڪ ننڍي ڪاتيدار جي هني سڪائڻ تي چاهي. هو وڏيري پهر کان رشوت وٺي، مابل وڪرو ڪري، نگهتي جي حصي جو پاڻي به وڏيري جي زمينن کي ڏئي ڇڏيندو هو. گڏهه نسي گهمائڻ کان پوءِ هن کي به ڏينهن پاڻيءَ کان ائين سڪايو ويو، جڏهن غريب ڪٽمين جي ڪيٽن کي سڪايو هو.

رئيس بـلاول کي باهه وٺي وئي ته هي ڪميٽا هاري مٿي تي چڙهندا وڃن. سو هنن کي دهائڻ ۽ سيڪت ڏيڻ جي ارادي سان، پنهنجي ڳوٺ جي هاري سنڪت جي اکواڻ

ڪمال کي پنهنجي چاڙتن هٿان مارائي ڇڏيائين. پوءِ ته پنج هزار هاري اچي هن ڳوٺ ۾ ڪٺا ٿيا. رئيس پنهنجي بچاءِ واسطي وڏا وڏا بندوبست ڪيا هئا. پر پنج هزار هارين جو ڪٿي ٿو مقابلو ڪري سگهي. هن کي گهٽرا گهٽرا ڪهو ويٺو. ساڳي حالت سندس چاڙتن جي ڪمي وئي.

هن تر ۾ هڪڙي ايرانيءَ کي زمين ڏني وئي. هو پنهنجي برادريءَ جا هاري وٺي اچي نڪتو ۽ هتي جي اصلي رهاڪن کي نڪري وڃڻ جو حڪم ڪيائين. هو وڙهن واسطي به تيار ٿي آيا هئا. حالي ته هن ڪرد ديسي هارين کي اگهاڙين پهرين ۽ خالي هٿين پڇاڻي ڪڍيو. ٻئي ڏينهن هاري سنگت جي پندرهن سؤ هٿياربند فوج پهچي وئي. ايراني زميندار ۽ سندس آندل هارين مان ڪنهن کي جئرو نه ڇڏيائون. ڪو هنن جا لاش ڪٿل به ڪونه آيو. ڪپل ڏينهن ٽائين ڪڇڻ پئي ڪاڏا.

ان واقعي جو ٻڌي، تر ۾ جيڪي به پرڏيهي ايراني زميندار ۽ هاري هئا ۽ هتي ڳوٺ ٻڌي اچي ويٺا هئا، سي ائين وٺي ڀڳا، جئن ڪانڌ پڇي ڪاري هيٺان هر پرڏيهين جو هڪڙو ڳوٺ اڃا ويٺو رهيو. هڪ ڏينهن هاري سنگت جي پنج هزار ماڻهن بندوقن سان ان ڳوٺ تي ڪاهه ڪئي. هنن پهرين ته مقابلو ڪيو. پر پوءِ اڀڙي ڪونه سگهيا. ڪيترا مارجي ويا، ٻين ٻانهون ٻڌي جيئڻان گهريو. هنن کي وڃڻ ڏنو ويو. جڏهن هنن جي گهرن جي تلاشي ورتي وئي،

تڏهن اتان بي انداز هٿيار، بندوقون، بياروت ۽ ٻه هٿ آيا. اهو ڏسي، سنگت وارن کي پڪ ٿي ته هنن نمڪجرامن جو هتي جسي اصلي رهاڪن تي حملي ڪرڻ جي ڪا سازش سڀيل هئي.

ڪيترن ڳوٺن کي بجلي منظور هجڻ ۽ ٿنڀا لڳي وڃڻ جي باوجود به بجلي ڪانه ٿي ملي. اهڙيءَ طرح ڪيترن ننڍن ڪاتيڊارن کي ٿيوب وئيل لاءِ درخواستن ڏيڻ ۽ مهينن جا مهينا پنڌ ڪرڻ جي باوجود، بجليءَ کان محروم رهڻو ٿي پيو. انهن ٻنهي حالتن ۾ بجلي نه ملڻ جو سبب اهو هو، جو بجلي واري اڄنهر رشوت ٿي گهري. هاري سنگت جا ڏهه سرويچ تيار ٿيا ۽ ان اڄنهر کي پيچائي هڪڙي ڳوٺ ۾، جنهن کي بجلي ملي چڪي هئي کڻي آيا. ان ڳوٺ جي چؤنگ ۾، عام خلق جي آڏو، هن کي انهن بجليءَ جي اگهاڙين تارن، جن کي هن ناجائز ڪمائيءَ جو ذريعو بنائي رکيو هو، تي ٽنگي ماريو ويو. نتيجو اهو ٿيو جو هڪ هفتي اندر هن تعلقي جي مڙني منظور ٿيل ڳوٺن ۾ بجلي پهچي وئي ۽ ٿيوب وئيل جي سڀني خواهشمندن کي گهر ويئي سڀ سامان ۽ بجلي مهيا ڪري، ٿيوب وئيل چالو ڪيا ويا.

جڏهن چونڊن جو وقت آيو، تڏهن رئيس شاھ محمد جو اڳ ۾ هن تڪ مان اسيمبليءَ جو ميمبر هو، سو وري ٻيڻو. هن جي مقابلي ۾ هاري سنگت جو اميدوار سارنگ بهاريو.

ويو. سارنگ جي اڳ ۾ حيثيت اها هئي، جو هن کي نه زمين جو ٽڪرو هو ۽ نه پنهنجو گهر. هو هڪ معمولي سرواڻ هو، ۽ رئيس شاهه محمد جهڙن زميندارن آڏو زمين تي وهڻ جي همت به نه ٿيندي هئس. انهن جي سامهون سارو وقت هٿ ٻڏي بيٺو رهندو هو. چونڊن جي نتيجي ۾ رئيس شاهه محمد جي ضمانت ضبط ٿي ۽ سارنگ اسيمبليءَ جو ميمبر چونڊيو ويو.

يونين ڪائونسلن ۽ يونين ڪاميٽين ۾ جيڪو محصول ۽ چنڊن ذريعي پيسو گڏ ٿيندو هو، ان جو پورو حساب ڪتاب نه رکيو ويندو هو ۽ ان جو ڳچ حصو زميندارن ۽ ڪامورن جي ڪيسن ۾ پهچي ويندو هو. ساڳيءَ طرح اسڪولن، اسپتالن، مارڪيٽن ۽ رستن ٺاهڻ لاءِ هنن ڪائونسلن ۽ ڪاميٽين کي سرڪاري رقمون ملنديون هيون، تن مان به ٽيڪن جي نالي ۾ وڏو حصو هي زميندار ۽ ڪامورا پاڻ ۾ هتيون ڪري، هڙپ ڪري ويندا هئا، باقي ڪو ٿورو حصو انهن اڏاوتن تي خرچ ڪيو ويندو هو.

هاڻي هاري سنگتن، ڪائونسلن ۽ ڪاميٽين جي خرچ پڪي جي ڇاڇ پڙتال ۽ حساب ڪتاب ڪرڻ پنهنجي هٿن ۾ کنيو. نتيجو اهو ٿيو، جو رشوتي ڪامورن ۽ بي ايمان زميندارن جي ڪمائيءَ جي هن ذريعي ٽي لت اچي وئي، ۽ هنن جون لڇايون وائڪيون ٿي پيون.

هارين جي هن انقلابي ڪارواين جي ڇاڇ لاءِ پوليس ايندي هئي. پر هنن کي نه شاعريون ملنديون هيون ۽ نه

شاهد هٿ ايندا هئا. اهي ڪاروايون ڪنهن جون شخصي ڪاروايون ڪونه هيون. اهي هڙئي ڪاروايون گڏيل ۽ هجوم هٿان، پر پوريءَ رٿا ۽ ضابطي سان سندن هاري سنڪٽن جي فيصلن ۽ حڪمن پٽاندر ٿينديون هيون.

هارين جي هلت ڇلت ۽ گفتگو مان ڪاٿو ٿيندو هو ته انهن ڪارنامن ڪري، هنن کي گناهه جي ڇهنڊڙي ڪانه ٿي پئي، هنن کي پشيماني ڪانه ٿي رهي، هنن پاڻ کي غلط ڪونه ٿي سمجهيو. هنن جو چوڻ هو ته اسان رڳو ويهه پنجويهه ماڻهو ماريآ آهين، ۽ اهي هئا به سچ پچ ظالم؛ پر انهن زميندارن ته سوين سالن کان وٺي لکين ڪروڙين بيگناهه ۽ مظلوم هارين کي يعني خون ڪيو ۽ خون ڪرايو آهي.

مڪڙي ان پير جي وٺ وٽ اچي ٿي. ڳڙهن پيرن جي رت آهي. وٺ، ساڻي لباس ۾ ۽ پيرن جي رنگارنگي مٿين سان ڪنوار وانگر ٻهڪي پيو. مڪڙي سڀني سرگرمين ۾ ڀرپور ڀاڱو پئي ورتو آهي. هوءَ مانجهيءَ جي موت جو صدمو برداشت ڪري وٺي آهي، البت اهو وساري نه ٿي سگهي. ڪڇ ڏينهن هوءَ ويڳاڻي، منجهيل ۽ مايوس رهي. پوءِ پنهنجي ۽ راجنيتي هلچل ۾ جنبي وٺي ۽ وڌيڪ اتساهه سان جاکوڙ ڪرڻ لڳي. هي پير جو وٺ، هن لاءِ سدائين اتساهه جو باعث بڻبو هو. هن وٺ هيٺ ويهي، هن مانجهيءَ سان انقلاب جو ڳالهائون ڪيون هيون، هن وٺ جي واڌ مان ئي هن انقلاب جي ساڳ جو مطلب سمجهيو هو، هن وٺ تي پورهي

مان ٿي هن انقلاب جي وات ڏني هئي. ۱
هن وٽ تي ئي سڀني ڳوٺ وارن ”گڏيل پورهيو“ ۽
”گڏيل ڪيٽ“ جي راهه محسوس ڪئي هئي. بي انتها
پنداوار حاصل ڪرڻ لاءِ سڀني هن وٽ تي پنهنجي پورهئي
جو زور لائو هو ۽ اهي حالتون ڏٺيون هيون، جن هيٺ هو
ائين ڪري ٿي سگهيا. ۽ جڏهن پيرن جي پنداوار تمام
جهجهي ۽ جام ٿي وئي هئي، تڏهن هنن ڏٺو هو ته شروع
۾ جو هنن کي پورهئي مطابق پيرن جو مقدار ملندو هو،
هاڻي هنن کي پير پنهنجي پوري ضرورت جيترا ٿي مليا.
هن وقت مڪڙي سوچي ٿي ته هاڻي هاري پنهنجي زمين
جا مالڪ ٿي ويا آهن. هاڻي هو پنهنجي ڪيتي پوري محنت
۽ دلچسپي سان ڪندا ۽ هنن کي پنهنجي محنت جيترو
اجورو ملي ويندو. پوءِ جڏهن ”گڏيل ڪيٽ“ ٿيندا ۽ زمين
تي مشين، سائينس ۽ ٽيڪنالاجي جي پرپور مدد سان زمين
جي پنداوار ڪئي ويندي، تڏهن هرچيز جي ايتري جهجهائي
ٿيندي، جو ڪو پورهيت پنهنجي ضرورت موجب اٿو،
لٽو، اجهو ۽ زندگي ۽ سائينس ۽ ٽيڪنالاجي جا سڀ سک
ماڻي سگهندو، جي هن وقت ناڻين رڳو پرمار طبقو ماڻهندو
رهيو آهي. هن ڄاتو ٿي ته اهو جهجهائي وارو سرشتو، انسان
لاءِ جهان ۽ جيون جي بلنديون جو راهون کولي ٿو.
مڪڙي پير جي وٽ جي چوٿين ڏانهن نھاري ٿي. هي
وٽ آسپاس جي مڙني وٽن کان وڌيڪ اوچو ٿي ريو آهي
۽ ان جون بلنديون آڪاس کي چهي رهيون آهن.

هوءَ عورتن جي تعليم ۽ تنظيم تي پورو توجهه ڏئي رهي هئي. چوڪرين کي ننڍي هوندي کان ئي اسڪول ۾ وهارڻ جو جتن ڪندي هئي. عورتن کي شهرن ۾ وڃي ڪارخانن ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ همٿائيندي هئي. عورتن جي تنظيم ۾، عورتن جي نظرياتي ۽ عملي سکيا طرف خاص ڌيان هوندو هوس. هوءَ هٿن کي بار بار ذهن ۾ وهاريندي هئي ته ”پاڻ وٽ پورهئي جون بلنديون آهن، البت پنهنجي پورهئي جي ڦل تي قبضو نه آهي. هاڻي اهو قبضو ٿيڻ به شروع ٿيو آهي ۽ اسين اڳتي وڌنديون رهنديوسين.“

هاڻي هاري سنگت جا لک جي لڳ ڀڳ ۱۰۰ ميمبر پنهنجي چڪا هئا.

ڪڏهن هاري سنگت جي ميٽر ۾ انقلابي ڪارنامن جي نتيجن تي غور ڪيو ويو. هي نتيجا سامهون آيا: زمينداري ظلم گهڻي ڀاڱي ختم ٿي چڪو هو. جن زميندارن جو وڏن شهرن ۾ ڪوڪاروبار هو، يا اتي بئنڪن جا ۽ هيسو رکيل هئڻ، سي وڃي انهن شهرن ۾ لڪيا ۽ لڪيا هئا. ٻيا زميندار عام هارين وانگر جيتري زمين ڪپڙي سگهيا ٿي، ان تي پنهنجي هٿن سان ڀوک ڀوڪيندا هئا.

هارين کي جڏهن پڪ ٿي ته پنهنجي پورهئي جي پوري ڪمائي سندن آهي ۽ بيدخاليءَ جو انديشو نه رهيو آهي، تڏهن هو وڌيڪ محنت ۽ چاهه سان ٻئي ڪم ڪرڻ لڳا، جنهنڪري فصل پلا ٿيا ٿي، پيدايش وڌي هئي، هارين

جي اپت ۽ ڪمائيءَ ۾ واڌ ٿي هئي ۽ هو سڪيا آسودا ٿي ويا هئا.

گهڻا هاري ”گڏيل ڪيٽ“ جي اصول تي پاڻ ۾ سهڪاري ٿيا هئا ۽ زرعي مشينون خريد ڪري، زمين تي استعمال ڪرڻ لڳا هئا، جنهنڪري پيداوار ۾ تمام وڏو واڌارو ٿيو هو.

راشي ڪامورن ۽ ظالم پوليس وارن رشوت ۽ ظلم کان کان بان ڪمي هئي. تپيدار ايماندار ٿي پيا هئا، هنن ساري آباد ٿيل زمين رکارد ۾ ٿي ڏيکاري ۽ پوري ڍل ٿي اڳاڙي، ان ڪري سرڪار جي آمدني تمام گهڻي وڌي هئي. ڏوھ گهڻو گهٽجي ويا هئا. جڏهن به ڪا واردات ٿيندي هئي، ته پوليس پهرين ان جي باري ۾ هاري سنگت جي پئنيچات سان صلاح مشورو ڪندي هئي، ۽ پوءِ ڪو قدم کڻندي هئي. گهڻا فيصلو ته پئنيچات ۽ پوليس اتي ئي ڪري ڇڏيندي هئي. ان ڪري ورلي ڪو ڪيس ڪورٽ تائين پهچندو هو.

زال مڙس جي جهڳڙن، ملڪيتن، خانداني دشمنين، چوريءَ ۽ چڪاريءَ ۽ عام شڪايتن جا راجوڻي فيصلو هاري سنگت جي پئنيچات ۾ ٿيڻ لڳا. انهن معاملن لاءِ پوليس، زميندارن ۽ ڪامورن وٽ ڪير ڪونه ويندو هو.

چوپائي مال جون چوريون توڙي عام چوريون گهٽجي ويون هيون. گهڻو ڪري هرڪو روزگار سان لڳل هو. پنهنجي محنت جي پوري ڦل حاصل ٿيڻ ڪري، هرڪنهن

کي ڪافي ڪمائي ٿي رهي ۽ زميندارن جون هٿاريون ختم ٿي ويون هيون. اناج جي سمگلنگ جا زميندارن جي ذريعي ٿيندي هئي، تنهن کي پنڄو اچي ويو، ان ڪري سسٽائي ٿي. انهن ئي سببن ڪري چوريءَ جو واقعو ڪو وري ٿيندو هو.

يونين ڪائونسلن ۽ ڪاميٽين تي هاري سنگت جو قبضو ٿيڻ ڪري، سرڪاري پيسي جو صحيح نموني خرچ ٿيڻ لڳو، ۽ ڪيترائي پڪا رستا، هيون عمارتون ۽ نيون اڏاوتون وجود ۾ اچي ويون.

وڏي ڳالهه، ته هاري محسوس ڪرڻ لڳا هئا ته ”هيل تائين اسان پاڻ کي هيچ ٻئي سمجهيو آهي، ٽچ ٻئي تصور ڪيو آهي، جيتاڙو ٻئي ڄاڻو آهي، پتڪڙو ٻئي ليکيو آهي؛ پر حقيقت ۾ اسين ٽڪر آهيون، ٻهڙ آهيون، هماليه جبل آهيون؛ بلڪه اسين انهن ڏونگرن کي ڌاري سگهون ٿا. اسين اهو به پروڙي ويا آهيون ته دولت، جيون جي سڀ کان وڏي سگهه نه آهي؛ انساني پورهيو ئي سڀ ڪجهه آهي. دولت فقط شين جي مٽاسٽا جو ذريعو آهي، ۽ پورهئي سان انسان پنهنجي تقدير بدلي سگهي ٿو.“

جن ماڻهن، هارين جي طوفاني هلچل سان ٽڪر کاڌو، سي ٽڪر ٽڪر ٿي ويا.

بچاڙيءَ ۾ لطيف اٿي تقرير ڪئي:

”اسان، جو ڪجهه اڄ تائين ڪيو آهي، سو هارين ۽ پورهيتن جي هٿيءَ جو نتيجو آهي، هارين جي پاڻ ۾ هٿيءَ

جو نتيجو آهي، ڪڙمين ۽ ڪمين ڪامبين جي ٻڌي ۽ جو نتيجو آهي.

”اسان کي هاڻي تعميري پهلو هٿ ۾ کڻڻو آهي، اقتصادي ترقي ڪرڻي آهي، تعليم وڌائڻي آهي، علاج لاءِ اسپتالون کولڻيون آهن.“

”اسان کي شهر ۾ پنهنجي ڀائرن جي مدد ڪرڻي آهي. هنن کي سامراجين ۽ سامراجين جي دالان جي ڀرماريت کان بچائڻو آهي، اصلي سامراجين جو اڻڻو پٽائڻو آهي. پنهنجو ديس ڪردستان بچائڻو ۽ آزاد ڪرائڻو آهي.“

”هاري ٽي زمين جا مالڪ آهن. قومي انقلاب تڏهن ايندو، جڏهن بهراڙي ۾ انقلاب ايندو، زمينداري ختم ٿيندي، هاري زمين جو مالڪ ٿي ڪهتي ڪيرڙيندو. انقلاب ڪا اڪ جي ماڪي نه آهي. سوڀون سر ڪهرندون آهن. صحيح انقلاب تڏهن ايندو، جڏهن ان جي اڳواڻي مزدور ۽ هاري ڪندا.“

”مان وري به چوندس ته انقلاب خود هارين ۽ پورهيتن کي پاڻ آڻڻو آهي. زميندارن، جاگيردارن، سرمائيدارن، سياستدانن ۽ دولتمندن وٽان، سڌارن جي صورت ۾ جو ڪجهه کين ملندو سو وٺ ۾ وڌ خيرات هوندي، بلڻڪ ميلنگ هوندي، ڏيکڻ هوندي، دوکو هوندو، ماڻ ڪرائڻ خاطر وقتي رعائيت هوندي، جڻن ڪتي کي پوئڪڻ ڪمان بس ڪرائڻ لاءِ ڳپي ٽڪر اچلجي.“

”ان دنيا جي هڪ وڏي انقلابي جماب ماڻوڙي تنگ

جا، هي اعتماد وڌائيندڙ اکر ورجائيندس. هـ-ن چيو هو: ”لکين هاري تيز طوفان وانگر اٿندا. ان جي تيزي ايڏي تڪي ۽ طاقتور هوندي، جو دنيا جي ڪا به طاقت ان کي روڪي نه سگهندي. هارين جي آزاديءَ جي راهه هر جهڪي به رڪاوٽون اينديون، سي پور پور ٿي وينديون. هـ-و ساراجين، جڳ مچائيندڙن، راشي ڪامورن ۽ ڏيهي ظالمن کي سندن قبرن ۾ پهچائي ڇڏيندا.“

”مائوزي تنگ جا اهي لفظ اسان ۾ نعمون روح ڦوڪين ٿا. پڇاڙيءَ ۾ مان اها ڳالهه توهان جي ڏيان ٿي آئيندس ته اسان جي هيءَ بي ترتيب جنگ هئي، اسان جي هيءَ جذباتي جنگ هئي، اسان جي هيءَ بچاءَ واري جنگ هئي، اسان جي هيءَ جنگ رڳو بهراڙيءَ ۾ هئي، پر ان جنگ اسان کي سکيا ڏني آهي، اسن کي تجربو ڏنو آهي، اسان ۾ خود اعتماد پيدا ڪئي آهي، اسان جا حوصلا بلند ڪيا آهن، اسان کي اسان جي سچ تي هجڻ جو يقين ڏياريو آهي. شهرن ۾ اسان جي ڪرد قوم جي مزورن جي ڪافي مضبوط تنظيم ٿي وئي آهي. هاڻي انقلاب جي تڪميل لاءِ اسان مزورن سان گڏجي جاکوڙ ڪنداسين. اسان هاڻي تيار آهيون طبقاتي جنگ لڙڻ لاءِ، قومي جنگ لڙڻ لاءِ، طبقي آزادي حاصل ڪرڻ لاءِ، قومي آزادي حاصل ڪرڻ لاءِ. اسين هاڻي پوريءَ تنظيم سان لڙنداسين، اسين هاڻي پوريءَ طاقت سان لڙنداسين، پوري ڪردستان ۾ لڙنداسين. هاڻي اسان کي وڏي جنگ وڙهڻي آهي، هاڻي اسان کي ڊگهي

جنگ وڑھٹی آھی....
 ہندوؤں زور سان نعرو لکھاو:
 "انقلاب...."
 "سدا جیوئی!"
 "جیوئی جیوئی...."
 "انقلاب!"

Handwritten text in Persian script, likely a manuscript or a page from a book. The text is written in a cursive style and is arranged in a circular or spiral pattern, starting from the top right and moving clockwise. The text is written in black ink on a light-colored, aged paper. The script is highly stylized and characteristic of the Persian calligraphic tradition. The text appears to be a mix of prose and poetry, with some lines being more prominent than others. The overall appearance is that of a historical document or a page from an old book.

صحت و جمال

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اُٿي، هي بم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته

”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه

وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
 پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
 - اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)